

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

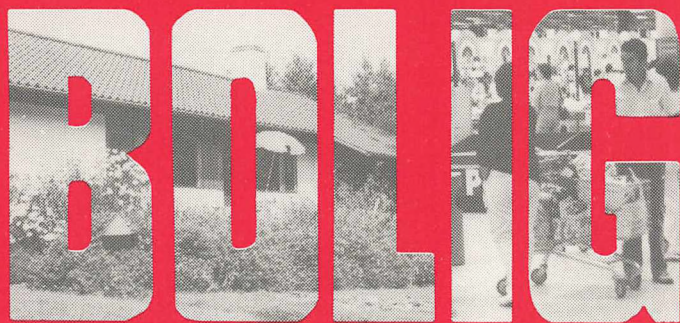
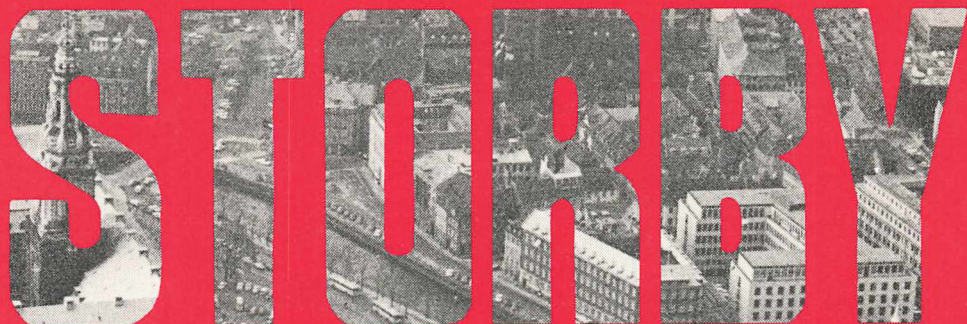
Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

nord
nytt

23

nordisk tidsskrift for folkelivsforskning

Rapport fra NEFA's 13. feltseminar,
Bagsværd 1983.

nord
nytt

23

nordisk tidsskrift for folkelivsforskning

januar 1985

Storby - Forstad - Bolig.

Rapport fra NEFA's 13. feltseminar,
Bagsværd 1983.

Seminariets deltagere ved Høje-Gladsaxe.

udgivet af NEFA-Norden

Special-Trykkeriet Viborg a-s

NORD NYTT är en nordisk tidskrift för etnologi/folklivsforskning och anslutande ämnesområden samt informationsblad för forskningsinstitutioner, museer, arkiv m.m. NORD NYTT utkommer 4-8 gånger om året med ett fast innehåll av etnologisk debatt, recensioner, anmälningar, nyhetsstoff etc. Dessutom utvidgas innehållet genom regelbundet återkommande temanummer. Tidskriften redigeras av ett nordiskt redaktionsutskott. Temannehållet brukas dock redigeras av olika gästredaktörer.

NORD NYTT utges sedan 1963 av NEFA-Norden. NEFA (Nordisk Etnologisk Folkloristisk Arbegruppe) är en nordisk organisation av studerande och yngre forskare inom etnologi och folkloristik, med lokalavdelningar på de olika universiteterna.

Upplaga detta nummer: 1100.

Utges med stöd från Statens Humanistiske Forskningsråd, Danmark, Norges almenvitenskapelige forskningsråd Finlands Akademi och Humanistisk-Samhällsvetenskapliga forskningsrådet, Sverige samt stöttet fra Nordisk Ministerråd.

Abonnemang och lösnnummer: *Museumstjenesten*, Lynggård, DK-8800 Viborg. tlf. (06) 667666

Abonnementet är löpande och man betalar bara för de mottagna numren. Studentrabatt ges. Priset bestäms av sidantalet och är inklusive porto och andra omkostnader.

Redaktionssekretariat: *NORD NYTT*, c/o IEF, Brede Alle 69, DK-2800 Lyngby

Anmälerredaktion: *Jørgen Burchardt*, Nyborgvej 13, Sødinge, 5750 Ringe, DK. (09) 623617

Meddelanden, nyhetsstoff, böcker för anmälan, artiklar och anmälningar av nordiskt intresse mottages gärna. Rekvirera manuskriptvägledning och manuskriptark. För ej beställt material – text och bilder – ansvaras ej. Om du har förslag till artiklar, tema, anmälningar etc., kontakta gärna redaktionssekretariatet eller någon av nedanstående redaktörer.

Redaktion:

Sverige:

Institut for folklivsforskning, Stockholm:
Gilda Stiby, Apelvägen 17, S-179 00 Stenhamra
Christian Richette, Krukmakargatan 10, 116 51
Stockholm (08) 846886

Etnologiska institutionen, Lund:
Magnus Wikdahl, Godsägargatan 51, S-260 34
Mörarp. tlf. (042) 715 81 08

Etnologiska institutionen, Uppsala:
Ingvar Svanberg, Väktargatan 58 B, 754, 22
Uppsala

Etnologiska institutionen, Göteborg:
Lars Brink, Dr. Liboriusgt., 10 A, 413 23 Göteborg (031) 827526

Umeå Universitet:
Alf Arvidsson, Pedagoggränd 11 G, 902 40 Umeå

Island

Ragnheidur borarinnisdottir, Safnostofnun Austurlands, Box 33, Egilsstadir

Finland:

Kansanrunoustieteen Laitos, Helsinki:
Albert Anttonen, Gitarigränden 3 C 235, 00420
Helsingfors 42

Sinikka Joutsalmi, Sampsantie 40 E 4, SF-00660
Helsingfors 60

Tuula Kopsa, Sturekatu 43-45, G, 104, SF-00550
Helsingfors 55

Kulttuurien tutkimuksen laitos:
Raija Kerttula Berggatan 8 B 6, SF-207 00 Åbo

Ole Rud Nielsen, Vähämalminkatu 4, 26, 100
Raumo (938) 18582

Tampere Universitet:
Pirjo Liisa Nünimäki, Papinkatu 8 B 43, SF-33200
Tammerfors

Norge:

Institutt for folkelivsforskning:
Anne Hoel, Lallakroken, 2, 0259 Oslo 2
Anne Ragnhild Hoel, Oscargt. 61, N-Oslo 2

Tromsø universitet:
Marit Hauan Johnsen, Gammelgården, 9020
Tromsdalen

Institutt for folkeminnvitenskap, Oslo:
Anne Eriksen, Agmund Boltsvej 22, N-0664, Oslo 6
Etno-Folkloristisk institutt, Bergen:

Ole Mikalsen, Løeshagevejen 24, N-1456 Nesoddhøgda.

Danmark:

Jørgen Burchardt, Nyborgvej 13, Sødinge, 5750
Ringe (09) 623617

Institut for europæisk folkelivsforskning, Brede:
Allan Schipper, Bellmangsgade 31, st., 2100 Kbh. Ø
(01) 206916

Institut for folkemindvidenskab, Amager:
Helen Cliff, Tinggården 46, DK-4681 Herfølge
Institut for sprog, kommunikation og kulturhistorie, Aalborg:
Poul Holm, Inst. f. sprog, kom. og kultur. AUC.
Boks 159, 9100 Aalborg (08) 159111.

Århus Universitet:
Svend Åge Andersen, Hørmarks Alle 24, 8240
Risskov (06) 175750

Lay out: **Oversættelse til engelsk:**
Allan Schipper Chuch Cliff

Luftfotos forside og s. 5 af Jørgen
Munch.

ISSN: 0008-1345

Forord

NEFA-Norden (Nordisk Etnologisk-Folkloristisk Arbejdsgruppe) afholdt 18/7-3/8 1983 sit 13. feltseminar på Socialpædagogisk Seminarium i Bagsværd, en nordlig forstad til København.

Arrangement og planlægning af feltseminarerne går på skift mellem de nordiske lande og dette seminar var planlagt og arrangeret af en gruppe studerende fra Institut for Europæisk Folkelivsforskning, Brede (Københavns Universitet). Gruppen bestod af:

Kristina Due
Lene Floris
Mette guldberg
Anders Linde-Laursen
Jette Rasmussen
Kirsten Ryking-Eriksen

Denne rapport's mål er dels at beskrive feltseminarets forløb og dels at vurdere det arbejde, der blev udført i forbindelse med seminaret. Rapporten henvender sig først og fremmest til seminardeltagerne samt til planlægningsgrupper for fremtidige seminarer. Desuden håber planlægningsgruppen, at både etnologer, folklorister og andre faggrupper kan hente inspiration til at arbejde med storbyer samt til at forholde sig kritisk til feltarbejdet som metode.

Rapporten er blevet til i et samarbejde mellem planlægningsgruppen og seminardeltagerne. Dette har været muligt, da der i forbindelse med NEFA-Nordens 20 års jubilæum blev afholdt et to-dages møde i Stockholm 8.-9. oktober 1983.

Her blev gennemgået evalueringer fra seminaret og forslag til disposition for denne rapport blev diskuteret. Rapporten bygger således på de evalueringer, deltagerne kontinuerligt skrev under seminaret samt på oplæg afholdt af planlægningsgruppen og gæsteforelæsere. Desuden fremlægges gruppernes arbejde fra de sidste 7 dage på seminaret.

Oplæggene fra seminarets første, mere teoretiske del er forkortet noget, og gruppernes arbejder skal ses som det de er: *arbejds* papirer. Hvor intet andet er anført, er rapportens afsnit udarbejdet af planlægningsgruppen.

Seminaret og to-dagesmødet i Stockholm kunne ikke have været afholdt uden støtte fra Nordisk Kultursekretariat, hvortil rettes en stor tak. Desuden vil vi takke Bagsværd Socialpædagogiske Seminarium, som velvilligt gav os husly.

København, april 1984
Planlægningsgruppen.

Indledning

Da feltseminarerne startede i NEFA-regi i 1965 var introduktionen af den antropologiske feltarbejdsteknik et fagligt nybrud. Siden den tid har feltarbejdet vundet indpas på mange institutter og er blevet en fast etableret del af det etnologisk-folkloristiske studium. På den baggrund mente planlægningsgruppen ikke, at en indøvelse af feltarbejdsteknikken alene kunne være grundlaget for seminaret.

I stedet for at lave et seminar i feltarbejdsteknik, ville vi lave et seminar om den forskningsproces, som feltarbejdet kan indgå i.

Planlægningsgruppens ene hovedintention var således en problematisering af det etnologisk-folkloristiske feltarbejde som metode, og den forskningstradition, det er forbundet med. Den anden hovedintention var at skabe et teoretisk fundament, som ikke alene kunne bruges i forbindelse med seminaret, men som også kunne få betydning for deltageres videre arbejde.

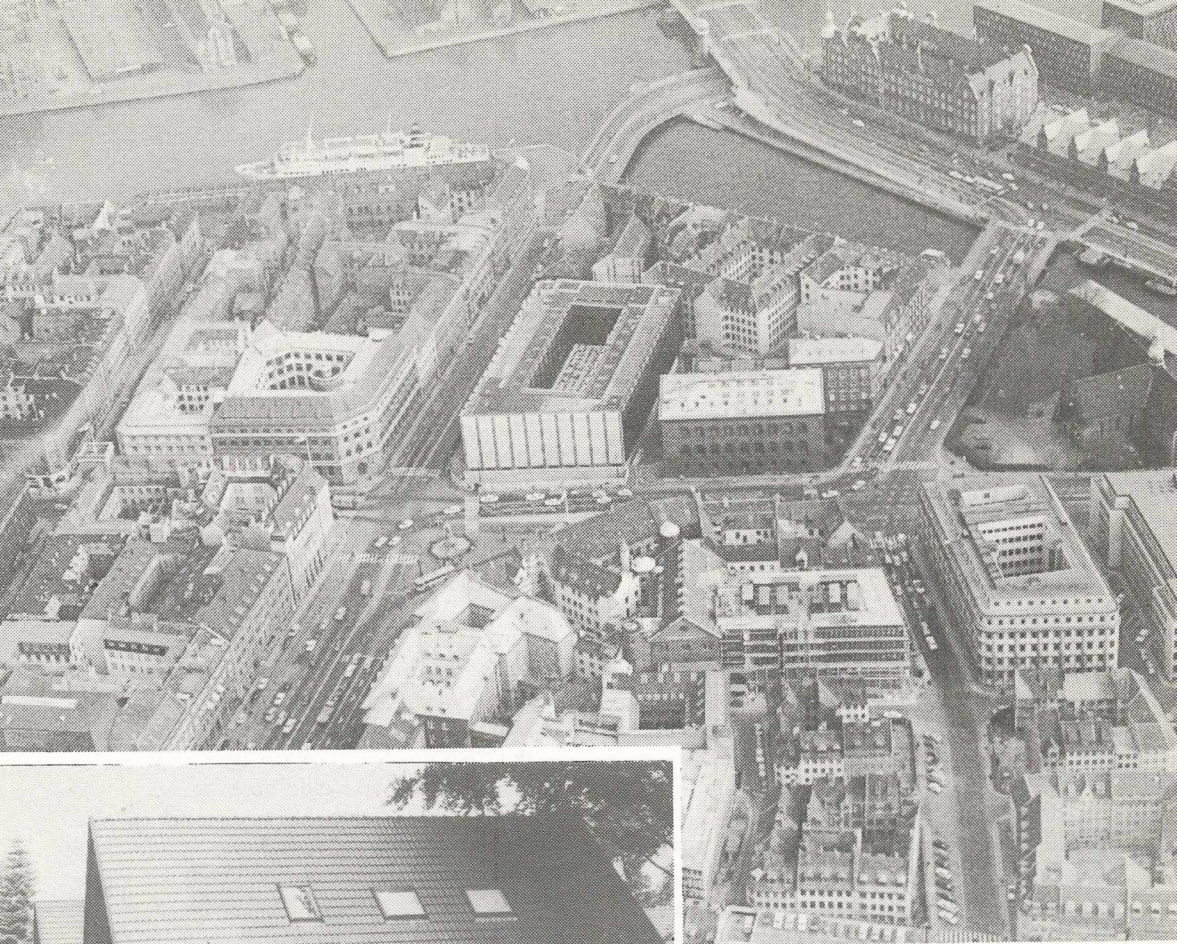
Vore vidtfavnende intentioner fik også konsekvenser for seminarets konkrete forløb. Sammenlignet med tidligere seminarer fik vi en

ret lang indledningsfase med oplæg om teoretiske problemer og ekskursioner i hele det storkøbenhavnske område. Efter denne indledende fase var der gruppearbejde i faste grupper i 7 dage. Planlægningsgruppen havde på forhånd udarbejdet temaoplæg til disse grupper, nemlig:

1. Hjem og familie
2. Planlægningens intentioner og virkeligheden
3. Behovsdannelse og det "frie" valg
4. Aldersgrupper - børn, unge og gamle

Disse emner dannede udgangspunkt for et gruppearbejde, hvor deltagerne skulle udarbejde en projektskitse ud fra et teoretisk grundlag samt diskutere materialeindsamling (bl.a. feltarbejdets fordele og ulemper).

Vi håber på denne måde at have været med til at videreudvikle NEFAs feltseminarer i retning af en slags arbejdende forsknings-symposier, hvor deltagerne dels opnår en viden om det udvalgte emne og dels diskuterer teoretiske og metodiske problemer. Feltseminarerne vil i en sådan form stadig i NEFA's 20. år være forum for internordisk kontakt og faglig udvikling.

Præsentation af emnet.

Arbejdstitlen for seminaret var "boligen som ramme om hverdagslivet".

Når man ser på, hvorledes et emne som "boligen" er blevet behandlet i ældre etnologisk-folkloristisk forskning, springer det i øjnene, at man fortrinsvis har taget udgangspunkt i forholdene på landet og specielt har interesseret sig for byggeskik.

Sjældent er "boligen" blevet placeret i en samfundsmæssig sammenhæng, og kun i få tilfælde er der blevet taget udgangspunkt i bymæssige forhold.

I de tilfælde, hvor hverdagslivet i byen er blevet behandlet, har det været i form af lokalsamfundsstudier i geografisk afgrænsede dele af byen. I mindre grad har man interesseret sig for byens struktur og de økonomiske, politiske og ideologiske sammenhænge, som den er et produkt af.

Planlægningsgruppen ville på denne baggrund fokusere på de mekanismer, der ligger bag udnyttelsen af det fysiske rum i byen, og som er bestemmende for udviklingen af de funktionsopsplittede storbyer, der specielt kendetegner den nuværende historiske periode.

I løbet af forberedelsesarbejdet kom det til at stå planlægningsgruppen mere og mere klart, at boligen i mange tilfælde ikke er rammen om nutidens hverdagsliv. Denne erkendelse betød på ingen måde, at "boligen" som emne måtte forkastes til fordel for noget andet. Derimod blev det nødvendigt at gøre et teoretisk forarbejde for at kunne placere "boligen" i den samfundsmæssige sammenhæng, den indgår i, specielt m.h.p. storbyen. I denne er befolkningen splittet op i forskellige aldersgrupper og klasser, der bebor forskellige dele af byen, og tiden er fordelt på arbejds-, indkøbs-, transport- og "fri"tid.

Det teoretiske ståsted for planlægningsgruppen var den historiske materialisme, idet vi gennem at arbejde med denne teori begreber kunne komme nærmere en forståelse af det kapitalistiske samfund og de rammer,

dette samfund sætter for hverdagslivet i storbyen.

Vi måtte således se nærmere på den kapitalistiske storbys udvikling for at nærme os en forklaring af de træk, der kendetegner denne. Dette udredende arbejde skal her kort præsenteres, da det blev vigtigt for hele det videre forløb i planlægningsarbejdet samt for valget af emner og problemstillinger på seminaret.

Udviklingen fra industriby til monopolby.

Industribyen og den konkurrencekapitalistiske produktionsform.

Industribyens fysiske udformning var kendetegnet ved, at arbejderboliger og fabrikker lå tæt sammenvævet i visse dele af byen, mens borgerskabet havde deres boliger i andre af byens kvarterer. Gennem såvel en ubevidst som en bevidst politik var arbejderkvartererne adskilt fra de øvrige kvarterer, og det gav således borgerskabet mulighed for at færdes i byen uden at blive konfronteret med industriarbejdere. Herudover var der tendens til, at overklassen og dele af middelklassen flyttede bort fra byens centrum og ud til "naturskønne omgivelser" langs med transportvejene.

Industribyen var på nogle områder meget forskellig fra det tidligere bymønster. De umiddelbare producenter boede og arbejdede ikke samme sted - der var etableret en fysisk adskillelse mellem bolig og arbejde.

Industribyen var et resultat af det kapitalistiske samfunds første hektiske industrialiseringsperiode, hvor producenterne ikke længere besad ejendomsretten til produktionsmidlerne. Således havde kapitalejerne opnået kontrol dels over produktionsprocessen og dels over retten til de produkter, der fremstilledes. Arbejderne måtte sælge deres arbejdskraft, og den løn, som de modtog til gengæld, blev brugt til livsformødenheder (reproduktionsmidler), som f.eks. boliger, til dem og deres fa-

milie. Lønniveauet var afhængigt af styrkeforholdet mellem klasserne, dvs. mellem kapital-ejere og lønarbejdere, og styrkeforholdet var klart i borgerskabets favør. En stor del af landbefolkningen indvandrede til byerne og udgjorde her en arbejdskraftreserve af løse og dårligt organiserede arbejdere. Gennem den begyndende faglige organisering blev lønnen og reproduktionsniveauet langsom tvunget i vejret, og industribyens fysiske tæthed mellem arbejderboliger og arbejdspladser gav rum for lønkampe i form af strejker og demonstrationer (Gordon, 1982).

Monopolbyen og den monopolkapitalistiske produktionsform.

Industribyen var ikke en statisk by. Forhold i den dominerende produktionsform gjorde, at den måtte forandre sig. Afgørende for dette var dels de enkelte virksomheders indbyrdes konkurrence og dels styrkeforholdet mellem klasserne.

Den interne konkurrence mellem de mange kapitaler fungerede som en bremseklovs for virksomhedernes ekspansion, og denne modsætning skabte en udvikling i retning af monopoldannelse. Kapital blev ophobet i store aktieselskaber, som overtog kontrollen med produktion og distribution af bestemte varegrupper. Sideløbende med etableringen af denne kontrol skete der en voksende adskillelse mellem produktion og administration, hvilket også fik et rumsligt udtryk. Fabrikkerne flyttede ud af byen, mens den overordnede administration blev koncentreret til city-området, hvor banker og andre monopolselskaber havde deres hovedsæde.

Forandringer på det økonomiske plan fik således betydning for omformningen af byen. Den gamle bykerne blev domineret af de store bank- og kontorpaladser. Det blev i stigende grad funktionærer og akademikere, som arbejdede i byen, mens arbejdere og fabrikker flyttede ud til forstæderne, hvor der opstod større, mere eller mindre planlagte, boligområder.

Udflytningen af industrien var i høj grad en følge af monopoldannelsen. Der var ingen udvidelsesmuligheder for de ekspanderende virksomheder i de gamle bydele. Fabrikkerne flyttede således enten til udkan-

ten af byen, hvor de fortsat var i nærheden af storbyens kvalificerede arbejdskraft, eller længere væk (provinsen, senere u-landene), hvor jordrenten var lavere og arbejdskraften billigere, bl.a. fordi den var dårligere organiseret. Arbejderne i byen havde, bl.a. gennem en stadig mere omfattende faglig organisering, opnået et højere reproduktionsniveau. Dette gav mulighed for at flytte ud til forstæderne i de nybyggede boligkvarterer, hvor boligerne i vid udstrækning var af en højere materiel standard. Samtidig var det generelt øgede reproduktionsniveau med til at sikre en voksende efterspørgsel på en række varer samt en stadigt accelererende omsætningshastighed. Afsætningen af de enorme varemængder kom til at foregå i storcentre eller i bykernens city-områder, og her spillede ideologien om "det frie valg" en vigtig rolle. Gennem reklame og markedsføring opbyggedes myter om varernes individuelle kvaliteter og via denne form for behovsskabelse kunne det private forbrug pustes op.

Under udviklingen af den monopolkapitalistiske produktionsform blev produktiviteten og tidspresset på arbejdskraften stadig øget, og forudsætningen for dette var bl.a. udviklingen af en raffineret og stærkt differentieret teknologisk struktur. Samtidig hermed steg de generelle krav til arbejdskraftens uddannelse og kvalifikationer. Den produktive alder forkortedes, og unge og gamle rationaliseredes ud af arbejdsmarkedet.

Samfundet blev generelt præget af en stærkere aldersmæssig opsplitning. Hverdagen for den enkelte deltes mellem institution og hjem, skole og hjem eller arbejde og hjem, hvis da ikke hele tiden blev forbrugt på institutionen eller i hjemmet. For næsten alle grupper gjaldt det, at det var i hjemmet, trådene i den opsplittede hverdag skulle samles.

Opsplitningen gav sig også udtryk i byens fysiske rum - monopolbyen er kendetegnet ved funktionsopsplitning: virksomheder (industrier), boliger, institutioner og indkøbscentre ligger i hver deres geografisk afgrænsede område, mens et omfattende transportnet gør det muligt for indbyggerne at bevæge sig fra et område til et andet. For at nå omkring må hverdagen for de fleste planlægges

ud fra en meget stram tidsplan. Monopolbyen udgør samtidig et socialt landskab, hvor de forskellige samfundsklasser bebor forskellige dele af byen, og de økonomiske, politiske og ideologiske magtforhold skaber forskellige betingelser for hverdagslivet i det lokale rum.

På baggrund af de betragtninger, som vi her har gengivet i kort form, mente vi, at det ville være relevant at fokusere på følgende emner:

- I. Byens forandring
- II. Planlæggernes intentioner og virkeligheden
- III. Behovsskabelse - "det frie valg"
- IV. Aldersgrupper - børn, unge og gamle
- V. Hjem og familie

Tanken var, at punkt I skulle bruges som baggrundsviden, mens de øvrige emner skulle indgå som temaer i gruppearbejdet. På selve seminaret kom punkt IV dog til at udgå.

13 ⁰⁰	Seminar med Heif Thomsen på IEF	8 ⁰⁰	
14 ⁰⁰		9 ⁰⁰	Sturlykøien (Kristina, Anne, Mette)
15 ⁰⁰		10 ⁰⁰	
16 ⁰⁰	Møde i Oslo	11 ⁰⁰	
	2. måned 28 dage 49-316	12 ⁰⁰	En i Gladøse - Anne
	Freitag 18	13 ⁰⁰	
	Anders + Erik i Finland	14 ⁰⁰	Planlægning - Jette
11 ⁰⁰	(Udsendelse af Endelig tilmelding til alle)	15 ⁰⁰	
12 ⁰⁰		16 ⁰⁰	Kurs gennemgå
13 ⁰⁰		30. uge 7. måned 31 dage 207-158	Tirsdag 26
14 ⁰⁰	Kirken, Anders & Anne se på Bygningen		
15 ⁰⁰	Ungdomslægerens seminar	13 ⁰⁰	Lærte Scotti: klasse
	Seminar med Hermann Bussinger	9 ⁰⁰	Lærerne - Kristina
	Fristadsekskursion 07	10 ⁰⁰	
	Fastelevn Søndag 13	11 ⁰⁰	Kirken: Boliger i kon
8 ⁰⁰	FRI	12 ⁰⁰	ved stranden
9 ⁰⁰		13 ⁰⁰	
10 ⁰⁰	(Udsendelse af endeligt tilmelding)	14 ⁰⁰	Opregning
11 ⁰⁰	Udvalgte på de foreløbige tilmeld	15 ⁰⁰	Indledt i grupper
11 ⁰⁰	Mette & Anders i hand	16 ⁰⁰	Opregning
12 ⁰⁰			opregning
13 ⁰⁰	Seminar m. Johannes Møllgaard	41. uge 10. måned 31 dage 283-82	Seminar slut
12 ⁰⁰		Mandag 10	
13 ⁰⁰	Møde hos Mette	8 ⁰⁰	post seminar

Dagbog.

1981

Forår

Der dannes en gruppe til forberedelse af feltseminaret. Emnet er arbejdsløshed.

September

En del af medlemmerne forlader gruppen. De tilbageblevne udskifter emnet med "boligen som ramme om hverdagslivet".

3. oktober

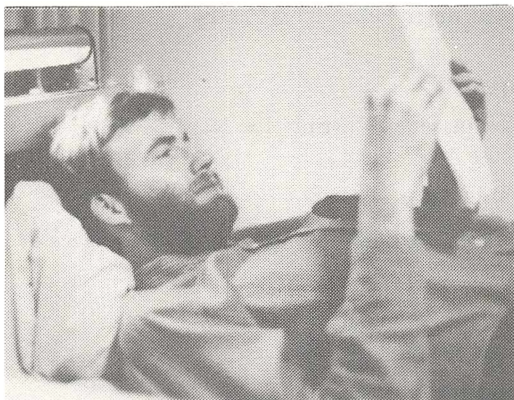
Emnet fremlægges og godkendes på NEFAs repræsentantskabsmøde i Lund.

23. oktober

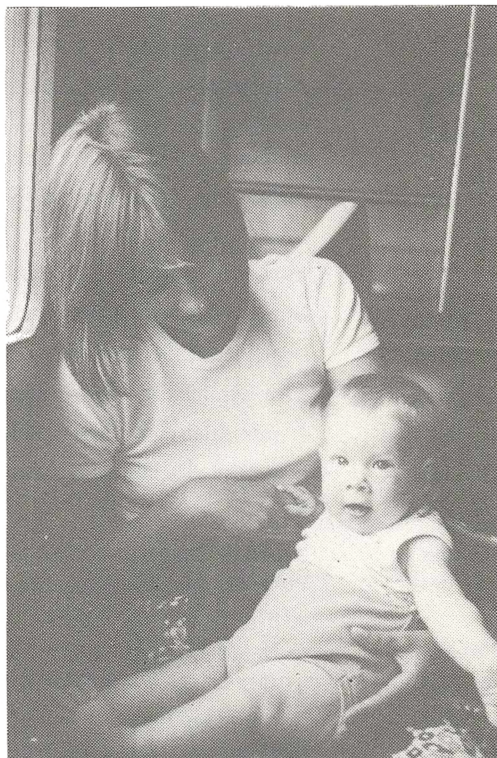
Der indsendes ansøgning om økonomisk støtte til Nordisk Kultursekretariat.

1982

- Januar Planlægningsgruppen holder fra dette tidspunkt møde en gang om ugen.
5. april Planlægningsgruppen er på ekskursion i Hvidovre, hvor det var meningen, at seminaret skulle ligge. Gruppen orienterer sig i de forskellige områder i kommunen.
- 23.-25. april Kristina, Kirsten og Erik til repræsentantskabsmøde i Helsinki.
4. maj Der holdes informationsmøde på instituttet i Brede. Samtidig lukkes der for tilgang af nye medlemmer til planlægningsgruppen. Antallet af medlemmer er på dette tidspunkt 11.
18. maj En gruppe studerende fra Helsinki besøger instituttet, og planlægningsgruppen orienterer om feltseminaret.
7. juni Planlægningsgruppen er på ekskursion til Ishøj, en forstad til København, med arkitekt Bo Giersaa, som på daværende tidspunkt var tilknyttet instituttet. Her ser vi på Ishøjplanen, et traditionelt højhusbyggeri, og Gadekæret, et mere eksperimentelt, uensartet byggeri.
11. september Møde med planlægningsgrupperne fra NEFA-seminarerne 1975 (Drejø), 1977 (Vansbro) og 1981 (Nydal).
22. september Møde med planlægningsgruppen 1977 (Vansbro).
- 1.-3. oktober Jette, Kirsten og Erik til repræsentantskabsmøde i Bergen.
23. oktober Møde med planlægningsgruppen 1979 (Kiberg).

Planlægningsgruppen på rundrejse. (Erik)

Lena.

30. oktober Anders og Mette til lokalhistorisk dag i Hvidovre (udstilling og film).
6. november Kristina, Jette, Lene og Anders til lokalhistorisk dag i Hvidovre (arbejde i temagrupper).
- 1983*
12. januar 1. udsendelse til forberedelsesgrupperne.
- Forårssemestret Jette, Lene, Kristina og Mette følger en række i byteori på arkitektskolen i København.
- 15.-23. februar Erik og Anders besøger NEFA-afdelingerne i Stockholm, Umeå, Åbo, Uppsala og Helsinki.
28. februar Planlægningsgruppen på ekskursion til en lejrskole på Stevns, hvor vi muligvis kan bo under den første uge af seminaret.
12. marts Jette føder en datter, Lena, seminarets yngste deltager.
- Marts - juni Tværfaglig seminarrække om by- og boligstudier på instituttet i Brede arrangeret af planlægningsgruppen i samarbejde med studienævnet.
- 5.-7. marts Arbejdsweekend i Rørvig.
- ca. 1. april Erik udstræder af gruppen p.g.a. sygdom.
- 10.-14. april Lene, Kristina og Mette besøger NEFA-afdelingerne i Göteborg, Bergen og Oslo.
- 15.-17. april Repræsentantskabsmøde i København.
20. april Planlægningsgruppen arrangerer filmaften i NEFA-København med filmene "Til husbehov" 1963, "Kan vi være dette bekendt" 1972 og "Menneskevaner - byggevaner" 1975.
5. maj 2. udsendelse til forberedelsesgrupperne.
19. maj Lene og Kristina orienterer om seminaret på Institut for Nordisk Folke-mindevidenskab i København.
25. maj Anders og Mette besøger NEFA-afdelingen i Lund.
- Maj På grund af problemer med den skole, vi skulle bo på i Hvidovre, lægges seminaret i stedet i Bagsværd.
8. juni Kirsten tager bifagseksamen.
11. juni Lene, Kristina, Anders og Mette på ekskursion i Bagsværd.
17. juni 3. udsendelse til forberedelsesgrupperne.
30. juni 4. udsendelse til forberedelsesgrupperne.
16. juli Bagsværd Socialpædagogiske Seminarium indtages af planlægningsgruppen
- Seminaret.**
- Mandag Seminardeltagerne ankommer inden kl. 12.
18. juli Præsentation af deltagerne - praktiske oplysninger.
Orientering om arbejdet i planlægningsgruppen og i forberedelsesgrupperne.
- Tirsdag Formiddag: Lasse Scotte - Historisk materialisme.
19. juli Eftermiddag: Lasse Scotte - Klassebegrebet.
- Onsdag Formiddag: Lene, Kristina og Mette - Storbyteorier.
20. juli Eftermiddag: Tur i Bagsværd v/ Lene.

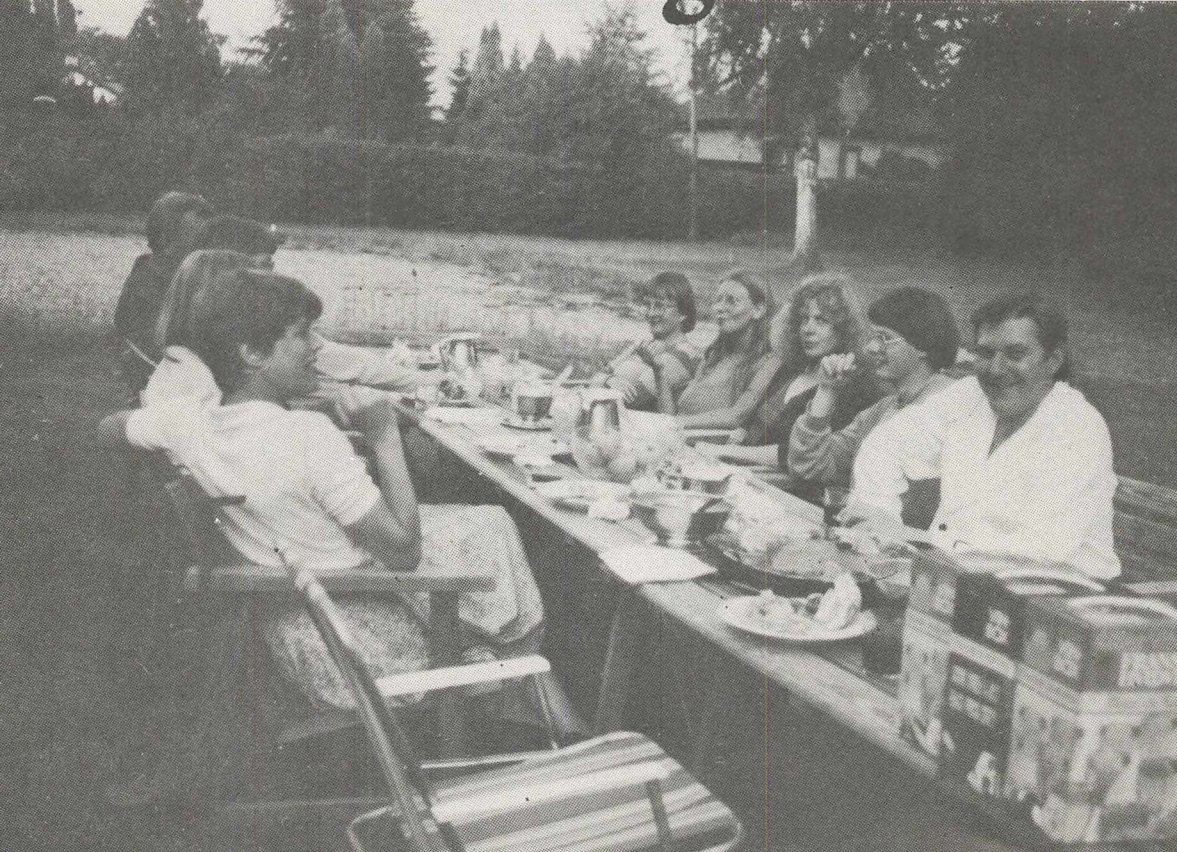

Planlægningsgruppen og kokken inden seminariets start.

- Aften:** Lars Gemzøe - Miljødebatten i 60'erne.
- Torsdag**
21. juli **Formiddag:** Jette - Planlægning.
Eftermiddag: Anders og Mette - Oplæg til byvandring i København.
Aften: Kirsten - Boligens udvikling.
- Fredag**
22. juli **Busekskursion** gennem Storkøbenhavn v/ Jette og Kristina.
Aften: Fest i haven.
- Lørdag**
23. juli **Formiddag:** Fri.
Eftermiddag: Byvandring i København v/ Anders og Mette.
Aften: "Studier i Københavns natteliv".
- Søndag**
24. juli **Fri.**
- Mandag**
25. juli **Formiddag:** Nanne Engelbrektsson - Feltarbejde
Eftermiddag: Gruppearbejde om feltarbejde.
Aften: Fremlæggelse af gruppearbejde.
- Tirsdag**
26. juli **Formiddag:** Kristina - Livsformsbegrebet.
Eftermiddag: Badning i Furesøen.
Aften: Indvalg i grupper.
- Onsdag**
27. juli **Gruppearbejde.**
Aften: Film - "Bananasplit og graffiti" og "Vilde Engle - en minoritet i Danmark" samt diasserien "Menneske og bolig".

Hverdagsliv.

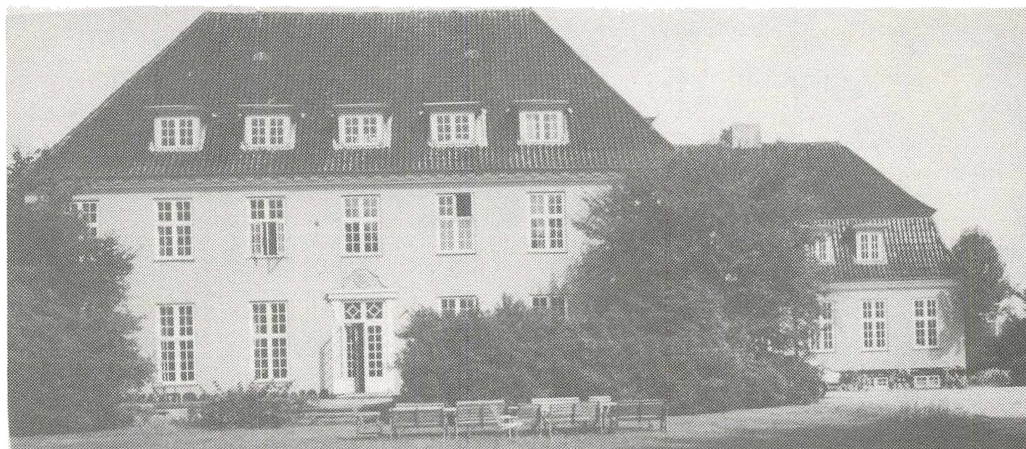

- Torsdag 28. juli Gruppearbejde.
- Fredag 29. juli Gruppearbejde.
Aften: Film - "Gladsaxefilmen" og "Ind imellem bliver vi gamle".
- Lørdag 30. juli Fri.
Fælles Tivolitur.
- Søndag 31. juli Formiddag fri.
Gruppearbejde.
- Mandag 1. august Gruppearbejde.
- Tirsdag 2. august Gruppearbejde.
- Onsdag 4. august Et planlagt oplæg med Ena Hvidberg om feltarbejdserfaringer i forstads-
miljøer aflyses, fordi Ena er syg. I stedet arbejdes videre i grupper.
Grupperapporter kopieres og læses.
- Torsdag 5. august Fremlæggelse og kritik af grupperapporter.
Evaluering af seminaret.
Fest.
- Fredag 6. august Oprydning og afrejse.
- Seminar slut.**
28. september Generalforsamling i NEFA-København, hvor der orienteres om seminarets
forløb.
30. september Besøg af Bygningsantikvarisk afdeling, Göteborg.
Planlægningsgruppen orienterer om feltseminaret.
- 7.-9. oktober Repræsentantskabsmøde i Stockholm.
- 9.-11. oktober Postseminar på Syninge Kursgård.
10. november Lene føder en datter, Johanne.

Bagsværd Socialpædagogiske Seminarium.

Forberedelsesarbejdet.

Planlægningen af NÉFAs 13. feltseminar begyndte i sommeren 1981, da den første planlægningsgruppe lavede udkast til et seminar, der skulle omhandle "arbejdsløshed".

Imidlertid skete der en stor udskiftning i gruppen i sensommeren 1981, og den gruppe, der nu dannedes, havde ikke været med til at vælge emnet. I stedet blev der på kort tid lavet et udkast til et seminar, der fik arbejdstitlen "boligen som ramme om hverdagen".

I efteråret 1981 blev de første planlægningsmøder afholdt, og i løbet af foråret 1982 kom gruppen til at bestå af 11 medlemmer. Gennem planlægningsforløbet blev dette antal reduceret til 6.

Da arbejdstitlen for seminaret lå fast, påbegyndte planlægningsgruppen litteratursøgning og diskussion af emnet med fokus på boligen i forstaden. Samtidig gennemlæste vi rapporter fra tidligere feltseminarer, hvorved vi fik diskuteret og problematiseret, hvad vi ville lægge hovedvægten på i forhold til tidligere seminarer.

Vi orienterede os i en del, fortrinsvis etnologisk, litteratur, der behandlede forskellige sider af boligen, herunder form, indretning og udnyttelse, samt den symbolik, der knytter sig til forskellige samfundsgruppers brug af boligen. På denne baggrund førte vi mange diskussioner, hvor vi kom ind på forskellige indfaldsvinkler til emnet. Vi diskuterede: Bolig i forbindelse med studiet af byggeskik. Boligen i det "uplanlagte" og det "planlagte" bebyggelsesmønster. Boligen som del af en konsumtionsprofil. Boligen som udtryk for kulturel identitet. Boligen som vare. Boligens placering og forudsætninger i det storbylandskab, som kendetegner vor tid.

Disse diskussioner bragte os nærmere en afklaring af, hvad seminaret skulle handle om. Eftersom vores teoretiske grundlag var den historiske materialisme, og da denne ikke var lige kendt for os alle sammen, læste vi et par introduktioner til denne teoris grundbegreber. Det var Birger Lindes "Kapi-

tal, krise og stat" samt et afsnit af Mats Dahlkvists "Staten, socialdemokratien og socialismen".

Ud over disse bøger søgte vi også litteratur, der mere konkret omhandlede boligen i forstaden. Vi var i gruppen enige om, at vi ikke ville behandle boligen som et snævert afgrænset emneområde, men at vi ville søge at anskue boligen og dennes funktion i hverdagslivet ud fra et større samfundsmæssigt perspektiv. Vi valgte derfor to kultursociologiske studier, "Hverdagslivet i en forstad" (Bech Jørgensen og Thomsen 1978) og "Den autoritære by" (Thomsen 1981) som fælles grundlitteratur.

"Hverdagslivet i en forstad" er en analyse af hverdagslivet i en karre-bebyggelse opført sidst i 1960'erne i en københavnsk forstads-kommune (Hedemarken i Albertslund). Forfatterne behandler forskellige felter af hverdagslivet: udflytningen fra København, etableringen af en beboerbevægelse i området, de sociale relationer, skolen og de unge. Overordnet beskæftiger bogen sig med bysystemets udvikling, etableringen af de mange forstæder i storbyens udkanter og den funktionsopsplitning, der kendetegner mange nutidige storbyer.

"Den autoritære by" behandler de konflikter og kampe, der knyttede sig til plan-

lægningen og etableringen af et centerområde i udkanten af København i perioden 1962-80 ("City 2" i Høje Tåstrup). Her analyseres samspillet mellem de forskellige økonomiske, sociale og politiske kræfter, der var involveret i etableringen af centret. Overordnet behandles relationen mellem samfundets struktur og bysystemets udvikling, statens og kommunernes rolle i forbindelse med planlægning samt lokale sociale bevægelers muligheder for at opnå indflydelse på denne.

Læsningen og diskussionen af disse bøger skærpede vores interesse for storbyforskningen. Da vi samtidig blev opmærksomme på et kursus i byteori på arkitektskolen i foråret 1983, fulgte 4 medlemmer af gruppen dette kursus. Sociologen Lars Jerner gennemgik her forskning i byproblemer fra Marx og

Engels over Chicagoskolen til nyere byteoretikere som Lefebvre, Castells, Lojkin, Harvey og Gordon. Vi syntes, at rækken gav et meget fint overblik over byteorier, og dette forsøgte vi at formidle videre til seminardeltagerne i form af et referat af kurset, som vi sendte ud til forberedelsesgrupperne.

Sideløbende hermed fortsatte vi vor orientering i forskellige forskeres arbejde med by- og boligstudier. Det er et område, som mange forskellige fag har beskæftiget sig med, og vores læsning blev derfor ikke kun etnologisk-folkloristisk litteratur. Vi hentede bl.a. inspiration fra Åke Daun, Ulf Hanerz, Phil Cohen, Thomas Højrup, Ingrid Gehl, Jan Gehl og Mads Christoffersen, samt fra tidsskrifterne "Blød by" og "Häftan för kritiska studier".

I foråret 1983 arrangerede planlægningsgruppen i samarbejde med studienævnet for europæisk etnologi en tværfaglig seminarrække om by- og boligstudier. Gennem ialt 15 seminarer blev feltet belyst fra mange sider, og det gav et godt supplement til vores læsning (se omtale af rækken s. 21).

I løbet af 1982 begyndte vi at få meldinger fra folk, der var interesserede i seminaret. Det var vores mening, at der rundt omkring i NEFAs lokalafdelinger skulle oprettes forberedelsesgrupper, der sammen læste og diskuterede litteratur og var med til at påvirke seminarets indhold. På den måde ville vi sikre, at deltagerne på seminaret havde en vis fælles baggrund når seminaret startede.

For at få en mere personlig kontakt til disse grupper, gennemførte planlægningsgruppen i løbet af foråret 1983 besøg i følgende NEFA-lokalafdelinger: Stockholm, Umeå, Åbo, Uppsala, Helsinki, Göteborg, Bergen, Oslo og Lund. Desuden holdt vi orienteringsmøde på Institut for Nordisk Folkemindevidenskab i København og på vores eget Institut for Europæisk Folkelivsforskning.

I foråret 1983 sendte vi følgende materiale til forberedelsesgrupperne:

- et afsnit af Mats Dahlkvists bog "Staten, socialdemokratien och socialismen" om historisk materialisme (s. 45-92).
- to indlæg fra NEFA-Stockholms blad "Folkelivaren" af Georg Drakos (3/82) og Barbro Matsson (4/83) om seminarets teoretiske udgangspunkt, samt planlægningsgruppens kommentarer.
- referat af Lars Jerners række om byteori på arkitektskolen i København.
- et hæfte udgivet af Københavns Kommune om byens historie og udvikling (København 1973), samt et afsnit af bogen "Den autoritære by" (s. 4-13), som omhandler Stor-københavns udvikling. Desuden en liste med litteratur, der var relevant for seminaret.

Planlægningsgruppen mener selv, at udsendelserne kom for sent ud i planlægningsforløbet. Dette skyldes bl.a. at vi længe ledte efter "den helt rigtige artikel" at sende ud. En sådan artikel, der lige præcis dækkede, hvad vi ville, fandtes naturligvis ikke. I stedet skulle vi på et tidligere tidspunkt have

sendt flere artikler ud, som vi ikke helt kunne stå inde for, men som til gengæld gav forberedelsesgrupperne et bedre indtryk af, hvad vi arbejdede med.

For at få glæde af tidligere planlægningsgruppers erfaringer med at planlægge feltseminarer, havde vi i efteråret 1982 møder med medlemmer fra følgende planlægningsgrupper: Drejø 1975, Vansbro 1977, Kiberg 1979 og Nydal 1981 (referater af møderne findes i NEFA-Nordens kursusudvalg til brug for kommende planlægningsgrupper). Gennem disse møder fik vi mange gode råd, og på følgende punkter fik de især betydning for det videre arbejde med seminaret:

Kontakten til forberedelsesgrupperne. Det blev fremhævet, at det var vigtigt med personlige kontakter, og det resulterede i ovennævnte orienteringsrejser.

De sproglige problemer. Vi forsøgte at løse nogle af problemerne ved at udlevere danske oplæg på seminaret skriftligt.

Udformningen af seminaret. Vi byggede videre på tidligere seminarers erfaringer med en uges introduktion og derefter gruppearbejde. *Forberedelsesmateriale.* Vi fik et indtryk af omfanget af den litteratur, det er realistisk at forvente, at deltagerne har læst på forhånd.

Desuden en mængde *praktiske ting.*

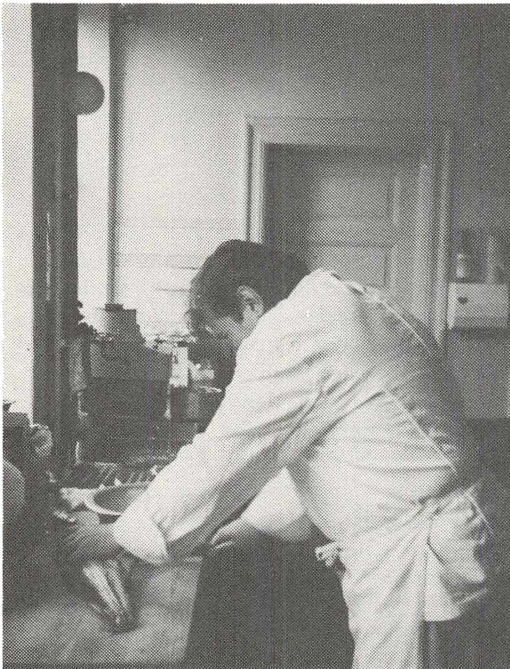
Den praktiske side af planlægningsarbejdet må ikke undervurderes. Det tager sin tid at få alting til at fungere, når man ikke vil leje sig ind på et dyrt kursussted.

Selv om vi startede 1 1/2 år før seminaret med at finde et sted til dets afholdelse, var problemet først endeligt løst med flytningen af seminaret fra Hvidovre til Bagsværd i maj 1983, to måneder før seminarets start. Derudover skulle der sørges for leje af senge, bus og bil, forsikring, indkøb af madvarer, indkøb af papirvarer, tilvejebringelse af relevant litteratur, skrivemaskiner og lignende, organisering af oprydning og rengøring samt organisering af dagsforløb og fritid. I tiden lige op til seminaret var det Kirsten og Anders, der havde dette som ansvarsområde.

Maden på seminaret blev lavet med stor omhu af Sigurd, folkloristikstuderende og kok fra Bergen.

Sigurd igang med en af sine velsmagende retter.

Kirsten serverer.

Forelæsningsrækken by- og boligstudier.

Som nævnt arrangerede planlægningsgruppen i samarbejde med studienævnet for europæisk etnologi i foråret 1983 en forelæsningsrække om by- og boligstudier, som ialt kom til at omfatte 15 forelæsninger. Her vil de enkelte forelæsninger kort blive summeret op:

Lars Jerner, sociolog, Kunstakademiet. "Om Castells: fra teorien om bystrukturen til undersøgelser af urbane sociale bevægelser".

LJ gennemgik Castells arbejder, idet han pegede på arbejdernes udvikling fra rene teoretiske studier på baggrund af Althusers udlægning af den historiske materialisme, herunder en kritik af tidligere bystudier (bl.a. Chicagoskolen) til studier der lægger vægt på en sammenkobling af teoretiske overvejelser og empiriske undersøgelser (litt. Barnow m.fl. 1982).

Birte Bech Jørgensen, kultursociolog, Institut for kultursociologi. "Unge arbejdsløse kvinder i forstaden".

BBJ fortalte om to projekter. Et hun lige havde skrevet en bog om, som handler om årsagerne til opløsningen af det sociale liv i et boligområde i Albertslund vest for København (litt. Bech Jørgensen 1982).

Det andet projekt handler om unge arbejdsløse kvinders situation i 3 forskellige boligområder.

Lars Gemzøe, arkitekt, Kunstakademiet. "60'ernes miljødebat og nogle af dens resultater".

LG gennemgik boligbyggeriets udvikling i Danmark i perioden 1920-80, herunder udviklingen fra 1960'erne, hvor det blev klart, at mennesker ikke kun har fysiske, men også psykiske krav til deres boligmiljø. Desuden talte LG om sociale problemer i forhold til byfornyelse og nye boligområder. (se side 65).

Ena Hvidberg, etnolog, Institut for Europæisk Folkelivsforskning. "Scener fra et feltarbejde - om etnocentrisme, følelsesmæssigt engagement og om at overskride kulturelle og sociale barrierer".

EH talte om feltarbejdet til sin magisterafhandling om tegn og symboler i nutidig boligindretning.

Specielt talte EH om de forskellige situationer man bringes i, når man benytter feltarbejde som materialeindsamlingsmetode. (litt. Hvidberg 1978).

Jens Overbye, Indretningsarkitekt. Skolen for Boligindretning. "Hvilke synsvinkler lægger en planlægger/arkitekt på en opgave og hvordan arbejdes der med den?"

JO beskrev den plan, hvorefter man normalt tilrettelægger løsningen af en indretningsopgave. Der lægges vægt på beboernes fysiske behov (spise, sove, ganglinier o.s.v.), men ikke på deres psykiske behov eller krav til boligen.

Leif Thomsen, Kultursociolog. Institut for samfundsfag. "Sociale bevægelser, social forandring".

LT har tidligere studeret urbaniseringsprocessen og urbane konflikter (litt. Bech Jørgensen og Thomsen 1978 og Thomsen 1981). For øjeblikket arbejder han med sociale bevægelser, fx. ungdomsbevægelser og kvindebevægelsen (litt. Madsen m.fl. 1982). Senere vil han koble de to studier sammen i et studie af sociale bevægelses deltagelse i social forandring (herunder forskerens deltagelse i bevægelserne).

Mads Christoffersen, Kultursociolog. Institut for samfundsfag, Danmarks Tekniske Højskole. "Problemer i Køge Bugt-byernes planlægning og realisering fra 1960 til 1980".

MC fortalte om afvigelsen mellem det planlagte og det realiserede byggeri i Køge Bugt-området, idet han lagde vægt på at analysere de kommunale, amtslige og statslige institutioners interesser og indflydelse på realiseringen af planloven fra 1961 for området. Den konkrete udvikling blev beskrevet med udgangspunkt i Greve og Ishøj kommuner, hvor udviklingen er gået i helt forskellige retninger (litt. Christoffersen m.fl. 1979).

Annette Vasström, Etnolog. Institut for Eu-

ropæisk Folkelivsforskning. "Om feltarbejde i en forstad".

AV fortalte om sit arbejde med indsamling af materiale om dagliglivet i tre udvalgte boligområder i Rødovre Kommune. AV mente, at arbejdet var blevet præget af, at hun ledte efter "lokalsamfundet" i storbyen. (litt. Rambusch 1978).

Jonathan Schwartz. Antropolog. Institut for Kultursociologi. "Omkring indvandrernes boligsituation".

JS lagde vægt på, at se indvandrernes situation på baggrund af de globale magtforhold og eksemplificerede med forholdene i Vognmandsmarken (et nu saneret område i København) og Frankrig. (litt. Schwartz 1982).

Anne Louise Gjesdal Christensen. Etnolog, Oslo. "Erfaringer fra saneringsprojektet, Grønland".

ALGC skitserede historien bag saneringsområdet, Grønland, og fortalte om de problemer, der ligger i at være engageret i en position mellem befolkningen i området og kommunen. Hun gjorde også opmærksom på, hvor svært det er at diskutere boligen med folk - de fysiske rammer opfattes som naturgivne. (litt. Byfornyelsen set nedefra 1982).

Birgit Vorre. Etnolog. Nationalmuseets 3. afd. "Samtidsdokumentation af boligen".

BV fortalte om sit arbejde på Nationalmuseet, hvor hun har lavet et pilotprojekt med registrering af eksisterende hjem. Undersøgelsen startedes, fordi det blev klart, at tiden efter 1920 ikke er repræsenteret i museets samlinger. (litt. Vorre 1981 og Jonsdotter 1978).

Karla Werner. Etnolog, Stockholm. "Mira fylder 50 år - om kvinnoliv i småhusområdet".

KW fortalte om det sociale liv blandt kvinder i småhusområderne. Hun gjorde bl.a. opmærksom på sammenhængen mellem kvindernes sociale liv og deres situation med/uden børn, herunder den "strategi" kvinderne vælger for at opbygge en meningsfuld tilværelse. (litt. Werner 1981).

Johannes Møllgaard. Etnolog. Statens Byggeforsknings Institut. "Byen som kultur-

landskab og studiet af livsformer".

JM talte om problemer i tidligere etnologisk byforskning og kom ind på forskellige livsformer og deres brug af byen. Han eksemplificerede med materiale fra Skive i Nordjylland. (litt. Groth m.fl. 1982).

Nanne Engelbrektsson. Etnolog. Göteborg. "Landala - stadsdel och livsform som försvann".

NE fortalte om sine undersøgelser i saneringsområdet "Landala" i Göteborg. Hun beskrev kvarterets etablering, det sociale liv og kvarterets sanering, herunder beboernes reaktioner og de konsekvenser, saneringen fik for deres senere liv. NE kom ind på etnologens placering mellem folke- og områdene og kommunens planlæggere. De sidste ser mennesker som boligkonsumenter og glemmer, at de er sociale væsener. (litt. Engelbrektsson 1982).

Hermann Bausinger. Professor i Volkskunde. Institut für empirische Kulturwissenschaft, Tübingen. "The Discovery of Urban Culture".

HB gjorde rede for byforskningens udvikling og kom ind på hvordan det kan være, at etnologer i så ringe grad har beskæftiget sig med byen. Det skyldes at etnologer har koncentreret sig om "folk(lore)" og enten helt har overset byen, eller har ledt efter "folk" i byen.

Ud over at gæsteforelæserne gav et meget fint overblik over byforskningen i etnologi/folkloristiken og nabovidenskaberne, gav de anledning til diskussioner omkring tre fælles temaer:

1. Udviklingen af byforskningen (det gælder specielt 1, 6, 15 samt Lars Jerners forelæsningsrække på Kunstakademiet, se side 18).
2. Feltarbejdet som metode (specielt 4, 6, 8, 9, 11).
3. Etnologens position mellem en befolkningsgruppe og myndighederne (specielt 6, 9, 10, 14).

Diskussioner som planlægningsgruppen i det videre forløb fik meget glæde af, og som fik os til at invitere flere af forelæserne til at komme på selve seminaret.

Arbejdsform på seminaret.

Seminarets form havde vi tildels hentet fra foregående seminarer specielt Drejø (1975) og Vansbro (1977), som begge havde en teoretisk indledningsfase og en efterfølgende periode med gruppearbejde. Men hvor man i Drejø og Vansbro efter indledningssugen havde koncentreret sig om feltarbejdsproblematikken, ønskede vi at lægge hovedvægten på arbejdet med udformning og opstilling af projektskitser.

Den første del af seminaret var på 8 dage og omfattede en række diskussionsoplæg omkring historisk-materialistisk teori, urbanteori og planlægning samt et par ekskursioner i Københavns forstæder og gamle bykerne. Efter denne fase fulgte en uges gruppearbejde, mens de to sidste dage blev anvendt til præsentation og diskussion af gruppernes arbejde.

De fleste af oplæggene skulle have været holdt af gæsteforelæsere, men da det viste

sig umuligt at få de rette forelæsere til rette tid, fordelte vi en del af oplæggene inden for planlægningsgruppen. De øvrige oplæg blev holdt af Lasse Scotte, Lars Gemzøe og Nanne Engelbrektsson. På grund af de sprogproblemer, som vi vidste kunne opstå, blev de fleste af oplæggene uddelt i skriftlig form, så deltagerne havde bedre mulighed for at følge med. Det fremgik også af den senere evaluering, at formidlingen forløb bedst på denne måde.

Efter afholdelsen af hvert oplæg fulgte et kort gruppearbejde ud fra spørgsmål, som planlægningsgruppen på forhånd havde udarbejdet. I grupperne indgik medlemmer af planlægningsgruppen på linie med de øvrige deltagere. Gruppernes sammensætning søgte vi at variere fra gang til gang, således at alle efterhånden lærte hinanden at kende.

Opindeligt havde planlægningsgruppen

Det gode vejr indbød til gruppearbejde i haven. Lise og Petita.

tænkt, at hvert oplæg og tilhørende gruppearbejde skulle afrundes med en plenumdiskussion, men p.g.a. tidsnød valgte vi i de fleste tilfælde at prioritere gruppearbejdet fremfor diskussion i plenum. Evalueringen viste siden, at der var divergerende opfattelser, idet det blev fremhævet, at flere problemstillinger og temaer burde have været gjort til genstand for større debat.

Efter den indledende fase fulgte som nævnt 7 dages gruppearbejde. Planlægningsgruppen havde på forhånd udarbejdet fire oplæg omkring byplanlægning, aldersopsplitning, behovsskabelse samt hjemmet og reproduktionen. Disse temaoplæg skulle fungere som inspirationsgrundlag for det videre arbejde i grupperne. Planlægningsgruppen lagde samtidig op til, at der ikke nødvendigvis skulle udføres en materialeindsamling, f.eks. i form af feltarbejde under selve seminaret. Derimod foreslog vi, at de fire grupper først og fremmest satsede på at udarbejde en skitse til et forskningsprojekt omkring det pågældende tema samt diskuterede hvilke former for materiale og materialeindsamling, man kunne tænke sig at anvende.

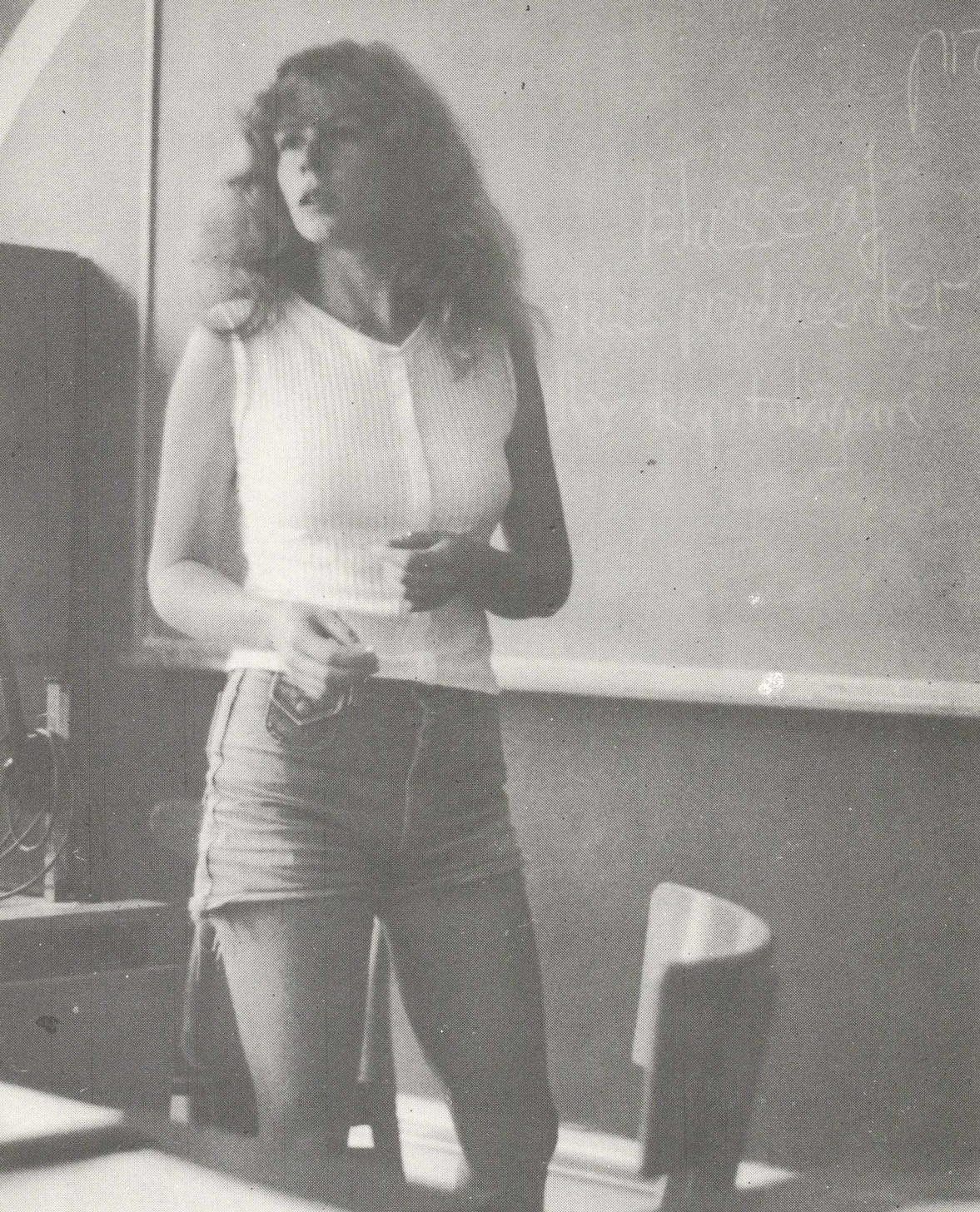
Anden halvdel af seminaret startede således med en fremlæggelse af de fremtalte temaer. De fire temaer blev introduceret i form af korte skriftlige oplæg, og derefter valgte deltagerne sig ind på det emne, som de havde mest lyst til at arbejde med. I første omgang blev alle fire grupper oprettet, men da fordelingen på to af grupperne viste sig at være for skæv, blev det nødvendigt at sammenlægge grupperne om behovsskabelse og aldersopsplitning og oprette to mindre grupper under førstnævnte tema.

Gruppearbejdet resulterede i fire projektskitser, der blev uddelt til de øvrige seminar-deltagere et par dage før seminarets afslutning. Den sidste dag før afrejsen blev således brugt til fremlæggelse og diskussion af gruppernes arbejder samt til en bred snak om seminarets forløb.

Den senere kritik viste, at gruppearbejdet havde fungeret godt, men generelt havde man savnet en form for bro mellem arbejdet i gruppen og de forudgående oplæg fra den første del af seminaret. Enkelte ville også gerne have haft mulighed for at bruge mere tid på selv at tilrettelægge og fordybe sig i gruppearbejdet.

Der holdes oplæg. Lise, Eeva-Liisa, Anne-Mari.

Oplæg på seminaret.

Historisk materialisme.

Af Lasse Scotte.

Lasse Scotte er etnolog uddannet i Stockholm. De to følgende artikler er forkortede forelæsningsmanuskripter fra hans oplæg på seminaret. I det første gennemgås grundbegreberne i den historiske materialisme.

Jag har uppfattat min uppgift här så att jag ska gå igenom de centrala punkterna i den historiska materialismen. Mitt anförande ska fungera som en repetition och aktualisering av den text av Mats Dahkvist som ni har fått som förberedelsematerial, och som utgör det teoretiska fundamentet för hela detta NEFA-seminarium.

Det är inte helt okontroversiellt att man tar sin början på ett abstrakt-teoretiskt plan. Den på universiteten alltdominerade empirismen lär oss ju tvärtom att utgångspunkten ska vara ett empiriskt material, som man kan dra teoretiska slutsatser av. Men det är i själva verket också en teoretisk utgångspunkt: Föreställningen att teorin omedelbart ska framspringa ur det empiriska materialet. Den är bara inte klart formulerad.

Den historiska materialismen är naturligtvis inte antiempirisk. Det är i högsta grad fråga om en empirisk vetenskap. Men man utgår i det empiriska arbetet från vissa antaganden som - till skillnad från empirismens - är klart uttalade; Nämligen att det inte är likgiltigt vilken prioritetsordning som råder mellan olika delar av ett givet empiriskt material.

Materialism i största allmänhet kan säjas innebära ett materiens primat, dvs att verkligheten ser ut på ett bestämt sätt, oavsett om vi som betraktare av den är medvetna om det eller inte. Våra ideer om denna verklighet är emellertid avhängiga av hur den ser ut.

I en lite trängre mening kan man säga att innebörden i materialismen är att produktionen tilläggs en avgörande betydelse för utformningen av andra samhälls- och kulturför-

hållanden; Skapandet och fördelningen av de materiella nyttigheter som ett samhälle måste ha för att överleva avsätter sej också på områden som inte har något med själva produktionen att göra, sätter gränser för vad som är möjligt att tänka och föreställa sej, och därmed också för vilka handlingar som är möjliga.

I dessa båda meningar förefaller materialismen vara väletablerad även bland tämligen reaktionära etnologer. Men detta innebär sällan ett teoretiskt ställningstagande som får konsekvenser för den faktiska forskningen. Den materiella grundvalen betraktas gärna som något givet som man inte behöver fundera så mycket över. Eventuellt kallar man det ekonomi, och definierar det som något som ligger utanför ens eget kompetensområde. Etnologi är ju en kulturvetenskap...

Från materialistiskt håll uppfattas *vetenskap* som en verksamhet vars syfte är att blottlägga systematiska sammanhang mellan företeelser, att upptäcka "lagmässigheter". Utgångspunkten är alltså att det verkligen finns sådana systematiska sammanhang och att de går att upptäcka och formulera som "lagmässigheter". Grundtesen om produktions primat är just en sådan "lagmässighet".

Dokumentation och beskrivning av rådande förhållanden är alltså enligt detta synsätt inte tillräckligt för att konstituera en vetenskap. Någon har ju också sagt att om verkligheten endast var sådan som den ser ut att vara, så skulle det inte behövas någon vetenskap. Det är på intet sätt självklart att den *självförståelse* som en grupp människor har kan *förklara* deras situation.

Beskrivningar av rådande förhållanden har

emellertid en väsentlig samhällelig funktion: De legitimerar det bestående. (Ex från detta seminariums problemområde: Man kan i studier av bostadsförhållanden komma fram till att det behövs både stora och små lägenheter, både moderna och omoderna, eftersom somliga samhällsmedlemmar inte har råd att bo i annat än små och omoderna lägenheter. Men med en sådan slutsats legitimerar man ju rådande inkomstskillnader! Den väsenliga slutsatsen är ju istället att fattigdommen måste avskaffas och alla få den bostad som de behöver).

En stor del av den verksamhet som bedrivs på universiteten - i namn av vetenskap - har således en bestämd samhällelig - *ideologisk* - funktion: att legitimera den bestående ordningen. Och detta har den alldeles oavsett vilka syften de enskilda forskarna har med sina undersökningar.

Här kan man också kritiskt anmärka något om etnologernas självförståelse: Inte sällan får man höra att marxism eller historisk materialism inte är särskilt passande "ismer" i etnologiska frågeställningar, eller att de inrymmer alldeles för mycket ekonomi för att etnologer ska vara kompetenta att använda dem, eller att marxism överhuvudtaget är ett *makroteorisystem* som inte har någon relevans för etnologin och dess tradition för *mikrostudier*.

Allt detta hoppas jag tydligt ska tillbakavisas här idag.

Men först kan det vara anledning att konstatera att bakom den existerande uppdelningen mellan olika ämnen ligger en föreställning om verkligheten som kan kallas tårtbitsideologi. Man skär ut en tårtbit och säger att detta är etnologens bit, nästa är sociologins osv. Sedan studerar var och en sin bit tämligen isolerade från de andra.

De här disciplinindelningarna är dock högst tillfälliga. De aktuella gränsdragningarna mellan de olika tårtbitarna är dessutom helt beroende av att varje disciplin inte förhåller sej till grannvetenskaperna sådana som de *verkliga* är, utan till egendomliga karikatyrer av dem.

Och ytterligare: Även om "vetenskap" i kapitalistiska samhällen som helhet är förknippad med den ekonomiska basen, så fö-

religger det ingen "lagmässighet" i gränsdragningen mellan enskilda discipliner. Den avgörs av historiska tillfälligheter. Detta framgår redan vid internationella jämförelser. Det som är etnologi i en kapitalistisk stat är folkemindevitenskap i en annan, det som är kultursociologi i en kapitalistisk stat är etnologi i en annan osv osv. Med andra ord: Den materiella verkligheten själv tilldelar inte skrivbordsprodukten "etnologi" (eller någon annan "-logi") en speciell del av verkligheten som särskilt "etnologisk" (eller annat "-logisk").

Mot detta tårtbitstänkande kan man ställa den historiska materialismen som säger att den verklighet vi är satta att studera utgör ett sammanhängande system, och dess olika delar kan bara förstås i sitt sammanhang, eftersom det är detta *sammanhang* som ger verkligheten dess form och innehåll. Delarna kan struktureras beroende på deras olika specifika vikt för samhällsutvecklingen. Man kan indela dem i tre nivåer: Den *ekonomiska basen* där man finner själva drivkraften till samhällsutvecklingen, och *överbyggnadens* två nivåer: den *politiska* som förvalter utvecklingen och den *ideologiska* som uttrycker samhällsmedlemmarnas självförståelse.

Ekonomin är således det grundläggande. Men är det inte så att etnologi är en *kulturvetenskap* och vad betyder det i så fall för förhållandet mellan etnologi och historisk materialism? Finns det en historisk materialism för etnologer?

Svaret är obetinget ja! Skulle jag definiera vad *historisk materialism* är för något, så skulle jag säga att det är *vetenskapen om de mänskliga samhällenas utveckling*. Och därmed har den relevans för alla de tårtbitsvetenskaper som sysslar med mänskliga samhällen - oavsett om det gäller storstäders utveckling eller införandet av dragdjur i jordbruket.

Själva *kulturbegreppet* är alltför innehållsrikt och formlöst för att kunna användas analytiskt. Som ni vet är "erfarenheter, kunskaper, värderingar" paradexempel på ord som brukar förekomma i olika kulturbegreppsdefinitioner. Men när erfarenheterna osv hänförs till produktionen, till arbetet, så är det i historiematerialistisk mening en fråga

om produktivkrafter, ett element i den ekonomiska basen. Därmed är det också något som är av stor betydelse när det gäller vilket samhälle som helst. Men när erfarenheterna, kunskaperna och värderingarna gäller t ex mikroperspektivets ställning i modern etnologi, så rör det sej definitivt om ett överbyggnadsfenomen, som har mycket liten specifik vikt för att förklara samhällliga fenomen.

Snart går vi över till den historiska materialismens begreppsvärld. Jag ska bara först notera att dess tillämpningsområde är enormt (vetenskapen om de mänskliga samhällenas utveckling) och att den i hög grad handlar om *relationer* mellan element. Tolkningmöjligheterna är många och inom den historiska materialismen finns en hel uppsättning olika teoretiska riktningar. Det ska man inte förvånas över. Motsvarande förekommer inom alla "-ismer" som inte har förfallit till döda dogmer. Men tyvärr måste man konstatera att mycket av det som borde ha varit utvecklade teoridebatt mellan historiska materialister av olika uppfattningar ofta har förfallit till politiskt käbbel, som inte har lett någon annanstans än att nästa generation har måst gå tillbaka till "klassikerna" och börja om från början.

Jag ska här hålla mej till de strukturalistiska uppfattningar som Althusser har formulerat och som Mats Dahlkvist utgår från.

Hur olika de skilda riktningarna inom den historiska materialismen än mände vara på olika fält, så är *alla* åtminstone *eniga om* att den historiskt materialistiska forskningen grundar sej på abstraktioner. "Vid analys av de ekonomiska formerna duger varken mikroskop eller kemiska reagenser. *Abstraktionskraften* är dess enda hjälpmedel", skrev Marx. Det samma gäller *alla* samhällliga fenomen.

Abstraktionens syfte är att skala bort en massa tillfälliga *enskidheter* hos fenomenen och nå fram till deras allmänna och *väsentliga* egenskaper. En sorts framanalysera de av en minsta gemensamma nämnare kan man säga. Ex: Där den renodlade empiristen ser en strumpfabrik som tillverkar strumpor, ett varv som tillverkar fartyg och ett bageri som tillverkar bullar, där ser historiematerialisten

det abstrakt/väsentliga: kapital, kapital, kapital. Och dessa kapital är naturligtvis lika *verkliga* oavsett vilken produktionsgren de förekommer inom. Det abstrakta finns alltså som en egenskap eller struktur i det konkret iakttagbara/empiriska.

Vi kan nu ge os på själva den historiema-
terialistiska teorin och fråga vad det är som är det allmänna och väsentligt grundläggande för mänskliga samhällen.

Alla mänskliga samhällen måste ju ha livs-
förnödenheter - i vid mening - för att bestå. Framskaffandet och fördelningen av dessa nyttigheter är alltså det väsentliga. Arbetet blir den historiska materialismens grundläggande abstraktion. Arbetet definieras då som den ändamålsenliga bearbetningen/utnyttjandet av naturen, skapandet av bruksvärden. Detta arbete benämner jag här Produktion (av bruksvärden) eller *produktions-i-allmänhet*.

Denna produktion-i-allmänhet framträder naturligtvis aldrig inför våra ögon i "ren" form, utan alltid i en viss bestämd konkret form - vare sej det är produktion av jordgubbar eller stövlar eller vad fan som helst.

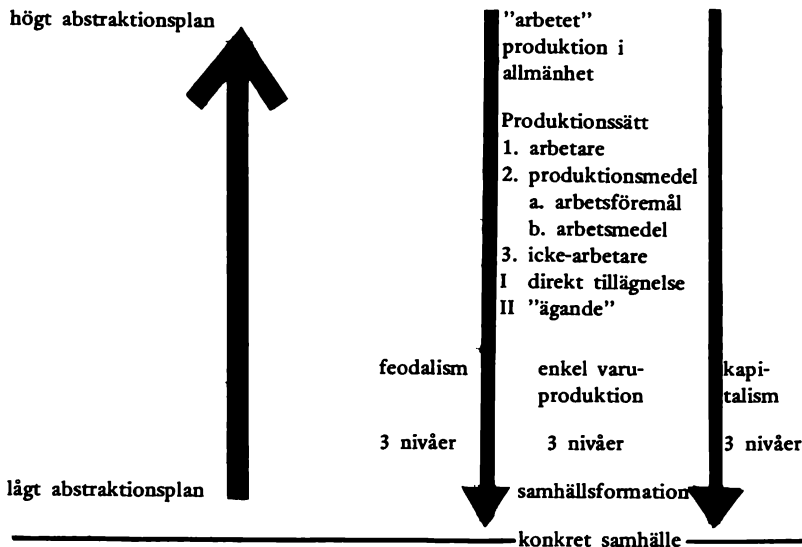
Produktion-i-allmänhet är alltså en överhistorisk kategori, en grundläggande och väsentlig abstraktion som är giltig för alla mänskliga samhällen. Det är det som *blir kvar* när vi har abstraherat från alla specifika geografiska och historiska drag.

Det vi nu ska göra är att liksom vända tillbaka och successivt *konkretisera* begreppet produktion-i-allmänhet, genom att systematiskt tillägga det fler och mer specifika bestämningar, tills vi till slut når samma konkreta plan som vi startade på.

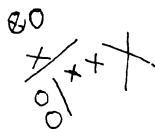
Målet är att vi ska se de systematiska sammanhang som finns i den konkreta verkligheten, att vi ska kunna formulera dem som "lagmässigheter", vilka inte omedelbart framträder ur det virrvarr av former som är vår utgångspunkt.

Produktion-i-allmänhet. Vilken är den första lämpliga konkretiseringen vi kan göra? Produktion kan ju bedrivas med stenyxor eller industrirobottar. På olika sätt. Vi särskiljer alltså olika sätt att bedriva produktionen på och etablerar det abstrakta begreppet produktionssätt.

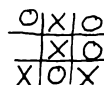
Figur till historisk materialism.

pseudo-konkret
"empiri"

konkret
totalitet

Innan vi går vidare med konkretiseringarna måste vi naturligtvis definiera vårt begrepp. Vad konstituerar *produktionssätt-i-allmänhet*?

1. arbetare
2. produktionsmedel
  - a. arbetsföremål
  - b. arbetsmedel

Nu är det ju så att producerande människor i allmänhet producerar mera än de själva konsumerar. Åtminstone måste man ju producera så mycket att det uppväxande släktet, som ännu inte kan arbeta själva får del av produkterna. Annars går ju samhället under. Vi inför alltså

3. icke-arbetare

Vi intresserar oss i fortsättningen bara för produktionssätt där icke-arbetarna har *makt* att på ett eller annat sätt *avtvinga* arbetarna en merprodukt.

De nämnda elementen kan därmed förenas enligt följande:

1. direkt tillägnelserelation (människa-natur-människa, (arbetare-natur-arbetare)), (produktivkrafter)
2. (indirekt tillägnelse), egendomsrelation (människa-produktionsmedel-människa, (arbetare-produktionsmedel-icke-arbetare)), (produktionsförhållanden), dvs en social relation av över- och underordning, vilket implicerar en dynamik, klasskampen, som leder till samhällelig utveckling. Och det är egentligen först på den här nivån som materialismen blir *historisk*.

Produktionssättsbegreppet skulle ju vara särskiljande. Men hittills har vi bara sysslat med dess ahistoriska, invarianta element. Man kan omedelbart se skillnad mellan produktion med stenyxor och industrirobottar. Då be-

finner vi oss alltså på produktivkrafternas nivå. Men vid närmare eftertanke så kan ju samhällen se mycket olika ut även om de använder en likartad teknologi, dvs har likartade produktivkrafter. Dessutom - den historiska materialismen uttalar sej om mänskliga *sambällen*. Och produktionen blir samhällelig/social först på produktionsförhållandenas nivå, i relationen mellan arbetare och icke-arbetare. Man kan i själva verket konstatera att det som kvalitativt skiljer de olika produktionssätten åt är *sättet på vilket icke-arbetarna tillägnar sej en merprodukt* från arbetarna - utsagningsförhållandet. På så sätt kan man konstruera begreppen för en hel rad olika produktionssätt. Det råder inte någon större enighet bland historiska materialister om hur många, och i så fall vilka produktionssätt som hittills har sett dagens ljus. Det är emellertid en fråga som vi inte behöver ta ställning till här. Vi kan nöja oss med att konstatera att *Danmark* har varit dominerat av det feodala produktionssättet, genomgått en fas av starkt utvecklade enkel varuproduktion och numera är totalt dominerat av det kapitalistiska produktionssättet.

Det råder lite delade meningar om på vilken abstraktionsnivå man bör begreppsliggöra den politiska och ideologiska nivån. För min egen del menar jag att detta mycket väl kan göras i sammanhang med själva produktionssättsbegreppet. Men överbyggnaderna framträder då naturligtvis inte i särskilt "ren" form. Och det är kanske bakgrunden till en alternativ uppfattning: Nämligen att produktionssättet på begreppskonstituerande nivå endast gäller den ekonomiska basen, medan överbyggnaderna först konstitueras på en konkretare nivå - t ex samhällsformationsnivå.

Samhällsformationsbegreppet är emellertid lite besvärligt eftersom det kan användas med olika innebörd. Kärnan är emellertid samexistensen av - och därmed relationen mellan - två eller flera produktionssätt. Ofta talas det om den svenska eller danska samhällsformations utveckling på ett sätt som begränsar analysen till dessa geografiska områden. Men kapitalismen utvecklas tidigare och till en början snabbare i England än i de nordiska länderna. Och den engelska kapitalismen

framstår som en *väsentlig förutsättning* för utvecklingen i de nordiska länderna. Det är i sådana sammanhang - alltså reellt samexistensen av flera produktionssätt - som begreppet samhällsformation har sitt analytiska berättigande. Visserligen är produktionssättens *inre dynamik* grundläggande för samhällenas utveckling men det *yttre förhållandet* mellan produktionssätt har också betydelse för att ange utvecklingens riktning. Och det är just det som samhällsformationsbegreppet ska uppfånga.

När vi talar om bestämda länder och tider bör vi istället tala om *konkreta sambällen*, där alltså relationerna på samhällsformationsnivå ingår som abstrakta förutsättningar.

Det samhällsformation som är aktuell för det här seminariet inbegriper i första hand produktionssätten kapitalism och enkel varuproduktion. Därför inskränker jag mej till att tala om dem.

Både logiskt och kronologiskt föregås kapitalismen av den enkla varuproduktionen.

Enkel varuproduktion kännetecknas av att de enskilda producenterna var och en för sej (ev med (familje-) medhjälper och/eller enstaka anställda) med *egna* produktionsmedel framställer nyttigheter. Men inte för sin egen konsumtion, utan för *byte* mot andra produkter enligt formeln vara - (pengar) - annan vara.

Icke-arbetaren saknas i den enkla varuproduktionen. Och då stämmer det ju inte med vår definition av produktionssätt-i-allmänhet!

Den enkla varuproduktionens begrepp framstår som mer abstrakt, mer allmängiltigt, än produktionssättsbegreppen, eftersom det innehåller färre bestämmningar (frånvaron av icke-arbetare) och därmed förenklar relationerna i produktivkrafter och produktionsförhållanden. Frånvaron av den sociala dynamik som följer med motsättningen arbetare-icke-arbetare, vilken är nyckeln till att förstå utvecklingen av de andra produktionssätten, ger även den enkla varuproduktion ett ahistoriskt drag. Och faktum är ju också att vi historien igenom finner enkel varuproduktion vid sidan av andra produktionssätt i de olika samhällsformationerna. Men den enkla varuproduktionen är, där den förekommer, alltid underlagd ett annat produktionssätt

och fungerar således under villkor som sätts utanför den själv.

För våra aktuella analytiska syften kan det emellertid vara praktiskt att betrakta enkel varuproduktion som ett - visserligen speciellt - produktionssätt på linje med de andra.

Avgränsningen mellan enkel varuproduktion och kapitalism är *kvalitativ*. Så länge företagaren (eller vad vi ska kalla honom) själv deltar i den direkta produktionen och det är detta som är hans väsentliga insats, så är det fråga om enkel varuproduktion. Men när hans väsentliga funktion inte längre är arbetet utan *övervakningen* av att hans anställda utför *sitt* arbete ordentligt, så är det fråga om kapitalistisk produktion. Man kan alltså inte på ett abstrakt plan fastställa ett visst antal anställda som gräns för den enkla varuproduktionen, det varierar med historiska konjunkturen och mellan olika produktionsgrenar.

Den närmare gränsdragningen är emellertid mer klassanalysens problem, som vi återkommer till.

Kapitalismen är, liksom den enkla varuproduktionen, varuproducerande. Men medan enkel varuproduktion är bruksvärdesinriktad, så är kapitalismen ackumulationsinriktad. Enligt formeln pengar - varor - mer pengar, eller, mer utvecklat: pengar - varor (nämligen dels produktionsmedel, dels arbetskraft) - dessa varors förening till nya varor - mer pengar.

Den värdeökning som sker i produktionen uppstår genom att arbetskraften tillför den färdiga produkten ett större värde än den själv förbrukar i lön. Det *mervärde* som sålunda uppstår som resultat av arbetskraftens förbrukning lägger icke-arbetarna rabarber på, som sin privata egendom.

När människorna en gång har inrättat sitt samhälle så att produktionens mål inte är bruksvärde utan ackumulation av pengar, så leder det till en ständig förökning och rationalisering. De kapitalister som inte förstår eller förmår detta blir snart utkonkurrerade av andra, kapitalet centraliseras och koncentreras allt mer.

Detta om *produktionen*. Men den historiska materialismen gör ju anspråk på att studera mänskliga *sambällen* och deras utveckling.

Och endast produktion är ju inte nog för att konstituera ett samhälle. Men den historiematerialistiska poängen är just att *utgångspunkten* måste vara den ekonomi som utgör basen för det hela. Man kan således inte säga särskilt mycket om folks sätt att bosätta sej och organisera sin vardag i det fysiska rummet om man inte har kännedom om de ekonomiska nödvändigheter som deras dispositioner grundar sej på.

Även om man anser att etnologi som vetenskap först och främst bör ägna sej åt utforskandet av förhållanden som återfinns i överbyggnaden, så kan man inte arbeta *materialistiskt* utan kännedom om Marx kapitalismanalys - om det alltså är fråga om kapitalistiska samhällen. Den analysen av ekonomin är ju grundläggande för förståelsen även av överbyggnadens former.

Jag ska inte säga så mycket om överbyggnaden just nu (den återkommer vi till), bara göra ett påpekande om den *politiska* nivån: Den domineras ju av staten och dess apparater. Staten har en sammanhållande funktion, som Dahlkvist säger. Närmare bestämt håller den samman ett samhälle där en klass icke-arbetare har makten och avtvingar en klass arbetare en del av deras produktionsresultat. Man kan säga att staten är den härskande (icke-arbetande) klassens främsta *instrument* för att bevara sin ställning.

När man talar om icke-arbetarna som härskande klass ska man emellertid ha klart för sej att härskandet *inte innebär en oinskränkt maktställning*. Liksom på alla andra nivåer utgår man här - om man vill arbeta historiskt materialistiskt - från *relationer* mellan element och inte från isolerade element. Således är styrkerelationen mellan klassen icke-arbetare och klassen arbetare avgörande för i hur "ren" form icke-arbetarnas intressen kan komma till uttryck i statens verksamhet. (För att förklara förändringar i denna relation måste vi naturligtvis återigen gå till den ekonomiska basen och se vilka de materiella förutsättningarna för förändringarna är).

Den *ideologiska* nivån, slutligen, innehåller de systematiska uppfattningar av verkligheten som de sociala agenterna själva har. Det är fråga om samhällets *självförståelse*, omfattande både vardagliga erfarenheter och

genomarbetade intellektuella doktriner och institutionaliserade tanke-system.

Men der seende ögat kan inte se sej själv, som någon har uttryckt det. Genom erfarenheterna av hur samhället fungerar framstår just det egna samhället som det naturliga. Historien har liksom tagit slut. Intet i feodalherrens (eller feodalbondens) erfarenhet av sitt samhälle säger honom att feodalismen är ett övergående historiskt fenomen. Men det vet vi!

Men på motsvarande sett kan *vi* inte uppfatta kapitalismens förgänglighet utifrån våra *vardagliga* samhällserfarenheter. Tvärtom. I det kapitalistiska samhällets självförståelse, alltså ideologiskt, ser det på den *ekonomiska* nivån t ex ut som om arbetaren får en rättvis lön för sitt arbete och kapitalisten en rättvis profit. Men en (icke-ideologisk) historiskt materialistisk analys visar att det är arbetaren som också har producerat profiten.

Och på den *politiska* nivån ser det ut som om staten är en neutral instans som står över klasserna. Men en historiskt materialistisk analys visar att så inte är fallet.

Och på den *ideologiska* nivån själv ser det ut som om skolan är till för att meddela kunskaper, medan en historiskt materialistisk analys visar att den *sorterar* folk efter produktionens - och därmed den härskande klassens - behov.

Universitet och forskningsinstitutioner är naturligtvis ideologiska apparater. Därmed har de den samhällliga funktionen att producera ideologi, att legitimera den bestående ordningen. Vetenskaplig verksamhet har denna legitimerande funktion oavsett den enskilda syf-

tet med forskningsprojekt och undersökningar. *Ideologikritik* är därför ett viktigt och nödvändigt moment i *all* historiematerialistisk forskning.

Jag nämnde ju tidigare hur man i en undersökning av bostadsförhållanden kunde komma att legitimera folks fattigdom (= studiens samhällliga funktion), medan ens syfta var att försäkra sej om att folk hade goda bostadsförhållanden.

Det tål ju att tänka på.

I anslutning till föreläsningen utdelades följande:

Ide till grupparbete.

Meningen med NEFAs seminarier är ju inte att man bara ska sitta och konsumera vad andra säger, man ska också tänka själv.

Beskriv för de andra i gruppen hur etnologin bedrivs på just *din* institution, (vad undervisas det om, vad forskar man i, vilka karriärer leder till höga befattningar, osv).

Försök sedan tillsammans att skissera en ideologikritisk analys av verksamheten, dvs diskutera på vilket sätt etnologin verkar *legitimerande* för det kapitalistiska produktionsättet.

Syftet med detta är dubbelt:

dels är ifrågasättandet/kritiken av existerande kunskapsproduktion en viktig utgångspunkt för den historiska materialsimen, och dels känner ni ännu inte så noga till varandras studiebetingselser, vilket kan vara bra att veta i det kommande samarbetet.

Klassbegrepp och klassanalys.

Af Lasse Scotte.

Som vidareudbygning af den foregående artikel kommer forfatteren her ind på klassebegrebet samt på nødvendigheden af at foretage en grundig klasse-analyse.

Av den tidigare begreppsgenomgången skulle man kanske tro att den historiska utvecklingen skapades av en frammarscherande skara av abstrakta begrepp. Så förhåller det sej ju inte. Historiska materialister är noga med att framhålla att det är människorna som själva skapar sin historia. Dette kan emellertid inte uppfattas helt mekaniskt, som att *alla* människor *alltid* skapar sin egen historia. Dessvärre finns det exempel på etnologer som hävdar att "om det är sant att människor skapar sin egen historia, så måste det också vara sant att människorna i Bua skapar sin". (Bua var det fiskeläge som Orvar Löfgren en gång skrev avhandling om och som överflyglades av den industriella utvecklingen, vilken Buabefolkningen inte hade något inflytande över. (Citater härstammar dock inte från Löfgren. Han hade en mer nyanserad syn på saken)). Den sortens överförenklade analogier har inget med vetenskap att göra.

Nej, det är *klasskampen* som är historiens lokomotiv kan man utropa med Lenin och Althusser. Innebörden i detta är att människor skapar sin historia i egenskap av *medlemmar av bestämda samhällsklasser*. Det är som *representanter för positioner i den ekonomiska basen* som människorna skapar sin egen historia.

Den historiska materialismens klassbegrepp är alltså *kvalitativt*, till skillnad från florerande skiktningsteoretiska, rent *kvantitativa* klassbestämningar.

Varje produktionssätt skapar således två huvudklasser: bönder och feodalherrar under feodalismen, arbetare och kapitalister (eller borgare) under kapitalismen. Undantaget är det speciella produktionssättet enkel varuproduktion som bara skapar en klass: småborgerligheten.

Poängen med resonemanget är att de olika socio-ekonomiska positioner som respektive klass befinner sej i ger skilda erfarenheter av ett och samma samhälle, ger olika specifika *klassmedvetanden* (som vi återfinner på den ideologiska nivån, men som *skapas* på den ekonomiska). Dessa olika klassmedvetanden ligger till grund för klassernas agerande på samtliga nivåer. Och det är alltså först på denna omväg som människorna (fördelade på motstridiga klasser) skapar sin egen historia.

Detta är orsaken till att historiska materialister gärna lägger ner möda på klassanalyser av befolkningar samt utredningar om klassernas växlande styrkeförhållanden.

Innan vi går vidare med de olika klasserna och deras medvetandeformer, så måste det påpekas att produktionssättet konstituerar *två* klasser. Och produktionssättet självt, med dess speciella ekonomiorganisering, ger bestämda erfarenheter som skapar *produktionsättsspecifika* medvetandeformer och föreställningar. Dessa är mer abstrakta (*allmänna*) än de båda klassernas mer specifika och *delas* av båda klasserna.

Konkretisering med det kapitalistiska produktionssättet: Här är både arbetar- och kapitalistklass underlagda *marknadens* mekanismer. Marknaden kräver *frihet* i varuutbytet och *likhet* mellan bytta värden. Frihet och likhet framstår alltså som grundläggande medvetandeformer under kapitalismen, vilka färger av sej långt utanför ekonomins område.

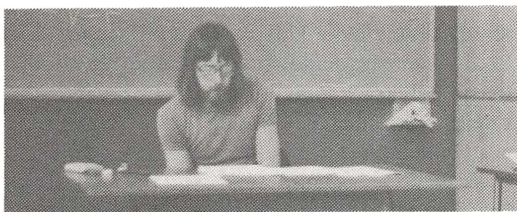
Det kan stundom kanske vara *agitatoriskt/politiskt* gångbart att beteckna allt som bekräfter den bestående ordningen som borgerligt (t ex framställa frihet och (jäm-)likhet som typiskt borgerliga paroller). I *analytiska* sammanhang är det emellertid mer korrekt

att skilja mellan produktionssättsspecifikt och borgerligt klassspecifikt. Den absurda slutsatsen blir ju nämligen annars att arbetarklassen är borgerlig, eftersom den (per definition!) upprätthåller det kapitalistiska systemet...

Samma fenomen kan emellertid erfaras på skilda sätt från olika klasspositioner, likaväl som dessa positioner själva ger upphov till specifika och - i förhållande till produktionssättsspecifika - mer konkreta medvetandeformer.

Än en gång: Det som klassificeras i historiematerialistisk teori är *positioner i ekonomiska system/funktioner i ekonomiska processer*. Jfr Marx kapitalistkaraktäristik: "Kapitalistens gestalt tecknar jag ingalunda i något rosenkimmer. Men det handlar härvidlag inte om personerna annat än i den mån de är *personifikationer av ekonomiska kategorier*, bärare av bestämda klassförhållanden och intressen.."

Det historiskt materialistiska tillvägagångssättet, när man ska förklara klassers agerande, är således att söka sej tillbaka till de abstrakt/allmänna medvetandeformer som knyter an till klassens ekonomiska position/funktion. Konkreta *individer* uppstår sedan dessa positioner/fyller dessa funktioner i bestämda historiska konjunkturen, som tillåter dessa medvetandeformer att framträda i mer eller mindre "ren" form.

Klassanalys är en politiskt kontroversiell fråga som ofta uppväcker häftiga debatter. Diskussionen gäller närmare bestämt *var* man ska förlägga den *väsentligaste* motsättningen i en klassdelad befolkning. Några menar att huvudmotsättningen går mellan *folket och monopolkapitalet*: Motsättningar som råder inom "folket", t ex mellan arbetare, småborgare och småkapitalister, minskas genom dessas gemensamma motsatsställning till en liten skara monopolkapitalister. Enligt

denna uppfattning är det styrkeförhållandet i den senare motsättningen som är avgörande för samhällsutvecklingen.

En annan åskådning förlägger huvudmotsättningen mellan *arbete och kapital*, alltså mellan produktionssättets båda huvudklasser. Andra motsättningar, mellan arbetarklass och småborgerlighet, eller mellan småborgerlighet och kapitalistklass, är enligt denna uppfattning *överbestämda* av motsättning arbete-kapital, vilken alltså är avgörande för utvecklingen.

Det är mot bakgrund av denna kontrovers helt sensationellt att man i undersökningar av olika klassers kulturer inte utarbetar, eller åtminstone förhåller sej till, någon klassteori. Jag har således inte kunnat finna vare sej klassteori eller klassanalys i det etnologiska projektet "Kulturgränser och klassgränser". Det konstateras bara att klasser är inbördes heterogena och skiktade, och det säger förvisso ingenting om *gränserna* mellan dem. Detta får konsekvenser som jag ska återkomma till.

I fortsättningen kommer jag i hög grad att bygga på Göran Therborns smått klassiska undersökningar av det svenska klassamhället, samt skissera några grundläggande medvetandeformer.

Borgarklassen lever av andras arbete och är det kapitalistiska produktionssättets klass av icke-arbetare. Kvantitativt sett är den försvinnande liten: den utgör en procent ungefär, av hela befolkningen. Men dess ekonomiska inflytande är enormt: Tre fjärdedelar av all sysselsättning (undantagandes jordbruk, som dock i hög grad är *indirekt* underordnat kapitalet) kontrolleras av denna enda procent, nästan två tredjedelar av all handel kontrolleras av denna enda procent, och en fjärdedel av alla bostäder kontrolleras av denna enda procent av befolkningen. Denna ekonomiska *särställning* gör borgarklassen till härskande klass i det kapitalistiska produktionssättet. Som en del i härskandet ingår att dess ideer "behärskar" andra klasser, dvs att det medvetande som är format i borgarnas klassposition genomsyrar också andra klassers medvetande - även arbetarklassens.

Borgarklassens ekonomiska funktion framträder i produktionsförhållandena, i deras pri-

vata (och individuella) egendomsrätt till produktionsmedlen och den därav avhängiga kontrollen över arbetsprocessen/produktivkrafterna.

Privategendommen är själva grundbulten i borgarklassens medvetandeformering.

Privategendom är emellertid inte något naturgivet och evigt. Den är ett rättsligt förhållande som kan ändras av förändringar i klassernas styrkeförhållanden.

Kapitalismens logik pålägger också den enskilde kapitalisten ett ackumulationstvång. Utan ackumulation blir han nämligen snart utkonkurrerad och upphör att vara kapitalist. *Sparsambet* och *planering* blir därför nödvändiga medvetanddrag i borgarklassen.

Mervärdeproduktionen är den dominerande, typiska, utsagningsformen under kapitalismen. *Arbetarklassen* (i snäv mening) består av dem som fyller ekonomiska funktioner som *direkta* mervärdeproducenter och som saknar alla maktbefogenheter i arbetet. Det rör sej i Therborns klassanalys om cirka en femtedel av befolkningen. Men man talar också om arbetarklass *i vid mening*. Man tar då hänsyn till proletariseringen av arbete inom cirkulation, tjänster och arbetskraftens reproduktion. Det gäller här underordnat och opersonligt lönearbet som utförs *kollektivt*. (Proletariserat här = underlagt kapitalets makt). Denna grupp utgör mellan 35 och 40 procent av befolkningen i Therborns analys. Dvs att *hela* arbetarklassen utgör gott och väl hälften av hela befolkningen.

I den kapitalistiska arbetsprocessen sammanförs ett (i förhållande till tidigare produktionssätt) stort antal arbetare. Produktionen kan inte upprätthållas utan deras gemensamma arbetsinsats, utan deras *samarbete*. *Kollektivism* framstår därför som grundläggande i arbetarklassens medvetandeformer.

Denna kollektivism kan framträda tämligen "rent" till och med på så konkreta nivåer som enskilda arbetsplatser. I en klassisk studie har den formulerats som främst en "skyddande gemenskap som utvecklas bland de underordnade".

Kapitalistklassens "*behärskande*" av arbetarklassen framträder emellertid även här: Arbetarklassens medlemmar går till arbetsmark-

naden med var sin *individuella* arbetskraft och säljer denna till en kapitalist (som förfogar över den som *sin* privat egendom under arbetstiden). Arbetsprocessen äger rum under kapitalistisk kontroll, den kollektiva arbetsstyrkan etableras av kapitalisten och manipuleras efter hans behov - även kollektivismen "behärskas" av borgarklassen.

Men det här behärskandet kan inte utplåna arbetarklassens specifika erfarenheter. Den är arbetsprocessens omedelbara herre. Det visar sej vid varje strejk.

Strejken är naturligtvis ett uttryck för det *motstånd* mot klassförtrycket, som man också måste betrakta som ett grundläggande drag i arbetarklassens medvetande. Men trots motståndet, så består ju klassförtrycket! Motståndet måste alltså kopplas till ett annat drag: underkastelse. (Det är ju inte så smickrande för arbetarklassen. Men faktum är ju att härskarna bara kan härska så länge de behärskade tillåter det).

Motståndet kräver ju organisering. Och betingelserna för det skapas av själva produktionssystemet, i den kollektiva arbetsprocessen. Redan där konstitueras arbetarna som klass. Innebörden i denna konstituering är etablerandet av ett *över-individuellt subjekt*. Det är *klassen* som verkar i klasskampen, inte summan (eller delar) av klassens medlemmar - individer.

Man kan således inte omedelbart se de enskilda individuella klassmedlemmarnas handlande som klasshandlande, eftersom de - individerna - också handlar utifrån var sin individuella erfarenhetsbakgrund. Det är viktigt att ha det klart för sej.

Sett ur arbetarnas *klasssynpunkt* är kollektivismen något positivt. Uttryckt i *solidaritet* (som kan säjas motsvara borgarklassens privata egendomsrätt som klasskulturell grundbult) är kollektivismen kampen för att upphäva de enskilda arbetarklassmedlemmarnas ställning som blott individuella varuägare/arbetskraftsäljare.

Redan på produktionssättsbegreppets höga abstraktionsnivå framstår studiet av medvetandeformer som komplicerat. Det jag här har sagt om *kapitalismen* kan sammanfattas i fyra punkter:

1. Produktionssättets (objektiva) medvetandeformer.
2. Den borgerliga klasspositionens medvetandeformer.
3. Arbetarklasspositionens medvetandeformer.
4. Borgarklassens "behärskande" av arbetarklassens medvetandeformer.

Alla dessa element måste med i en analys, eftersom klasserna bara existerar som "delar" i en helhet men får sitt medvetande i denna helhet.

På samhällsformationsnivå blir analysen ännu mer komplicerad. Kapitalismen samexisterar där med den enkla varuproduktionen, som upp bärs av klassen småborgare. Småborgarna producerar varor med eget arbete och egna produktionsmedel. De är således visserligen *arbetande*, men *äganderätten* till produktionsmedlen är grundläggande för småborgerlighetens existens som klass. I fråga om medvetandeformer ligger den alltså nära kapitalistklassen.

Det faktum att småborgerligheten är *arbetande* - och dessutom reproduceras på högst olika konsumtionsnivåer - gör att den verkar "förmedlande" mellan arbetar- och borgarklass, så att inga av de olika klassernas medvetandeformer främträder i särskilt "ren" form. Men trots denna svårighet har vi ju på den här nivån med *tre* kvalitativt skiljda klasspositioner att göra; och därmed med tre former av klassmedvetande.

På det konkreta samhällets nivå blir saken ännu mer komplicerad. I Sverige har småborgerligheten minskat från att ha utgjort 20 procent av befolkningen för femtio år sen, till nu bara 4 procent. Arbetarklassen har kontinuerligt rekryterat nya medlemmar direkt ur småborgerligheten, likaväl som barn, som *socialiserats* till småborgerliga positioner *tilldelats* arbetarklasspositioner av kapitalismens utveckling. Arbetarklassen har alltså mottagit en mängd medlemmar med en för den själv främmande klassbakgrund. Och det leder naturligtvis också till att medvetandeformer blandas, så att de inte kan framträda i "ren" form.

Uppmärksamhet kring inte bara befolkningsdelars *klasstillhörighet*, utan också de-

ras *klassbakgrund*, framstår som väsentligt för varje empirisk undersökning.

(I många arbetarklassmiljöer är det också relevant att tala om *dubbla klasspositioner*, för individer som samtidigt upprätthåller mer än en ekonomisk position. Yrkeskombinationen småbrukare-arbetare är ett exempel. När positionerna kommer i konflikt tenderar bevarandet av småborgarpositionen att vara viktigare än arbetarklassolidariteten. Småborgaren frånhänder sej inte godvilligt sina existensmedel).

Tillbaka nu, för en stund, till projektet "Kulturgränser och klassgränser". De svåra, men för klassanalysen fullkomligt grundläggande problem, som jag har diskuterat här, tar man överhuvudtaget inte ställning till. Projektets forskare undersöker borgarklassens kultur på ett "makro"-plan, där det blir möjligt - även med deras diffusa klassbegrepp - att vaska fram några abstrakta teman (privatisering, tidsuppfattning), som verkligen *har* klassmässig relevans.

Arbetarklassen däremot utforskas på "mikro"-plan på ett par enskilda orter, varvid frånvaron av klassteori blir fatal för finandet av *klassspecifik kultur*.

Bakgrunden till denna metodskillnad synes vara en (idealistisk) föreställning om att borgarklassen likformar sin kultur med intellektuella medel, medan arbetarklassen olikformar sin genom vardagligt umgänge i olika, lokalt avgränsade miljöer.

Med en sådan utdelning förefaller det svårt att undvika att borgarklasskulturen framställs som något sammanhållet och homogent, medan arbetarklasskulturen framställs som något lokalt begränsat och utan nödvändigt interlokalt sammanhang.

Och nu kommer den ideologikritiska slutsatsen: Den *objektiva funktionen* (alltså oavsett forskarnas syften) av dylik kunskapsproduktion torde vara att legitimera rådande maktrelationer!

Det kan alltså straffa sej att hoppa över svårigheterna. Och därför skyndar vi vidare till nästa svårighet, som blir den sista som jag kommer att ta upp.

I takt med kapitalismens utveckling skapas en mängd ekonomiska positioner/funk-

tioner, som befinner sej *mellan* arbetar- och borgarklasspositionerna. De har (löne)-arbetsform, men kapitalets innehåll, kan man säga. Det är således närliggande att kalla dem *mellanskikt* (i pluralform). De återfinns i själva produktionen (som tekniker och arbetsledare), i cirkulationen och naturligtvis (och mest) i tjänstesektorn. Dessa skikt utgjorde för femtio år sen 8 procent av befolkningen, men har nu vuxit till drygt en fjärdedel av befolkningen. Samtidigt med dess tillväxt har det skett en inre omvandling av mellanskiktens ekonomiska positioner: dels en *proletarisering* av arbetsuppgifterna (underordnade i kollektiva arbetssituationer, med löner i nivå med vanliga arbetares), dels en *autonomisering* (relativ självständighet, direkt delegering av kapitalfunktioner).

I takt med att småborgerligheten har minskat och mellanskikten vuxit, så har mellanskikten övertagit rollen som "förmedlande" instans mellan kapitalismens båda huvudklasser. Men medan småborgerligheten skapades och existerade *utanför* det kapitalistiska produktions sättet, så är mellanskikten *produkter av* den rent kapitalistiska utvecklingen.

Mellanskikten utgör ingen klass i historiskt materialistisk mening. Det är en samlingsterm för en rad inbördes olika ekonomiska positioner, som har det gemensamt att de ligger *mellan* arbetar- och kapitalistpositionen. Det är därför inte möjligt att materialistisk bestämma mellanskiktstypiska medvetandeformer. Och därmed är ju också *begreppet* mellanskikt ganska oanvändbart i analytiska sammanhang.

Man kan förstå att det råder delade meningar om *hur* man egentligen ska uppfatta mellanskikten. Det finns de som anser att deras stora likheter med småborgerligheten gör det motivera att behandla dem som "en ny småborgerlighet", medan andra anser att de bör ses som privilegierade skikt *inom* arbetarklassen.

Ytterligare en variant, som jag tror kan visa sej vara fruktbar, går ut på att det som här kallats mellanskikt snarast borde analyseras som *två* kvalitativt skilda *dubbla* klasspositioner: Beslutsfattare/arbetsledare (mellan

arbetar- och kapitalistklass) respektive delvis självständiga anställda (mellan arbetarklass och småborgerlighet).

Beteckningen mellanskikt är med andra ord högst preliminär.

Människorna skapar sin egen historia. Men de gör det i egenskap av medlemmar i olika klasser. Jag har här skisserat vilka klasser det rör sej om i utvecklade kapitalistiska samhällen.

Det är i spänningsfältet mellan en kvantitativt minimal men skrämmande mäktig kapitalistklass och en arbetarklass, som utgörs av ungefär hälften av befolkningen, och en medelstor, diffus samling mellanskikt och en liten och krympande småborgarklass, som *all* vår samhällsutveckling sker - även utvecklingen av städer och bostadsområden.

I anslutning till föreläsningen utdelades följande:

Ide till grupparbete

För en forskning i arbetarklassens tjänst är parollen för en svensk sammanslutning av studenter och forskare.

Men forskning bedrivs ju av institutioner som är underlagda den borgerliga staten!

Vilka möjligheter ges det i den situationen att bedriva forskning - i vårt fall etnologisk - i arbetarklassens tjänst?

Hur föreställer ni er att ni ska gå vidare här på seminariet för att producera kunskap som är till nytta för arbetarklassen, men som inte kan utnyttjas för att legitimera det rådande kapitalistiska systemet?

Evaluering.

Der var generelt enighed om at oplægget om historisk materialisme var godt og velstruktureret, samt at gruppearbejdet gik glimrende. Eftermiddagens oplæg om klasser var vanskeligere for en del. Gruppearbejdet efter begge oplæg var folk meget tilfredse med, man mente dog generelt at tiden var for kort til så store teoretiske emner, men alle var enige om at det var en god ide at starte seminarret med gennemgang af historisk materialisme.

Livsformsmodellen.

Af Kristina Due.

En personlig udlægning af "livsformer" og "levevilkår" på baggrund af Thomas Højrup's bog: "Det glemte folk".

I relation til de to foregående oplæg om historisk materialisme (ved Lasse Scotte) er det min hensigt med dette oplæg kort at redegøre for det livsforms/levevilkårsbegreb og de livsformer, som Thomas Højrup har fremstillet i "Det glemte folk". Der vil i denne sammenhæng især blive lagt vægt på livsformerne 2 og 3.

I sin bog analyserer og afdækker Thomas Højrup de kulturelt forskellige måder, hvorpå befolkningen lever deres hverdagsliv. Med udgangspunkt i de to produktionsmåder (den kapitalistiske produktionsmåde og den enkle vareproduktionsmåde), der kendetegner den danske samfundsformation, gør T.H. rede for tre strukturelt forskellige livsformer. Disse betegnes henholdsvis som livsform 1, "De selverhvervendes livsform", livsform 2, "Lønarbejder-livsformen" samt livsform 3, "Den karrierebundne livsform".

"Livsform" og "levevilkår".

Begreberne "levevilkår" og "livsform" udgør tilsammen en teoretisk model, der er udviklet på et historisk materialistisk grundlag med inspiration fra bl.a. L. Althusser, E. Balibar samt Hindess og Hirst.

Ved begrebet "livsform" forstås en model for en kulturel helhed eller system, der indeholder såvel en materiel side (en social classes praksis) som en ideologisk side (et ideologisk begrebsunivers/verdensbillede). Begge dele betinger gensidigt hinanden og gør det muligt for individet at leve et "godt" og "meningsfyldt" liv. Begrebet "livsform" udpeger således bestemte befolkningsgrupper (klasser) som bærere af et kulturelt system.

Ved begrebet "levevilkår" eller eksistensbetingelser forstås de økonomiske, juridisk-politiske og ideologiske forhold i samfundsformationen, der er nødvendige for livsformens eksistens.

Livsform 1, "De selverhvervendes livsform". Livsform 1 er konstrueret ud fra eksistensbetingelser, der findes i det økonomiske, i det juridisk-politiske og i det ideologiske niveau i samfundsformationen.

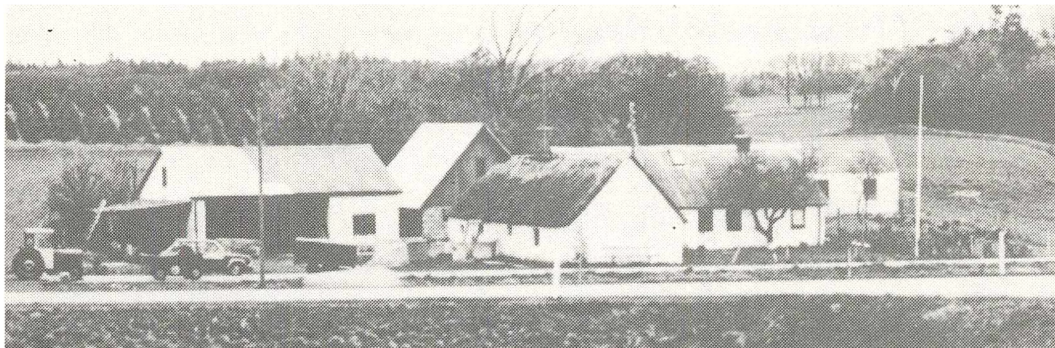
I det *økonomiske niveau* udgør den enkle vareproduktionsmåde den primære eksistensbetingelse. Her er det karakteristisk, at producenterne selv besidder og disponerer over produktionsenheden og selv behersker og udfører arbejdet i virksomheden.

I det *juridisk-politiske niveau* er det forskellige virksomhedsformer, som udgør den vigtigste eksistensbetingelse for livsformen. Eksempelvis kan der være tale om en virksomhedsform som enkeltmandsvirksomheden, der indebærer at ejeren (f.eks. et ægtepar) er den ansvarlige leder af virksomheden. Det økonomiske overskud tilhører ejeren og denne er ansvarlig overfor alle virksomhedens forpligtigelser/gæld med hele sin formue.

Eksistensbetingelser i det *ideologiske niveau*: Imidlertid er det ikke økonomiske relationer, der bestemmer hvordan den interne organisation i virksomheden skal se ud og heller ikke, hvor mange mennesker, der er beskæftiget eller hvorledes arbejde og ansvar er fordelt. Her er der tale, om at kulturelle strukturer som f.eks. familieideologier, kollegiale ideologier og patriarkalske ideologier griber ind og former den interne organisation. Eksempelvis er dansk landbrug i høj grad familieorganiseret, mens partsorganisationen er dominerende indenfor fiskeriet.

De forskellige eksistensbetingelser betyder tilsammen, at man kan tale om enkelvareproduktionsenhed som værende det materielle grundlag for livsform 1. Denne enhed, der både er vareproducerende og varetager reproduktionen af virksomhedens forskellige dele, kan fremstå som en familie, der gennem slægts- og naborelationer er knyttet til and-

Den selvbergvende families hjem er ofte både bolig og arbejdsplads. (Fra Højrup 1983, s. 201 og 239).

re familier. Familievirksomheden oppebærer ansvaret for videreførelsen af produktionsmidlerne fra generation til generation og spiller en vigtig rolle mht. træning af den faglige ekspertise. Disse forhold bidrager til, at slægtskabsrelationerne hele tiden reproduceres. Sammenfattende kan man sige, at i denne livsform får "familien" et specifikt ind-

hold, ligesom familiens placering i et større netværk af slægts- og naborelationer er et vigtigt træk.

Som før nævnt drejer det sig her om en virksomhed, der både er producent og samtidig varetager reproduktionen af enheden. Dette forhold betyder, at man ikke kan skelne mellem produktive og reproduktive aktiviteter på samme måde som i kapitalistisk produktion, og dette har betydning for, at begrebet "arbejde" har en specifik betydning i denne livsform. Samtidig muliggør sammensmeltningen af produktive og ikke-produktive aktiviteter (af virksomhedsøkonomi og privatøkonomi), at der ikke nødvendigvis findes nogen rumslig opsplitning mellem arbejdsplads og bolig. I familievirksomheden drejer det sig om at holde produktionen igang og sikre, at den videreføres til næste generation. Her produceres "kun" for at opretholde det eksistensgrundlag, som er betingelsen for at kunne leve et "godt" liv. Man kan ikke være sikker på, at virksomheden altid producerer med dens fulde kapacitet, fordi der ikke, som i kapitalistisk produktion, produceres med henblik på at skabe merværdi. Konkurrencen på markedet kræver, at virksomheden skal følge med i produktivitetsudviklingen, d.v.s. at man bliver nødt til stadigt at investere i nye produktionsmidler (maskiner), hvis varerne skal være konkurrencedygtige. Men derudover er der ikke tale om noget bestemt niveau for forrentning af driftsmidlerne.

Alle disse forhold bevirker, at begrebet "arbejde" får en helt anden karakter end det arbejde, der knytter sig til kapitalistisk produktion. Her er det ikke relevant at ta-

le om en egentlig "arbejdstid" eller "fritid", da alle aktiviteter, som udføres, er med til at opretholde produktionsenheden og derfor alle er nyttige. Der findes ingen arbejdsgiver, som sætter en i arbejde. Det der skal gøres, har man selv ansvaret for bliver gjort. Producenten (familien) kan selv tilrettelægge og kontrollere arbejdsprocessen og har ansvaret for, at varen bliver færdig til markedsføring og eventuelt videreforarbejdning. Her findes således betingelsen for, at kunne opfatte sig som en, der af "egen fri vilje" udfører sit "dagsværk". Det bliver hermed begreber som "selvstændighed", "ansvarsfølelse" og "frihed i arbejdet", der kommer til at dominere i denne livsforms ideologiske begrebssystem.

"De selverhvervendes livsform" knytter sig til forskellige sektorer af samfundsøkonomien. Udover den enkle vareproduktion, f.eks. i erhverv som landbrug og fiskeri, findes der både indenfor handel og transport (varecirkulationen) samt indenfor servicesektoren (reparation, installation, vedligeholdelse) eksistensbetingelser for livsform 1. Indenfor handel er det især detailhandlen og indenfor transportområdet, at man finder samme type virksomhed som f.eks. i landbruget, nemlig enkeltmandsvirksomheden. Såvel handels- som transportområdet samt hele servicesektoren er blevet stærkt udbygget under finanskapitalismen. Dette hænger bl.a. sammen med, at varerne idag ofte produceres meget langt fra det sted, hvor de skal konsumeres, hvilket nødvendiggør et omfattende og differentieret transportnet, der sikrer at varerne kan cirkulere hurtigt og effektivt.

Skønsræssigt har livsform 1 betydning for ca. 1/3 af Danmarks befolkning.

Livsform 2 og 3.

Livsform 2 og 3's eksistensbetingelser i det økonomiske niveau.

Eksistensbetingelserne for livsform 2 og 3 findes først og fremmest i modsætningen mellem ikke-producent og producent eller med andre ord, i det forhold mellem kapital og lønarbejde, hvori merværdien skabes.

Da lønarbejderne hverken ejer produktionsmidler eller de varer, som de producerer, er de tvunget til at købe sig til de nødven-

dige livsformnødenheder (varer). Lønarbejde indebærer således et salg af arbejdskraft for penge, og det er disse pengemidler, der udgør grundlaget for arbejdskraftens reproduktion. Samtidig er det de kapitalistiske varemærkeders eksistens, der muliggør at reproduktionen af arbejdskraften adskilles fra den egentlige produktion. Disse økonomiske forhold betinger endvidere, at begrebet "produktivt arbejde" har en bestemt funktion eller betydning i den kapitalistiske produktionsmåde. Det er nemlig det arbejde, der indeholder en produktion af merværdi.

De beskæftigelses, der vedrører omsætningen af løn til konsumerbare produkter, går i princippet til reproduktionen af arbejderne. Dette indebærer, at der hele tiden skabes den arbejdskraft, som er nødvendig for kapitalen/ikke-producenten, hvorved hele systemet reproduceres. Samtidig er der skabt mulighed for, at en enhed udenfor produktionen kan have den funktion at varetage arbejdskraftens reproduktion, og dette forhold bidrager til en opsplitning mellem arbejdsplads og bolig. Denne enhed, der har til opgave at varetage reproduktionen, bliver ikke struktureret af økonomiske relationer, men af kulturelle strukturer, f.eks. familieideologier. På samme måde bliver også omsætningen fra løn til konsumerbare produkter styret af kulturelle forhold. I velfærdsstaten er det endvidere karakteristisk, at reproduktionen af arbejdskraften ikke alene er udlagt til de enkelte familieenheder. Staten varetager her en række områder gennem skole- og uddannelsessystem og hele den sociale sektor.

Den enkelte lønarbejder indgår i en produktionsproces, der i vort nuværende samfund er meget kompliceret og præget af en højt udviklet og raffineret teknologisk struktur. En stor del arbejde består af monotone, rutinemæssige arbejdsopgaver, der ikke kræver nogen lang uddannelse af de arbejdere, som skal udføre dem. Men samtidig kræver den specialiserede produktionsproces og de mange komplicerede maskiner et stort arbejdsområde omkring planlægning, disponering og kontrol. Man kan derfor sige, at denne form for arbejdsproces kræver to forskellige former for arbejdskraft; nemlig lønarbejdere,

der blot behøver de nødvendige kvalifikationer, som skal til for at betjene maskinerne og løn-arbejdere, som er i besiddelse af et højt udviklet kvalifikationsniveau (uddannelse) for at kunne overvåge de komplicerede maskinsystemer og udføre diverse management-funktioner. Herved splittes arbejdskraften op i to dele.

Livsform 2 og 3's eksistensbetingelser i det juridisk-politiske niveau.

Lønarbejderne ansættes individuelt i produktionen gennem juridisk-politisk bestemte kontraktforhold og en del af arbejdskraften betales med en pris, der er (politisk) fastlagt via aftaler mellem arbejdsgiver og arbejderne faglige organisationer. Imidlertid er der en del af arbejdskraften, som ikke ansættes på denne måde, men istedet ansættes efter personlige kvalifikationer og evner og bliver beskæftiget i et karriereforløb.

Dette forhold er typisk i den kapitalistiske produktionsmåde, hvor kapitalen er flydende, d.v.s. den flyttes alt efter, hvor der kan produceres med den største profit. Hvis det skal kunne lade sig gøre, må der også findes en virksomhedsform, der muliggør at kapitalen kan kanaliseres relativt hurtigt ud og ind og en sådan virksomhedsform er bl.a. aktieselskabet. Hvis en produktionsenhed er organiseret som et aktieselskab, betyder det at selskabet ejes af en gruppe aktionærer, hvis risiko er begrænset til det, som de har stående i selskabet. De hæfter kun med deres indskud for selskabets forpligtigelser. Skal kapitalen samtidig kunne flyde efter, hvor i rummet der findes de "bedste" produktionsforhold, må den være uafhængig af ejernes

specifikke kvalifikationer som producenter og disponenter. Derfor bliver alle funktioner vedrørende produktionen overladt til indkøbt arbejdskraft og udføres ikke af kapitalejeren selv. Det betyder, som før nævnt, at arbejdsprocessen i denne produktionsmåde (den finanskapitalistiske produktionsform) har "brug for" dels lavt kvalificeret arbejdskraft til at betjene maskinerne og udføre den egentlige produktion og dels højt kvalificeret arbejdskraft til at kontrollere maskinsystemer og varetage ledelsen af virksomheden.

Udgifterne vedrørende oplæring og uddannelse af lønarbejderne finansieres dels af staten og dels af de enkelte virksomheder. Den lavt kvalificerede arbejdskraft indgår i produktionsprocessen efter en kortere uddannelse, mens en del arbejdskraft kun opnår et begyndelsesgrundlag gennem den offentlige uddannelse. Dette grundlag giver adgang til en funktion i bunden af det hieraki, som varetager ledelsen af en virksomhed. Et avancement op gennem dette hieraki stiller krav til arbejdskraften. Der skal ikke kun ske en reproduktion. Kvalifikationsniveauet må hele tiden øges, hvis lønarbejderen vil tage del i konkurrencen om at være "den bedste" og trin for trin bevæge sig opad i hierakiet for at opnå en position eller et arbejde, der giver mest mulig dispositionsfrihed. Her findes den grundlæggende eksistensbetingelse for "den karrierebundne livsform".

Livsform 2 og 3's eksistensbetingelser i det ideologiske niveau.

Som før omtalt er det kulturelle strukturer, der former den enhed, som har til opgave at varetage arbejdskraftens reproduktion og her

Det opsplittede hverdagsliv i de nye forstæder. (Billedet til højre, fra Højrup, 1983, s. 143).

er primært tale om familieideologier.

Andre ideologier, som f.eks. miljø- og trivselsideologien har indflydelse på, hvordan den private konsumtionsprofil kommer til at se ud - hvad der er "nødvendigt" for at leve et godt liv.

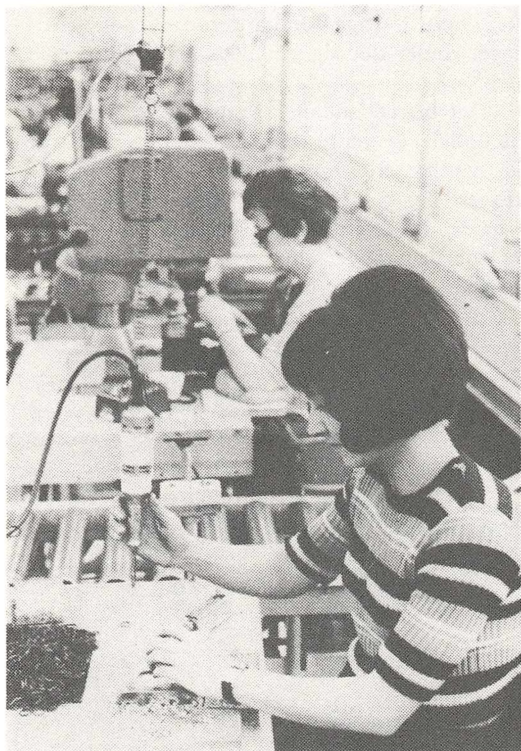
Politiske ideologier har bl.a. en funktion i tilknytning til arbejdernes faglige organisationer, der skal sikre arbejdskraften en "rimelig" løn for det arbejde, der nedlægges i produktionen.

Endvidere kan der være tale om f.eks. patriarkalske ideologier eller ligestillingsideologier, der har en funktion ved at tildele mænd og kvinder forskellige opgaver bl.a. indenfor familieenheden.

Ud fra dette samlede kompleks af eksistensbetingelser kan der konstrueres to forskellige lønarbejder-livsformer, nemlig livsform 2 og 3 også kaldet "lønarbejder-livsformen" og "den karrierebundne livsform".

Livsform 2, "lønarbejder-livsformen".

Livsform 2 tager udgangspunkt i den del af

arbejdskraften, der ansættes til at udføre de rutinemæssige, monotone arbejdsopgaver indenfor en virksomhed eller produktionsenhed (kan også dreje sig om produktion af f.eks. serviceydelser). For den enkelte lønarbejder betyder arbejdet en pengeindkomst, der muliggør at man har "fri" hver eftermiddag og weekend. Arbejdet udføres ikke, fordi det er særlig meningsfuldt eller kræver engagement, men fordi man gennem arbejdet opnår en løn, der sikrer, at man kan leve "det gode liv" i fritiden.

Det ligger hermed i arbejderens interesse, at lønnen ligger på samme niveau som det, andre virksomheder betaler. Kampen om et "rimeligt" lønniveau kan den enkelte arbejder imidlertid ikke føre alene, her er det nødvendigt at udvikle solidaritet og organisationer, der kan varetage lønarbejdernes fælles interesser. I denne livsform er man ikke solidarisk med virksomheden, men stiller krav til den.

Derudover præges livsformens ideologiske begrebssystem af kontrasten mellem "arbejdstid" og "fri"tid. Jo mere fragmentarisk og meningsløst arbejdet er, jo mere vil fritiden opleves som det, der giver livet mening. I fritidslivet udfolder man sit egentlige "jeg" gennem forskellige former for reproduktive beskæftigelser. Det kan f.eks. være familieviv i hjemmet, sport, ferie eller politisk, fagligt arbejde, der er med til at styrke solidariteten mellem arbejdskammeraterne.

Opsplitningen mellem arbejde og reproduktive aktiviteter betyder, at "familien" kan have en vigtig funktion som den enhed, der er ansvarlig for den følelsesmæssige og ideologiske reproduktion. I en familieenhed, hvor opgavefordelingen er bestemt af en patriarkalsk ideologi, vil det være manden, som udfører lønarbejdet, mens kvinden har ansvaret for det arbejde, der har med familien at gøre. Idag er det imidlertid en sjældenhed, at en enkelt lønindkomst er "nok" til, at man kan leve en "rimelig" tilværelse. Dette hænger bl.a. sammen med dyre boligforhold og med de normer, der styrer familiens privatforbrug. Begge forældre vil således være udearbejdende og børnene henvist til diverse institutioner. Samtidig kan der være tale om store rumslige afstande mellem arbejdsplads,

bolig, børneinstitutioner og servicecentre og denne opsplitning har en afgørende betydning for, hvor stor en mængde "fri" tid, der egentlig bliver tilovers udenfor arbejdstiden. De forskellige former for opsplitning (i økonomien, i aldersgrupper, i rummet) griber således ind i den reproduktion, som familieenheden i sidste ende har ansvaret for og synes derved at virke både opløsende og forstærkende på "familien". Opløsende fordi familiemedlemmerne tilbringer så meget af deres tid hver for sig og alligevel forstærkende, fordi det kun er i familieenheden, der sker en forening af den fysiske, den følelsesmæssige og den ideologiske side af reproduktionen.

Livsform 2 har skønsomt betydning for ca. 1/3 af den danske befolkning og knytter sig til både den produktive sektor (storindustrielle virksomheder), til handel- og transportområdet og til servicesektoren (f.eks. statslige og kommunale virksomheder).

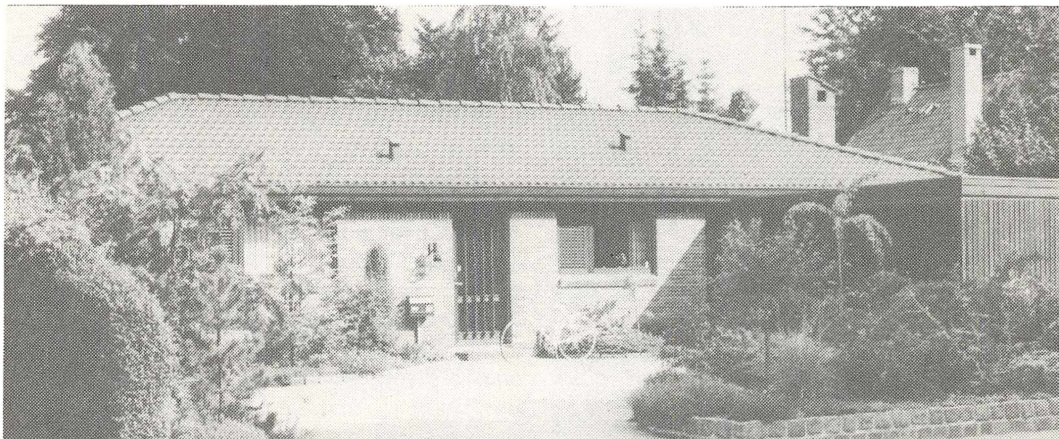
Livsform 3, "den karrierebundne livsform". Livsform 3 har stort set de samme eksistensbetingelser, som livsform 2, men det drejer sig her om den del af lønarbejderne, der som ledere og eksperter er ansat til at udvikle og planlægge arbejdsprocessen indenfor en produktionsenhed, således at kapitalejeren kan være så fri som muligt i sine dispositioner vedrørende kapitalinvestering.

Disse eksperter ansættes individuelt efter personlige evner og kvalifikationer. De udfører et arbejde, der har stor betydning for

produktivtetsudviklingen og for virksomheden som forretning. Livsform 2 var kendetegnet ved, at arbejdskraften indgik i arbejdsprocessen efter en kortere uddannelse, men her giver den formelle uddannelse kun adgang til en plads i bunden af det hieraki, der varetager ledelsen af en virksomhed. For at avancere op gennem hierakiet, må den enkelte lønarbejder udvise engagement i virksomheden og optræde loyalt med dens ledelse for derved trin for trin at stige opad og gøre karriere. Her er det vigtigste ikke at opnå en højere løn, der kan forbruges i fritiden. Det er arbejdets karakter og dets grad af dispositionsfrihed, som giver livet mening.

I "den karrierebundne livsform" er det ikke muligt at tale om "fritid" på samme måde som for livsform 2's vedkommende. Arbejdet kræver interesse og dygtighed - man må være bedre end konkurrenterne, hvis man vil op i toppen. Det betyder, at jo mere tid, der investeres i arbejdet jo større er i princippet chancen for, at "karrieren lykkes". Det gælder derfor om at udnytte sine "evner" og de sociale relationer, der kan være nyttige for karrieren - i det hele taget drejer det sig om ikke at "spilde tiden".

Det bliver i denne sammenhæng muligt at opdele de reproduktive aktiviteter i to dele, nemlig selve rekreationen og så de funktioner, der har en tæt relation til arbejdet - er en del af karrieren. Det kan f.eks. være socialt samvær med kolleger, middagselskab med forretningsforbindelser, sports-

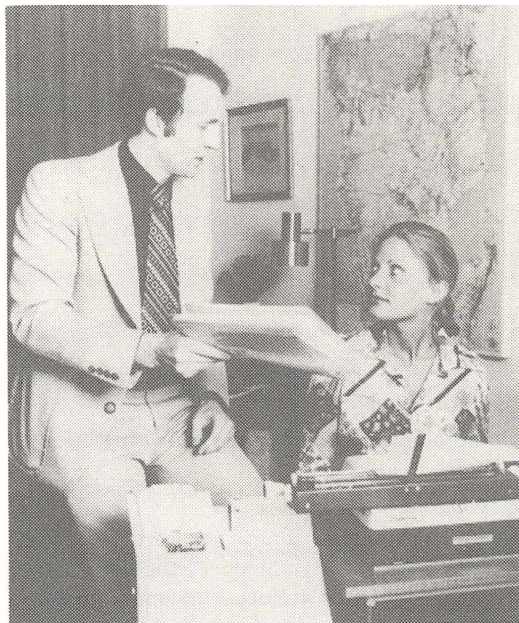
aktiviteter eller klubliv.

Samtidig må den karriereorienterede principielt bruge mest mulig tid på sit arbejde for at være bedst stillet i konkurrencen om at nå toppen. Det betyder, at der må bruges mindst mulig tid på omsætningen af arbejds løn og på arbejdet i familien. Familieenheden får derfor en vigtig funktion ikke bare som den, der varetager det reproduktive arbejde, men som den enhed, der oprettholder der "repræsentative bagland" for karrieren. Hermed kommer "hjemmet" faktisk til at indgå som en del af arbejdet/karrieren og dets repræsentative funktion vil komme til udtryk i såvel boligindretning, som i familiens valg af interesser, tøj, mad m.v. - i hele konsumtionsprofilen.

I denne livsforms ideologiske begrebssystem vil arbejdet og mange aktiviteter udenfor arbejdstiden opleves som forskellige former for "selvudfoldelse". Det drejer sig om at udvise ansvarsbevidsthed og selvstændighed i arbejdet - at have personlighed og ambitioner. Opnår man ikke det, som man har sat sig som mål, antages det for at være ens "egen skyld", man har ikke haft de nødvendige egenskaber eller har udnyttet sine muligheder dårligt.

I en familie, hvor opgavefordelingen er bestemt f.eks. af en patriarkalsk ideologi, vil det være manden, der dyrker karrieren, mens hans kone som "frue i huset" har ansvaret for hjem, familie og opretholdelsen af de repræsentative funktioner. Men der kan også være tale om en ideologi, der ligestiller mand og kvinde, så hver er engageret i deres karriereforløb, og her kan der opstå konflikter omkring varetagelsen af "det repræsentative bagland". Problemerne kan bl.a. løses ved, at en del af de reproduktive beskæftigelser f.eks. børnepasning, rengøring, middagsselskaber lægges ud til henholdsvis offentlige institutioner, rengøringshjælp og restauranter.

Forskellige former for politisk ideologi kan optræde i denne livsform - både socialisme og konservatisme. Det hænger sammen med, at livsformen henter sin eksistensbetingelser dels i den kapitalistiske produktion, dels indenfor handel og transport og dels i servicesektoren, hvor mange virksomheder er statsligt financerede.

*Hjem og karriere - to sider af samme sag.
(Billedet herover, fra Højrup, 1983, s. 207).*

Skønsmæssigt har "den karrierebundne livsform" betydning for ca. 1/6 af landets befolkning.

Evaluering.

Oplægget om "livsformer" blev efter deltagerens ønske uddelt til gennemlæsning, hvorefter alle gik i grupper og diskuterede oplægget i relation til et par referencer fra T.H.'s bog, der belyste livsform 1, 2 og 3 med empirisk materiale. Efter gruppearbejdet samledes vi i plenum og diskuterede uklarheder og punkter, der trængte til uddybning.

Den efterfølgende kritik viste, at man generelt syntes, at stoffet havde været interessant og formidlingen god, selvom problematikken var svær. Således efterlyste flere mere tid dels til at sætte sig ind i stoffet og dels til plenumdiskussionen.

Litteratur:

Højrup, 1983 samt Højrup, 1983a.

Byforskning.

Af Lene Floris, Mette Guldborg og Kristina Due.

Denne artikel giver dels en kort forskningshistorisk oversigt og dels en opridsning af de nuværende storbydannelseers karakteristika. Til slut nogle overvejelser over, hvordan etnologer og folklorister kan studere byen.

Urbansociologi. En kort forskningshistorisk oversigt.

Den tidlige bykritik.

I takt med industrialiseringen i løbet af 1800-tallet voksede mange af de vestlige byer frem og flere hovedstæder blev omdannet til millionbyer. Dette medførte, at der opstod en række nye sociale problemer, som forskellige forskere forsøgte at beskrive. Foruden at beskrive gav de fleste af dem også en moralsk fortolkning af byen, hvor der fokuseredes på aspekter som kriminalitet, børnedødelighed, selvmord m.m. Fra midt i 1800-tallet og især i slutningen af århundredet var der således forskellige kritikere af storbyen, der ytrede sig. Det var bl.a. utopiske socialister (Fourier, Owen), der som erstatning for storbyens elendighed skitserede selvforsynende idealsamfund udenfor byerne.

De vægtigste bidrag til det videre arbejde med storbyen kom dog fra Emil Durkheim. Max Weber samt Karl Marx og Friedrich Engels (en nærmere gennemgang findes i Saunders 1981). Marx arbejdede med en generel kritik af de økonomiske strukturer. Han så industribyen som en slags fremskridt, men arbejdede dog ikke specielt med storbyen som problem. Klasseforskellene var ikke kun store i byen, men også på landet. Engels arbejdede derimod mere med bymæssige problemer bl.a. i bogen "Arbejderklassens stilling i England", 1844. Han mente, at der herskede en "orden" i byen, selvom den umiddelbart virkede som kaos. Denne orden var bestemt af den kapitalistiske produktionsmåde, som han anså for at være ophav til al "elendigheden".

På den anden side rummede den dog også en mulighed for en proletarisk offentlighed, idet mange arbejdere forsamlet på et sted på et eller andet tidspunkt ville medføre revolution.

o. 1900 - "Den tyske Skole" (Berlin-Heidelberg).

Man kan tale om 2 væsentlige teoretiske skoler i begyndelsen af dette århundrede, nemlig Berlin-Heidelbergskolen og Chicagoskolen. I Tyskland inddrog Weber, Georg Simmel og Oswald Spengler alle "byen" i deres arbejder med at opbygge en generel forståelse af det moderne samfund. De definerede byen som et fænomen, der var kvalitativt forskelligt fra landlig beboelse. Byen var kendetegnet ved en højt specialiseret arbejdsdeling og upersonlige sociale relationer. Dette gjaldt for alle byer, og man kan derfor sige, at de arbejdede ud fra en enhedstanke - en idealttype.

Man kan dog tilføje, at disse 3 forskere ikke må skæres over en kam. De lægger hovedvægten på forskellige aspekter, f.eks. mente Simmel, at pengeøkonomien i højere grad skulle inddrages som forklarende faktor (se Saunders, 1981, samt bidrag nr. 16, 1982).

o. 1920 - Chicago-skolen.

Efter 1. verdenskrig opstod Chicago-skolen, der var inspireret af den tyske skole. En af grundlæggerne var Robert Park, der havde studeret hos Spengler i Tyskland. Han udgav i 1921 "The City", der kom til at stå som et af hovedværkerne i urbansociologien.

I Chicago-skolen blev byen anset for et univers i sig selv, der kunne forklares og defineres ved de enkelte elementers funktion i forhold til hinanden. Hermed lagdes der op til, at byen havde sin egen kultur, som kunne findes gennem induktive undersøgelser, der var meget empiriorienterede. Desuden overtog Chicago-skolen Spenglers tanker om byens organiske (naturbundne) karakter. Byen udsprang af menneskets natur, og man arbejdede med byens økologi som overordnet begreb. Økologi skulle forstås helt bogstaveligt - man overførte biologiens termer om økosystemers udvikling og stabilitet på byen. Urbaniseringsprocessen bestod således af tilpasning mellem mennesket og de fysiske omgivelser.

Man prøvede altså at undersøge kausalforholdet mellem storbyen (de fysiske rammer) og de kulturelle fænomener heri, hvilket medførte, at ethvert fænomen kunne undersøges blot det optrådte i en urban kontekst. Især Louis Wirth (*Urbanism as a Way of Life*) blev kritiseret for antagelsen om en særlig bykultur, fordi han ikke forsøgte at finde produktionsmæssige eller historiske årsager til bylivet. Derimod fremlagde han mange generaliseringer over empiriske iagttagelser. Med udgangspunkt i en skelnen mellem land og by operede Wirth med ideen om et ruralt-urbant kontinuum. Udfra 3 kriterier: størrelse, tæthed og heterogenitet og disses indbyrdes forhold, kunne man bestemme graden af urbanisering.

Baggrunden for, at Chicagoskolen fik så stor betydning på netop dette tidspunkt, var politikernes behov for løsningsforslag til de store sociale problemer, der var i Chicago i 1920'erne.

Sammenfattende kan man sige om "den tyske skole" og Chicago-skolen, at de arbejdede med et direkte kausalforhold mellem byen som fysisk struktur og adfærden i byen. Den særlige bykultur produceredes af byens størrelse og befolkningens heterogenitet og tæthed, hvilket medførte, at rummets organisering blev adskilt fra samfundets almene processer.

Det var netop nogle af disse kritikpunkter, som Manuel Castells kom med i 1960'erne.

Den "ny" urbanteori - historisk materialistiske teorier om byen.

Efter 1945 blev det tydeligt, at der foregik nogle voldsomme sociale forandringer i samfundet. På denne baggrund, samt i tråd med de mange nye sociale bevægelser (kvindebevægelsen, ungdomsoprøret, beboerbevægelserne), opstod der et alternativ til de amerikanske sociologer.

Blandt de første kritikere var Henri Lefebvre og Manuel Castells (se Barnow m.fl., 1982 samt Saunders 1981 s. 149 ff.).

Lefebvre står som repræsentant for den humanistiske kritik af Chicagoskolen. Han arbejder ud fra et historisk materialistisk grundsyn med hvorledes arbejdsdelingen spiller ind på de rumslige forhold. Han mener der sker en generel urbanisering af samfundet. Denne er dog ikke homogen og "naturlig" som i Chicago-skolen.

Castells har dels kritiseret den tidligere urbansociologi ud fra en videnskabsteoretisk vinkel, og dels har han forsøgt en tematisering af legitime sociologiske forskningsfelter, inspireret af Althussers skelnen mellem ideologi og videnskab (Castells 1982b). Castells søger efter et *teoretisk objekt* i de tidligere bystudier, men uden held. Chicago-skolen forsøgte ikke at finde bagvedliggende strukturer, men arbejdede blot på at integrere folk i storbyen, så der ikke opstod flere sociale problemer, mener Castells. Derefter søger han efter et *realobjekt*. Et kritikpunkt bliver her, at det er svært at indplacere fænomener i det rurale-urbane kontinuum. Castells finder dog reelle temaer i Chicagoskolens forskning:

- 1) sammenhængen mellem sociale og rumslige strukturer.
- 2) Kollektiv konsumtion (boligforsyning, transport).

I 1972 udgav Castells "*La Question Urbaine*". Heri lægges der vægt på byens særlige funktion i den samfundsmæssige helhed. Byen har først og fremmest en økonomisk funktion, nemlig reproduktion af arbejdskraften. Det er dog bl.a. med hensyn til det sidste punkt, at man har kritiseret Castells, eftersom det kommer til at virke meget forenklet, når man tillægger storbyen en over-

vejende økonomisk funktion uden at inddrage andre aspekter.

Udover Castells og Lefebvre er der en række andre forskere, der har arbejdet videre med disse problemstillinger. Her kan nævnes Jean Lojkine, Preteceille, David Gordon og David Harvey, der alle er repræsenteret i antologien "Storbyens Krise", Kbh. 1982.

Man har i de senere år stillet spørgsmålet om, hvad individet kan gøre for at ændre på forholdene i byerne, og hvilken rolle politik og planlægning skal have i de urbansociologiske arbejder. Dette kan ses som en reaktion mod den tendens til økonomisk eller strukturel determinisme, som man har kritiseret de første historisk materialistiske urbansociologer for. I stedet er det blevet fremhævet, at man skal studere sammenhængen mellem sociale bevægelser og politiske kampe og i langt højere grad arbejde med statsinstitutioner og den måde, staten griber ind i dagligdagen.

Etnologi og byforskning.

Selvom disse aspekter også må anses for vigtige indenfor etnologien og folkloristikken, er det af betydning at holde fast ved de kvaliteter m.h.t. metode og emnevalg, vi har indenfor vor egen fagtradition.

Indtil for ca. 15 år siden var der ikke mange etnologer og folklorister, som arbejdede med byforhold. Hovedvægten havde for en stor del ligget på studiet af bondekulturen.

I de senere år har man dog bl.a. i Sverige arbejdet med byforhold (G. Paulsson 1953, Sven B. Ek, 1967 og 1971), men nutidige forhold i storbyen er først for alvor blevet behandlet i Åke Dauns "Förortsliv" 1974.

Siden er megen forskning gået i retning af planlægnings- og saneringsproblematikken bl.a. repræsenteret ved Anne Louise Gjesdal Christensens arbejde i Oslo, Bygningsantikvarisk Afdeling i Göteborg, Palle Christiansen "De fire landsbyer", Thomas Højrup "Det glemte folk" m.fl.

Men egentlige etnologiske værker, der har taget udgangspunkt i historisk materialisme, og som har behandlet storbyen, forstaden og boligen specifikt, har det været vanskeligt at finde. Planlægningsgruppen har dog fundet

megen inspiration m.h.t. dansk empiri og teoretisk udgangspunkt hos kultursociologerne Birte Bech Jørgensen og Leif Thomsen.

Monopolbyen.

I dette afsnit vil vi forsøge at karakterisere de nuværende storbydannelse, dels ud fra David Gordons artikel om de amerikanske byers udvikling (Gordon 1982) og dels ud fra Birte Bech Jørgensen (BBJ) og Leif Thomsens (LT) redegørelse for monopolbyen og boligens placering i denne (Bech Jørgensen og Thomsen, 1978).

De amerikanske byers historie.

Gordons hovedtese er, at byernes form og udvikling er bestemt af kapitalens krav om at akkumulere kapital. Byernes form retter sig ikke efter, hvad der er teknisk eller rumsligt muligt, men efter, hvad der bedst kan betale sig for kapitalen. Hvis byerne ikke opfylder kapitalens krav, vil virksomhederne flytte til andre byer eller til 3. verdenslande, hvor vilkårene for kapitalakkumulation er bedre.

Gordon taler om tre former for byer svarende til tre former for kapitalakkumulation i den amerikanske kapitalismes historie:

- 1) *Handelsbyen* (o. 1700 til midt i 1800-tallet). Her blev kapitalen akkumuleret gennem handel efter princippet "købe billigt - sælge dyrt". Byens væsentligste funktion var at være knudepunkt for handel, mens selve produktionen foregik på håndværksmæssig basis. Man kunne sige, at handelen var kapitalistisk, mens produktionen ikke var det. Fysisk lå byen samlet omkring havnen, hvor mange forskellige erhvervsgrupper levede sammen. I en ring omkring byen levede midlertidigt bosatte fattige.
- 2) *Industribyen* (sidste halvdel af 1800-tallet). Med udviklingen af fabrikssystemet opstod der mulighed for at mindske omkostningerne i produktionen ved at opsplutte og standardisere arbejdsprocessen. Fremstillingen af et produkt blev opdelt i flere momenter, som hver især kunne varetages af en ufaglært arbejder, hvor det før var en håndværker, der varetog hele processen.

Kapitalakkumuleringen foregik nu ved at kapitalen kontrollerede produktionen af varer, og ikke som før, hvor akkumuleringen foregik gennem handelen. Under denne fase koncentreredes de store fabrikker i industribyerne, og der opstod egentlige arbejderkvarterer. Indkøbscentrene lå i byens hjerte, mens middel- og overklassen søgte væk fra centrum.

3) *Monopolbyen* (o. 1900 til idag). Under monopolkapitalismen sker kapitalakkumuleringen stadig ved at kapitalen kontrollerer produktionen, men gennem konkurrence er der blevet færre, men langt større kapitaler, som giver mulighed for en monopoldannelse (d.v.s. at en enkelt kapital kontrollerer en hel branche).

Efterhånden havde mange af industrierne problemer med de organiserede arbejdere i byerne, og for at undgå disse flyttede industrierne en for en udenfor byen, hvor

arbejderne blev mere isolerede.

I monopolbyen præges den indre by af de store korporationers hovedkvarterer, mens fabrikker og boliger er rykket ud til forstæderne.

Selv om Gordon gør opmærksom på, at hans redegørelse gælder for forholdene under den amerikanske kapitalisme, har vi alligevel taget den med, dels fordi der er visse fællestræk med udviklingen i Danmark, og dels fordi den påpeger det vigtige i, at se byens form i sammenhæng med kapitalens krav.

Monopolbyens karakteristika.

Begrebet monopolby er også brugt i danske undersøgelser. Således har BBJ og LT i bogen "Hverdagslivet i en forstad" redegjort for monopolbyens karakteristika:

Monopolbyen er først og fremmest karakteriseret af en omfattende *opsplitning*, som kommer til udtryk i byens fysiske udform-

Boligområde i en københavnsk forstad - Høje Gladsaxe.

ning og i det enkelte menneskes dagligdag og livsforløb:

a) *Byens fysiske udformning* er præget af, at forskellige funktioner ligger samlet i hver sit område af monopolbyen:

- Fabrikksområder
- Kollektiv konsumtion - administration
- Boliger for arbejdere
- Boliger for borgerskabet
- Individuel konsumtion - indkøbscentre.

b) *Det enkelte menneskes dagligdag* er tilsvarende delt op - i områder og i den tid, man bruger på de enkelte områder:

- Arbejdsplads - arbejdstid
- Indkøbscentre - tid til indkøb
- "offentlig service" - tid til at hente og bringe børn m.m.
- boligområder - "fri"tid
- transportnet - tid til at komme fra det ene område til det andet - transporttid.

c) *Livsforløbet*. Idenfor familien er de forskellige aldersgrupper splittet op:

- barndom
- ungdom
- voksenalder
- alderdom.

For at monopolbyen skal kunne fungere med denne omfattende opsplitning, skal der være en række faciliteter til stede - f.eks. er det vigtigt, at transportnettet er effektivt.

Dette er områder, som det ikke er lønsomt for den enkelte kapital at investere i. I stedet griber staten ind for at sikre, at samfundslivet fungerer stabilt. Disse indbæb kaldes under et for *kollektiv konsumtion* og den består iflg. BBJ og LT af:

- 1) De infrastrukturelle betingelser (f.eks. veje, lys, transport, kommunikation)
- 2) Uddannelses-, sundheds- og socialektoren (arbejdskraftens reproduktion).
- 3) Planlægning af ovennævnte sektorer: by- og landskabsplanlægning, socialplanlægning og uddannelsesplanlægning.

Disse foranstaltninger er absolut nødvendige for at den monopolkapitalistiske produktion kan fungere. Men samtidig er også arbejderne interesserede i, at kvaliteten af dem er så god som mulig.

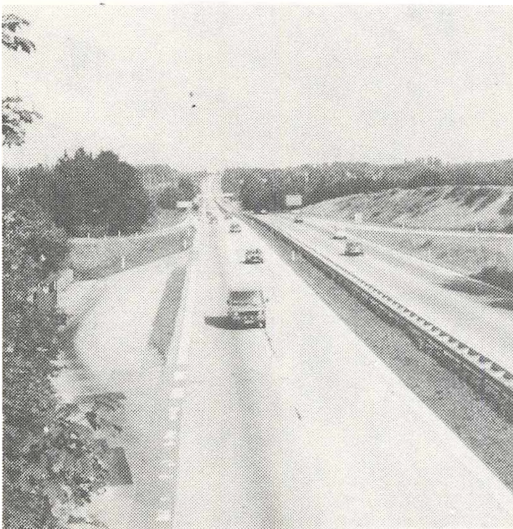
Indholdet af den kollektive konsumtion er afhængig af de sociale grupperingers politiske styrke og pres - eller med andre ord af klassekampen.

Boligen i monopolbyen.

Da vi begyndte at planlægge dette seminar, gav vi det arbejdstitlen "boligen som ramme om hverdagen". Men hvis vi ser på boligområderne i monopolbyens forstad, er det kun en meget lille del af hverdagen, den er ramme om. Størstedelen af en lønarbejders vågne tid tilbringes på arbejdspladsen, og derefter skal der hentes børn på institutioner og købes ind. Også en del af fritidsaktiviteterne foregår andre steder. Først om aftenen samles familien i boligen, hvor en del af "fritiden" går med aktiviteter som spisning, vask o.s.v. - altså reproduktion af arbejdskraften.

Boligen er en slags ø i monopolbyen, som den enkelte selv kan "bestemme" over. Men i virkeligheden ligger der en lang række begrænsninger på det enkelte individs indflydelse f.eks. m.h.t. boligens fysiske udformning. Dette hænger bl.a. sammen med boligens stilling som vare. Boligen produceres på kapitalistisk vis ligesom andre varer til et marked.

Søndag på motorvejen.

"Bolig-øer". Brøndby Strand syd for København.

Det afhænger så af den enkelte købers/lejers økonomiske formåen, hvilken bolig vedkommende kan få. Også indretningen af boligen gøres til genstand for kapitalens interesse. Der findes en hel industri, der kun beskæftiger sig med boligen. Det kan man bl.a. se i de mængder af møbelkataloger, der sendes ud, samt i ugebladenes forherligelse af "det rigtige hjem".

Storbyens hverdagsliv, et "vanskeligt" studieobjekt.

Som etnolog har man lært, at det egentlig "etnologiske" består i den metode, som man anvender til at skaffe sig ny viden, nemlig den kvalitative metode, der indebærer, at man studerer enheder på mikroniveau ved hjælp af dybtgående interviews, deltagerobservation m.m.. Denne metode har vist sig vældig god til at skaffe sig detaljerede oplysninger om, hvordan bondefamilien lever sit hverdagsliv på landet, men umiddelbart kan det virke svært at anvende den i tilknytning til storbyen, hvor de fleste mennesker tilbringer deres tid udenfor boligen - de er aldrig hjemme!

Som studieobjekt forekommer storbyen svær at overskue. Den rummer mange forskellige aspekter og det er helt umuligt at interviewe alle de mennesker, der bor i den.

Med udgangspunkt i "lokalsamfundstanken" har etnologer ofte studeret små enheder som f.eks. gårdhushold, familier eller landsbyer gennem dybtgående og intensivt feltarbejde.

Denne (funktionalistiske) analyse måde har den fordel, at den giver meget enkle og meget vide (for vide?) rammer for, hvorledes man skal angribe sit studieobjekt. Det drejer sig her om at studere en given samfundsmæssig helhed ud fra aspekter som økonomi, økologi, social organisation, politik, teknologi, etc. - der findes ingen præcis definition af, hvad disse aspekter indeholder. Udgangspunktet er de enkelte individer, som menes at have en række forskellige status, der empirisk kommer til udtryk i forskellige roller. Dette individernes samlede rollespil udgør den sociale organisation, mens netværket af sociale status udgør den bagvedliggende sociale struktur og det er den, det gælder om at finde frem til.

Dette analytiske udgangspunkt begynder imidlertid at give problemer i det øjeblik, hvor det er hverdagslivet i storbyen, der skal studeres. Det kan være svært at finde "lokalsamfundet" i storbyen og det kan også være svært at arbejde med deltagerobservation og lange interviews, når folks tid er splittet op på mange forskellige aktivitetsfelter - arbejdsplads, transportmidler, bolig m.v.

Spørgsmålet er, i hvor høj grad man med dette udgangspunkt kan forklare, hvorfor byen er struktureret, som den er og hvilke betingelser, der er væsentlige for udformningen af det hverdagsliv, som leves af dens indbyggere. Kan den forklare, hvorfor boligområder, arbejdspladser og servicecentre ligger som øer i byens landskab? hvorfor unge optræder som vandaler i de nye boligkvarterer eller hvorfor planlægningen ikke giver bedre resultater?

Man kan spørge om, hvorvidt det er muligt at kombinere den etnologiske metode med en historisk materialistisk analyse måde. Det intensive feltarbejde er godt til at indfange en konkret viden om den måde, som

mennesker lever på, men kan det lade sig gøre at forene dette mikroperspektiv med en analyse måde, der har sit udgangspunkt i samfundets økonomiske struktur?

Den historiske materialisme er bygget op omkring et logisk, men kompliceret begrebs-system, der kan sige noget om, hvorledes det totale samfundssystem er sammensat og hvordan samspillet er mellem de økonomiske, politiske og ideologiske strukturer. Her er der mulighed for at bestemme hvilke mekanismer, der er vigtige for udformningen af storbyens rum og hvilke forhold, der på grundlæggende vis strukturerer hverdagslivet for de forskellige klasser, der findes i storbyen.

Forskning for hvem??

En række forskere og der iblandt etnologer har i tidens løb beskæftiget sig med storbykultur og de sociale problemer, som ofte knytter sig til storbyen. Man har også søgt at finde frem til de forhold, der ligger til grund for de sociale problemer, og man er kommet med forslag til, hvorledes de kan løses. Her er forklaringerne imidlertid kommet til at dreje sig om at konstatere, at storbyen er "grim" og uoverskuelig og at den i det hele taget gør livet svært at leve for dens indbyggere. Samtidig har der været en tendens til at pege på de sociale problemer som værende produceret af bestemte socialgrupper f.eks. den kriminelle ungdom eller indvandrene.

Der er her egentlig ikke tale om forklaring af noget som helst, men mere en kortlægning af storbyens elendigheder og måske en fejlagtig placering af skyld hos det enkelte menneske. Derfor må man også diskutere, hvordan man kan anvende den form for forklaringer eller viden.

I det øjeblik man som forsker ikke søger at finde frem til de samfundsmæssige forhold der direkte eller indirekte strukturerer hverdagslivet i storbyen, bliver det også meget svært at anvise mennesker, hvilken strategi de kan benytte for at påvirke deres egen situation og de fysiske rammer, der omgiver dem.

Hermed nærmer vi os spørgsmålet om, hvad forskeren vil med sin forskning. Forsker man, fordi det er interessant for en selv? For at producere en viden, der overgives til poli-

tikerne? Eller drejer det sig om bevidst at støtte en bestemt gruppes/klasses interesser?

Er det ens mål ikke bare at producere viden, men også viden der kan anvendes af de mennesker, som forskningen omhandler, så bliver det af endnu større betydning, at samfundssystemets økonomiske, politiske og kulturelle opbygning bliver kortlagt, ellers er det umuligt at vide, hvad som forudsætter hvad... Hvis forskningssituationen f.eks. vedrører byplanlægning og man ønsker, at de mennesker, der bliver planlagt for, også skal have indflydelse på, hvordan deres boligkvarter bliver udformet, så er det absolut nødvendigt at vide, hvilke økonomiske og politiske kræfter, der styrer planlægningen og hvor i det politiske apparat, der kan være mulighed for at kile sig ind og opnå at få sine interesser realiseret.

Gruppediskussion.

Efter oplægget om storbyteorier var der gruppearbejde ud fra afsnittet "Årsaker till vantrivsel" i Åke Dauns bog *Förortsliv* (Daun 1974, s. 284-88). I dette afsnit giver forfatteren dels nogle forklaringer og dels nogle løsningsmuligheder på sociale problemer i forstaden.

Grupperne skulle diskutere Dauns forklaringer og løsningsmodeller. Desuden skulle de forsøge at gøre rede for, hvordan etnologer generelt kan tage del i planlægning og samfundsdebat og for, hvorledes de selv mente, dette kunne gøres. Grupperne udarbejdede derefter en skriftlig redegørelse, og af disse fremgik det, at grupperne lagde mest vægt på diskussionen af Åke Dauns tekst.

Daun kritiseredes bl.a. for at komme med individuelle forklaringer uden at forholde sig kritisk til det samfundssystem, som vantrivsel er et produkt af. Hans forslag til problemløsninger bliver lappeløsninger, fordi de ikke ændrer på de grundlæggende vilkår.

Oplægget var det første på seminaret, der blev uddelt skriftligt. Dette blev bemærket i dagens evalueringer, og man fandt, at det lattede sprogproblemerne noget. Der syntes at være tilfredshed med oplægget og gruppearbejdet: det lå i forlængelse af gårdsdagens oplæg om historisk materialisme, og gav en god oversigt over urbanforskningen.

Planlægning og byudvikling.

Af Jette Rasmussen.

I denne artikel søges planlægningens historie klarlagt. Der lægges særlig vægt på planlægningens sammenhæng med samfundets udvikling. Specielt behandles planlægningens rolle i det kapitalistiske samfund.

Mit ønske med dette oplæg er at vise, hvorledes byernes struktur og planlægning er afhængig af den produktionsmåde, hvori de eksisterer. Derfor vil jeg kort skitsere den tidlige udvikling op til den kapitalistiske produktionsmådes start, hvorefter jeg mere detaljeret vil gøre rede for bystrukturen i de industrielle og monopolkapitalistiske faser.

Da staten har fået mere og mere indflydelse på alle samfundets niveauer, vil jeg kort redegøre for de opgaver og interesser, staten varetager i det udviklede kapitalistiske samfund. Planlægningen har haft voksende betydning ved at legitimere statens indgriben. Denne intervention har været udtrykt gennem forskellige planideologier. Jeg vil her søge at belyse, hvilken indflydelse de har haft på storbyen København.

Oplægget er derfor også en introduktion til ekskusjonen i København og omegn.

Byplanlægningens historie.

”Når menneskenes produktion når et omfang, så den overstiger de umiddelbare daglige behov, bliver *planlægning* på den ene side muligt... og på den anden side nødvendigt, for at forsvare de værdier et samfund har opbygget”. (Kjærdsdam, 1981, s. 27).

Således kan man sige, at planlægning er en menneskelig handling, som har eksisteret lige så længe, som menneskene har kunne producere mere, end det de umiddelbart forbrugte.

Ligeledes har *byen* gennem årtusinder været den vigtigste materielle ophobning et samfund kunne afstedkomme, og *byplanlægning* må derfor forstås som et vigtigt element i menneskenes bevidste forsøg på at præge deres fremtid gennem aktiv handling.

Historien viser, at menneskene næsten altid har boet i klassesamfund, hvor en dominerende klasse har magten. Planlægningen kan på den ene side bruges til at fastholde magtforholdene i samfundet og på den anden side være det fysiske udtryk for ændringer i magtforholdene, der sker gennem historien.

I *slave- og feudalsamfundet* blev planlægningens opgave at sikre og forsvare liv og ejendom, som herskerne havde tilegnet sig. Dette blev gjort ved at opbygge fæstningsværker omkring byen, samt ved at symbolisere den religiøse og verdslige magt i byens opbygning.

Middelalderbyerne opstod, hvor handelsveje mødtes, hvor varerne udveksledes og hvor feudalherren lettest kunne tilegne sig deres merværdi. Byerne blev sikret med store mure og tårne, for at forhindre røvere og fjender i at trænge ind og blande sig i samfundets fordeling af liv og goder. (Kjærdsdam, 1981, s. 39). Det var derfor byplanlæggernes opgave at planlægge forsvarsværkerne omkring byerne.

Ved opfindelsen af kanonen, måtte byerne skifte forsvarsværker, fordi kanonkuglerne kunne åbne mure, men ikke forcere voldanlæg, da disse bare blev bedre af at blive beskudt. Det betød at udbygningen af byerne skete langsommere, fordi det var lettere at flytte en mur end en voldgrav. Byerne blev således tættere bebygget.

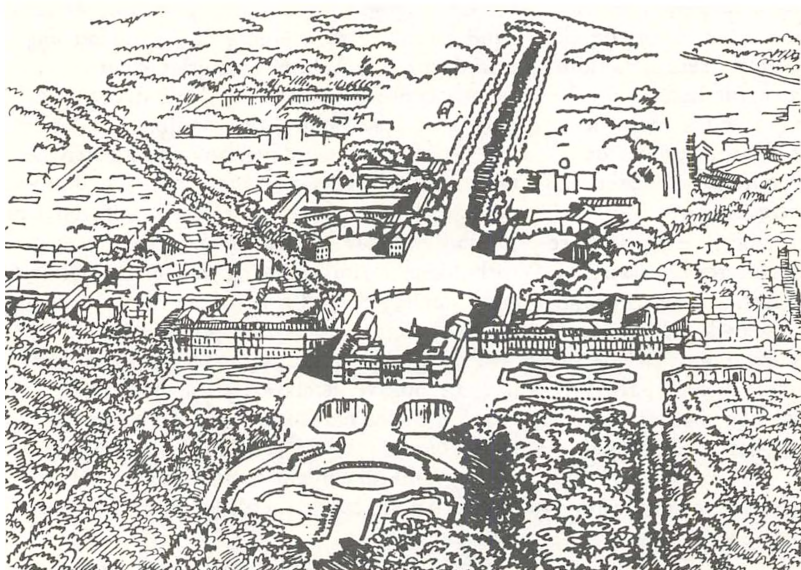
Absolutisme og handelskapitalisme.

Med overgang mellem feudalistisk og kapitalistisk produktionsmåde opstod der to former for samfund. *Absolutisme*, som var en blanding af feudal og kapitalistisk produktionsmåde med en feudal styreform - enevoldskongen besad den centrale magt. (Anderson, 1979). Den anden form - *handelskapitalisme* byggede ligeledes på en blanding af feudal og kapitalistisk produktionsmåde, men her lå maten i hænderne på borgerskabet.

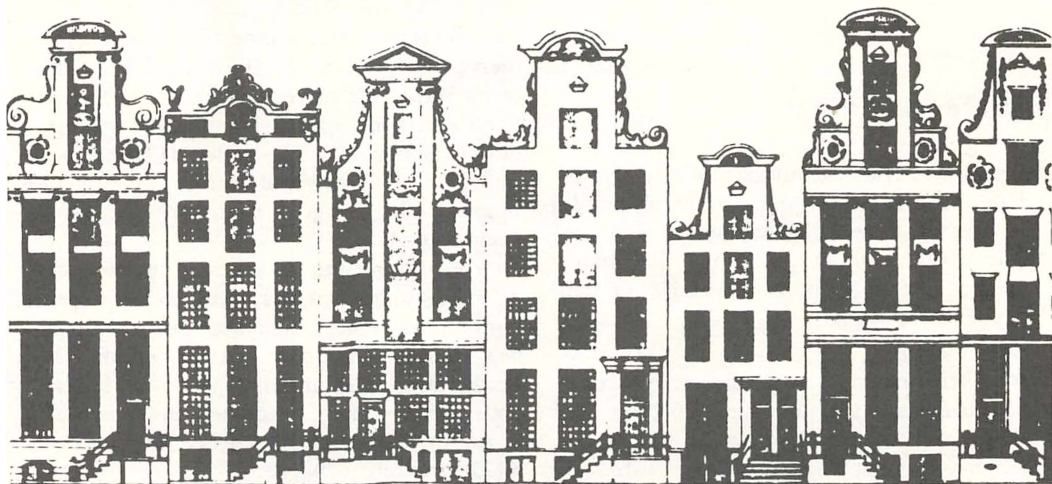
Hvilken indflydelse dette fik på byplanlægningen kan bedst ses, ved at sammenligne

Solkongens Versailles med købmændenes Amsterdam. Hvor Versailles var hierarkisk opbygget med slottet som byens samlingspunkt, hvor alle boulevarder førte til, var husene i Amsterdam lige store, mens det var udsmykningen, der viste den økonomiske forskel mellem borgerne. Fælles for begge byformer var, at forsvarshensynet i byplanlægningen gled i baggrunden.

Byerne begyndte at få en selvstændig plads i produktionen og sammen med samfundets langsomme overgang til pengeøkonomi, kunne man løsrive byerne fra deres tætte tilknytning til landet.

Solkongens Versailles og borgernes Amsterdam. (Fra Kjærdsdam, 1981, s. 46 og 54).

Den Kapitalistiske produktionsmådes gennem- brud og Industribyen.

Samtidig med, at den kapitalistiske produktionsmåde blev dominerende og det industrikapitalistiske borgerskab overtog magten i samfundet, skete der store ændringer med byerne.

Landbruget blev omlagt og en overskydende del af landproletariatet flyttede til byen for at søge arbejde i de nye industrier. Byerne blev overbefolket, og snart blev de gamle bygrænser sprængt og nye bydele skød op, som ringe uden på hinanden. Arkitekter og byplanlæggere fik ikke meget at bestemme over de nye bydele. Specielt i arbejderkvartererne var det kun enkelte servitutter, der fik lov til at lægge en dæmper på profitjagten. Boligen var blevet en vare, som store dele af borgerskabet levede af at sælge. D.v.s. de solgte den ikke direkte, men udlejede den til arbejderne. Jo flere huse de ejede og lejede ud, des flere penge tjente de, men da grundene var dyre (p.g.a. de gode profitmuligheder) og arbejdernes lønninger lave, blev byggeriet tæt, højt og billigt, og overbefolkningen forsvandt ikke som problem.

Byerne blev opdelt i kvarterer efter klasse-tilhørsforhold, så borgerskabet kunne undgå at have berøring med arbejderne, som boede i kvarterer blandet med industrivirksomheder.

Engels har udtrykt, hvilke dobbelttydigt billede man får af industribyen.

”Der findes ikke noget mere storslået end det indtryk man får af Themsens, når man kommer sejlene ude fra havet op mod London Bridge... Alt er så prægtigt og udfordrende, at man næsten fortaber i beundring... (På den anden side så fremkalder ”den kapitalistiske orden” også en by i kaos:) ... Det er selv i den vildeste fantasi umuligt at forestille sig med hvilken planløshed husene er brokket sammen på en måde, der strider imod enhver fornuftigt princip i byplanlægning”. (B.B. Jørgensen, 1979).

København var ingen undtagelse, og dens historie viser et godt eksempel på industribyens modsætninger.

Industribyens elendighed. (Fra Kjærdsdam, 1981, s. 56).

København som industriby.

I København havde man indtil 1852 forsvarsvoldene omkring byen som grænse for dens udfoldelse, og det til trods for at byen var utroligt overbefolket.

Spædbørnsdødelighed, sygdomsepidemier så som koleraepidimien i 1853 og de mange ildebrande sørgede for at dødeligheden i København var større end fødselstallet og kun den stadige strøm af indvandrere fra landet, fik byen til at vokse.

Der var altså behov for en byudvidelse, og man gav området udenfor voldene fri og byen voksede med kolossal hast.

Voldene lå, hvor Hovedbanegården, Vesterport - Nørreport og Østerport stationer ligger nu. En del af voldanlægget blev lavet om til parker med små søer. Således er Tivoli, H.C. Ørstedsparken, Botanisk Have, Østre Anlæg og Kastellet dele af de gamle voldanlæg, og borgerskabet fik på den måde nogle grønne områder og forlystelsessteder.

Udenfor søerne, St. Jørgenssø, Peblingesø og Sortedamssø, byggede man de nye brokvarterer Vesterbro og Nørrebro, som blev forbeholdt arbejderne, mens det mere mondæne Østerbro var forbeholdt borgerskabet. Vesterbro og Nørrebro blev sammen med

Christianshavn, og senere Amagerbro, arbejds- og boligkvarterer for størstedelen af Københavns arbejdere.

Bygherrerne søgte at udnytte grundene så meget som muligt, kun begrænset af nogle regler om vejbredder, lysforhold m.v. som var udfærdiget af angst for epidemier og brænde. Københavns bygge love fremmede slumbyggeriet. Lejligheder på under 25 m² var fritaget fra byggeafgift og den tilladte minimumsafstand mellem for- og baghus var kun 1,88 m. Dette medførte små lejligheder og snævre baggårde.

I perioden 1870 til 1920 forøgedes broernes befolkning fra 40.000 til 304.000 i takt med den stigende industrialisering.

Borgerskabet byggede en stor del af deres rigdom på opførelse af arbejderboliger, men denne spekulationsvirksomhed holdt brat op ved et stort byggekrak i 1907-08. Under 1. Verdenskrig kom der en betydelig indvandring til byen og der opstod en stor bolignød, da det private byggeri stadig lå stille. Stat og kommune greb ind med støtteforanstaltninger og fra 1916 og mange år frem byggedes 2/3 af alle boliger med offentlig støtte eller direkte offentlig finansiering. Københavns kommune optrådte selv som bygherre og de sociale boligselskaber fik en dominerende stilling. (Rasmussen, 1973, s. 330).

Borgerskabet byggede sommervillaer op langs den naturskønne Øresundskyst, og disse blev efter 1. verdenskrig lavet om til helårsbeboelse. Borgerskabets udflytning til kommunerne nord for København, betød et stop for Københavns kommunes ekspansion i den retning, da borgerskabet ikke ønskede et administrativt fællesskab med Københavns fattige arbejderkvarterer. Derimod blev der i 1901 indlemmet nogle landsogne vest og syd for København, så kommunens areal tredobledes. Siden er Københavns kommune ikke blevet udvidet. Den videre udvikling har omegnskommunerne selv stået for, hvilket har bevirket at der aldrig er kommet en fælles planlægning af det storkøbenhavnske område. Staten og lokalstaterne (kommunerne) har hver på sin måde forsøgt at præge udviklingen ud fra forskellige politiske og økonomiske interesser.

Statens intervention.

Den moderne planlægningstænkning er et udtryk for statens voksende indgriben - *intervention* på samfundets forskellige niveauer. Denne interventionisme startede for alvor i 1920'erne og -30'erne, hvor krise og social uro medførte et øget krav om statens indgriben i det økonomiske system. Økonomer, som Keynes m.fl., så det kapitalistiske system truet af den dybe krise og den forstærkede klassekamp.

De ville regulere det økonomiske system gennem en rationel offentlig finans- og kreditpolitik, samt ved offentlige investeringer, subsidier og statens egne igangsatte initiativer. De statslige indgreb havde til formål at fastholde et aktivitetsniveau, der var tilstrækkeligt højt til at opnå fuld beskæftigelse. Det var den pris, det var nødvendigt at betale for at bevare det kapitalistiske system. (Kruse, 1981).

Den keynske teori byggede på, at man kunne undgå kriser ved at planlægge en fordeling og omfordeling af samfundets ressourcer, så arbejderne kom op på et vist levestandardniveau, og dermed blev aftagere af kapitalens varer. Arbejderne skulle fra alene at være producenter også blive konsumenter, og deres produktion blev en vigtig del af statens arbejde.

Det var en teori, de reformvenlige socialdemokrater i Norden kunne gå ind for. For dem var planlægningen et vigtigt led i at reformere samfundet og styre reformarbejdet, og Keynes teori betød at socialdemokraterne også fik den nødvendige økonomiske opbakning til at gennemføre reformerne. Det danske Socialdemokrati lavede i 1933 Kanslergadeforliget med to af de borgerlige partier, hvor de besluttede at gribe ind i økonomien, samt iværksatte store statslige byggearbejder til løsning af arbejdsløsheden. Samme år skete der en ændring i det norske Arbeiderpartis politik. Herom skriver Østerud:

”Socialismen ble nå gitt en *normativ* begrunnelse, med et praktisk reformprogram som tok sikte på å redde de lavere klasser rent fysisk. Revolusjonsideologien ble erstattet av planlegningsideologien, hvor programmet ikke lenger var å knuse det kapitalistiske samfunn, men å *styre* det borgerlige samfunns økonomi i sosialistisk ret-

ning" (Kruse, 1981: citat fra Østerud: Samfunnsplanlægning og politisk system, Oslo 1972).

Således bevirkede statsinterventionismen, at planlægningen blev accepteret som et middel til at løse problemer der truede systemet.

Statens rolle blev at sikre kapitalakkumuleringen - forøgelsen og omsætningen af kapital i produktionen - og det indebar at staten måtte sikre den private ejendomsret.

Poulantzas og Althusser har inddelt statens funktioner i følgende tre niveauer.

1. På det økonomiske niveau.
  - At foretage indgreb, som sigter på at bevare produktionsforholdene i økonomisk forstand.
  - At lave indkomspolitik, d.v.s. tilbageholdelse af lønfremgang.
  - At sørge for arbejdskraftens tilrådighed ved at oprette børnehaver, sygehuse m.m., samt give arbejdsløshedsunderstøttelse ved arbejdsløshed.
  - At støtte produktivkræfternes udvikling, gennem udvikling af infrastrukturen, sørge for energi.
  - At støtte den teknologiske forskning.
2. På det *juridiske-politiske* niveau. (Som er statens egentlige funktion)
  - At overvåge, regulere og være opretholder af den herskendes klasses førerstilling. Althusser betegner det, som det repressive statsapparat: regering, militær, politi og domstol.
  - At bidrage som politisk organisator indenfor klassernes forskellige grupperinger til etablering af "kompromissernes vanskelige ligevægt".
  - At forbedre forholdene for arbejderklassen ved f.eks. dagpengereformer m.m. og samtidig gavne kapitalistklassen, da en stabil og tilfreds arbejderklasse er en sikring af systemet.
3. På det *ideologiske* niveau.
  - At genskabe den dominerende ideologi gennem undervisning, kirke, massemedier, Ideologien fremtræder som en friheds og lighedsideologi, hvor menneskene er frie og lige under kapitalismen, men reelt

handler den om virksomhedernes frihed til at vælge de strategier, der medfører forsats vækst og kapitalakkumulering.

Staten bruger planlægningen, som et forsøg på at styre sine funktioner. Det bliver således planlægningens opgaver:

- A) - at udarbejde en rationel rumlig fordeling mellem forskellige sektorer, trafik, boliger, industri, serviceinstitutioner, og udføre det på den billigst mulige måde.
- B) - at udarbejde enkelte løsrivne kvalitetsforbedringer i nærmiljøet, hvis det økonomisk kan lade sig gøre, uden at det skaber uovervindelige interessekonflikter med erhvervslivet eller andre myndigheder.
- C) - at udarbejde planer for sektorer, som sundhedsvæsenet, uddannelse, social- og retsvæsenet og sørge for de fysiske rammer for deres virke, - hospitaler, skoler, institutioner, fængsler og administrationskontorer.

Da statens administrationsapparat er opdelt i forskellige sektorer, får planlægningen den samme sektoropdeling. Det blokerer for en effektiv planlægning, men får planlægningen til at fremstå, som en teknisk opgave, der er blottet for modsætninger og klasseinteresser. Planlægningen er med til at legitimere økonomiske begrænsninger og skjule statens klasseinteresser, idet den fremstår som værdifri og neutral og som et nødvendigt onde i et samfund, der stræber efter en højere udvikling.

I Danmark er det seneste forsøg på at legitimere statens indgriben, indførelsen af en offentlighedsfase i planlægningen. "Borgerne" skal høres om planerne og har mulighed for at lave alternative planer, som dog aldrig får nogen reel betydning. Det er derimod industrien udvikling og placering, der får indflydelse på planernes virkeliggørelse.

Industriens krav har været mere plads til udvidelse af de enkelte virksomheder, samt en tæt beliggenhed til et veludviklet transportnet, så stadig større varermængder kan transporteres ud til sælgere og forbrugere.

Samtidigt er der sket en social segregation af byen. De sociale klasser har delt byens

rum imellem sig. Det rige borgerskab flyttede allerede i begyndelsen af århundredet til de store villaområder i naturskønne områder. Senere, da samfundet gik over i sin monopolkapitalistiske fase, flyttede industrierne ud fra byens centrum, og arbejdernes reproduktionsniveau steg og gav dem mulighed for en større og materielt bedre bolig i de nybyggede forstæder.

Disse nye forstæder blev præget af forskellige planideologier, som spænder fra Howards havebystanker til Le Corbusiers fantasier om store funktionalistiske millionbyer.

Planideologierne og deres resultater.

Som resultat af industribyens planløshed med dens armod og mangel på lys og luft, opstod der en plantradition, som kan benævnes den tekniske-hygieniske tradition. Man forsøgte at løse den sociale nød i byerne, ved at sikre en fysisk minimumstandard, samt at adskille industri og bolig. (Et eksempel fra København på denne tradition er Lægeforeningens boliger - Brumleby fra 1856, men også de mange sociale boligbyggerier fra perioden mellem 1. og 2. verdenskrig).

En anden tradition var den utopiske, som udsprang af en bred kritik af de daværende byer. Denne tradition var delt i to hovedretninger. Den ene var den engelske havebyide, hvor man ville afskaffe storbyen og bygge små byer. Den anden var næsten futuristisk byplanlægning, der ønskede at koncentrere storbyen på et lille areal og bygge i højden i stedet for i bredden.

Havebyerne. Havebytanken har rødder tilbage til de socialistiske utopister fra midten af 1800-tallet, som på baggrund af omvæltninger i Europa, kom med konkrete forslag til, hvorledes socialistiske samfund kunne se ud. I disse byer skulle klassesættningerne være ophævet, og alle skulle arbejde og bo kollektivt. Jorden skulle ejes i fællesskab. Symbolet på progressivitet blev lys, luft og grønne områder. Den effektivitet og produktivitet de ønskede at gennemføre, skulle opnås ved en funktionel klassificering af byens arealer, gennem opdeling i zoner, så boliger, arbejdspladser og fællesanlæg lå hver for sig.

Disse tanker fik først endelig betydning, da englænderen Ebenezer Howard tog dem op og ændrede dem, så de passede til det kapitalistiske samfund. Dermed blev tanken om lighed omskabt til kun at gælde boligerens udseende, mens den kapitalistiske arbejdsdeling blev opretholdt.

Howards planer gik ud på, at man skulle planlægge funktionsopdelte industribyer med 30.000 indbyggere. Byerne skulle være opdelt i industrikvarterer, boligkvarterer med haver, institutionsområder med servicefunktioner, samt grønne områder, der skulle give byerne et landligt præg.

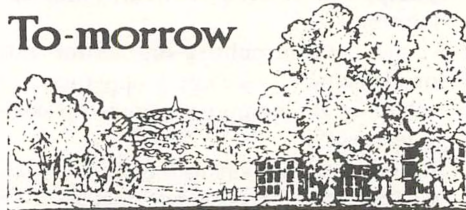
Ideologien var at millionbyerne var uoverkommelige og derfor umenneskelige. Bysamfundene skulle kunne overskues og befolkningen skulle være i nærheden af naturen. (Kjærsgaard, 1981).

Living and Working in the Smoke

Living in the Suburbs - Working in the Smoke

Living & Working in the Sun at WELWYN GARDEN CITY

Visioner om storbyens afvikling. (Fra Kjærsgaard, 1981, s. 76).

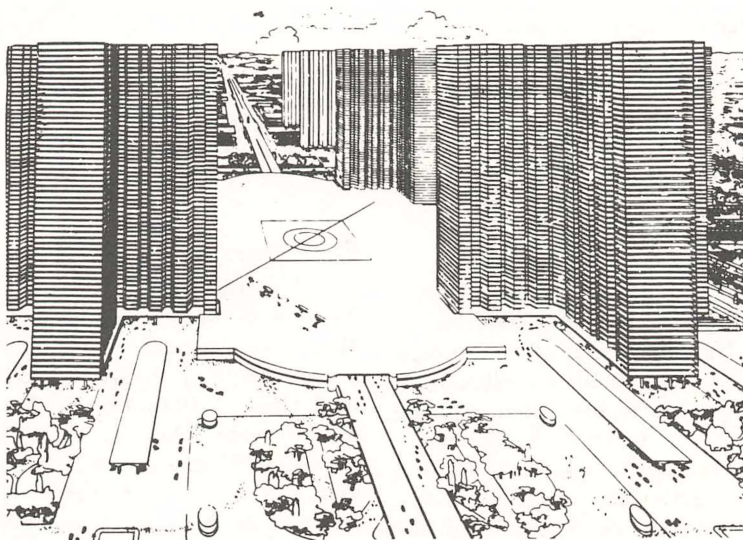
Le Corbusiers millionby. Den svejtsiske byplanlægger Le Corbusier mente, at arkitekter og planlæggere skulle lære af ingeniørerne, der konstruerede den ny tids maskiner efter strenge funktionelle kriterier (maskinæstetik) og ikke ud fra overleverede stilarter.

Han hævdede, at den spredning af bymæssige bebyggelse som skete i byerne, og som havebyerne forstærkede, var uheldig og dyr. Istedet for burde man udvide byerne vertikalt fremfor horisontalt. Han projekterede i 1922 en by kaldet "Une ville Contemporaine", der skulle indeholde 3 mill. indbyggere. Byen skulle bebygges med 60 etages huse med 2 - 3000 beboere i hver. Husene skulle stå på søjler, så jorden kunne gives tilbage til menneskene, og alle servicefaciliteter skulle være indeholdt i husene.

Således ville han erstatte de gamle storbyer med nye totalt planlagte byer og samtidig gøre beboelsesarealet meget mindre, og transporttiden kortere. (Kjærdsdam, 1981)

Ideen om at erstatte de gamle industribyer med totalt planlagte byer, kom ikke til udførelse. Det blev derimod i forstæder til de gamle byer og ved ombygning af de gamle bykerner, at Howards og Le Corbusiers tanker fik betydning. Den største del af byudviklingen foregik uden planlægning. Man lagde planer for mindre områder af gangen, uden at tage hensyn til helheden. Selv når planlæggerne lavede store helhedsplaner, som omfattede en hel region, var de i sidste ende afhængig af, om erhvervslivet ønskede at investere i planerne.

København er et udmærket eksempel på, den udvikling som monopolbyerne har gennemgået.

Le Corbusiers tanker om vertikal byudvikling. (Fra Kjærdsdam 1981, s. 82).

Københavns udvikling i den monopolkapitalistiske fase.

København havde ved 2. Verdenskrigs afslutning følgende zoner:

1. Den gamle bykerne, som var centrum for handel, med havn og industri. Her koncentreredes efterhånden de store administrative hovedkvarterer for banker og forretningslivet. Ligeledes var det centrum for statens institutioner, for luksusforretninger og forlystelseslivet.
2. Brokvartererne med arbejdspladser og boliger. Befolkningstallet kulminerede først

her i 50'erne, lige inden den store udflytning til forstæderne.

3. En industrizone, hvor større industrier var lokaliseret langs en godsbanering.
4. En kooperativ zone. Sociale boligselskaber havde opført byggerier i 20'erne og 30'erne. Byggeriet var præget af den tekniske-hygieniske tradition, med lys og luft, og adskillelse mellem industri og bolig.
5. Yderst lå en zone af villabyggeri fra 30'erne. Det strakte sig som et bredt bælte rundt om byen.

Problemet var, at byen var trafikbetjent af sporvogne, som havde svært ved at nå ud i de vidstrakte villaområder, og transporttiden var meget lang. Samtidigt ønskede man at sanere de gamle arbejderkvarterer, p.g.a. den store overbefolkning, samt skaffe plads til tilflyttere fra andre dele af landet, der stadig strømmede til Københavns arbejdspladser.

Fremsynede planlæggere udarbejdede et forslag til en helhedsløsning for Storkøbenhavn. Den omfattede hele regionen og den skulle lægge nogle retningslinier for fremtidige byudvidelser. Planlæggerne var fra begyndelsen ikke ansat af staten, men havde på egen initiativ lagt planer for byens fremtid. De tog i første række London som eksempel.

Under 2. Verdenskrig havde man i London nedsat et udvalg, der skulle komme med en plan for den krigshærgede bys genopbygning. Her blev det foreslået, at 30 satellitbyer efter Howards havebysprincip, skulle omkransede London. Indimellem skulle grønne områder placeres, og byerne skulle ialt rumme 1 mill. mennesker.

De første af disse byer blev benævnt Mark I, og i dem var der lagt meget vægt på de grønne områder og byens servicefaciliteter. Byerne blev organiseret efter nabolagsideen, dvs. de blev underinddelt i nabolag på ca. 5.000 indbyggere med hver sit lille forretningscenter. Desuden var der et hovedcenter for hele byen. Man lavede også trafikdifferentiering, så fodgængerne altid havde den korteste vej til institutioner og center, mens bilerne måtte køre en omvej.

De danske planlæggere tog ideerne til sig, og kom i 1947 med en plan kaldet *Fingerplanen*. Ifølge den skulle byudviklingen se ud som en hånd, hvor håndfladen var den allerede eksisterende by og fingrene skulle være S-togslinierne som strakte sig ud i landskabet. Langs S-togslinierne skulle byerne ligge, som perler på en snor, med boligkvarterer omkring S-togsstation og industrikvarterer imellem stationerne. Imellem fingrene skulle grønne områder kile sig helt ind til den gamle bys centrum. Denne plan var en arealanvendelsesplan, men den var uden bindende virkning for de berørte kommuner. Den fik alli-

gevel en vis indflydelse på Københavns udvikling, fordi den i høj grad systematiserede tilløb til byens vækst, ved at lægge S-togslinierne langs de gamle landeveje, samt fik staten til at lave de foreslåede S-togslinier.

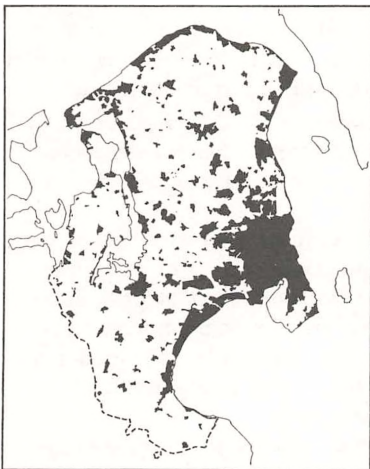
Fingerplanen fra 1947.

I Fingerplanen havde man flere ideer til, hvordan de kommende byer skulle se ud. Man forestillede sig, at der omkring hver S-togsstation skulle bygges en cirkelrund by med plads til 10.000 mennesker, og der skulle højst være 1 km. til stationen fra cirkelens yderkant. S-banen skulle dele byen i to halvdele, som skulle have hver sit center og en fælles skole og kirke. Disse byer skulle trække på Københavns arbejdspladser, kulturliv m.m. og kun være selvforsynende med dagligvarebutikker.

En anden ide var at bygge lidt større byer. Satellitbyer med 30.000 indbyggere. Disse byer skulle have høj bebyggelse inderst ved stationen med forretninger, så en cirkel med 3-4-etageshuse og yderst lavt byggeri.

Det var de færreste forstadskommuner, der fulgte planerne. De fleste udbyggede langt mere end tiltænkt, fordi de så økonomiske gevinster i at udbygge de planlagte grønne områder med villa- og industrikvarterer. Bilismens eksplosive vækst havde gjort det muligt at lægge bebyggelse langt fra jern-

banen. Sådan blev fingerplanen løbet over ende af den fremvoksende bilisme, og planlæggerne begyndte istedet at lægge planer for vejsystemet alene, og den indtil dato eneste helhedsplan for Storkøbenhavn blev taget af bordet.

Nordsjællands bymæssige bebyggelse 1970.

I England var der også problemer med nabolagsbyerne, Mark I, da de lokale centre ikke kunne overleve og folk derfor fik meget langt til butikkerne. Man begyndte så at bygge store forstæder med 100.000 indbyggere i tætte boligområder. Bilerne skulle placeres under husene og hele område skulle betjenes af et stort center. Disse byer blev benævnt Mark II og var i langt højere grad præget af funktionalismen og industrialiseringen af byggeriet, end de gamle havebyer havde været. I de fleste storbyer holdt højhusene deres indtog p.g.a. de økonomiske fordele, der var forbundet med at bygge højt, samt p.g.a. planlæggernes æstetiske drømme a la Le Corbusier. Funktionalismens æstetik, hvor alt overflødig bliver skåret bort, egnede sig godt til seriefremstilling. Da kapitalen i begyndelsen af 60'erne, så byggefremstillingen, som et ny investeringsobjekt, blev byggeriet på få år omlagt til montagebyggeri, hvor ganske få men store firmaer dominerede markedet.

Udbygningen af København fik en næsten eksplosiv karakter i 60'erne. Nye funktionsopdelte bydele blev placeret på den bare mark og store transportkorridorer i form af

motorveje gennemskar og omringede byen. Det er kendetegnende at Fingerplanens grønne kiler blev forvandlet til motorvejskorridorer, så bilerne hurtigt kunne transportere deres ejere til og fra arbejdspladsen.

Byens centrum blev omdannet i 60'erne til funktionelle områder for handel- og kontorvirksomheder. Planlæggerne talte om City-erhvervene, som dels bestod af tøj- og luksusbutikker, der krævede et stort opland, og dels af de store industriers hovedkontorer, som ønskede at have en tæt kontakt med hinanden. Samtidig dukkede mange nye erhverv op, f.eks. reklamebureauer, som skulle betjene erhvervslivet. Stockholm er et eksempel på, hvor højt man prioriterede city-erhvervene. Der ryddede man gamle arbejderkvarterer, sendte befolkningen ud i forstæderne og opførte en hel ny citykerne. Der blev kun 5.000 beboere tilbage i området. Dette skal ses i forhold til, at der dagligt arbejder 90.000 i området. (Bodström m.fl. 1976).

I København havde man lignende planer for cityområdet. Store dele af byen skulle være revet ned, og motorveje skulle ind gennem byen som i Stockholm. Selvom meget er forandret i byens indre, så fik man aldrig en totalsanering. Det skyldes, at der ikke fandtes penge, da man i begyndelsen af 70'erne skulle realisere planerne, og at modstanden mod projektet var meget stort. Til gengæld er der i de senere år sket en omfattende sanering af arbejderkvartererne Nørrebro og Vesterbro, hvor kommunen opfører sociale boliger, der skal trække folk med et bedre skattegrundlag til kommunen. Udflytningen fra Københavns kommune op gennem 60'erne og 70'erne har betydet svigtende indtægtskilder. I forstæderne er der i 70'erne sket en koncentration af butikker i Storcentre og lavprisvarerhuse, som er blevet placeret ved motorvejssystemet. Det har betydet at mindre lokale forretninger er lukket og folk har længere til dagligvarerbutikkerne. I den økonomiske krise er byggeriet gået i stå, og befolkningstallet i Storkøbenhavn er gået tilbage. Det er en udvikling der har været markant i mange storbyer, og hænger sammen med, at industrien er flyttet til provinsen eller u-lande, hvor arbejdskraften er billigere.

Principskitsen for København, som kom i begyndelsen af 60'erne, har således ikke kunnet realiseres, selvom den stadigvæk er gyldig. I den foreslår planlæggerne, at et nyt cityområde skal bygges vest for København i Tåstrup. Her vil man så lave et center, der skal være lige så stort som Københavns gamle centrum. Omkring centeret skal der ligge en by med 100.000 indbyggere. Fra en stor central station skal nye S-togslinier strække sig som fingre langt ud på Sjælland, og befolkningen skal i disse byer udgøre 1,5 til 2,5 millioner indbyggere. (Thomsen, 1981).

Planen er ikke blevet realiseret, og der er kun gjort halvhjertet forsøg på at få den gennemført, bl.a. fordi det private erhvervsliv ikke har ønsket at investere. I dag ligger Tåstrup hen som et sammensurium af store motorveje, industri, administrationsbygninger for stat og amt, socialt boligbyggeri, private villakvarterer, og City 2 - et storcenter, der er meget mindre end det oprindelig planlagdes. Ind imellem ligger store områder stadig som opdyrkede marker.

Planlægningen af området, som har været et af de mest ambitiøse projekter, man har lavet i Danmark, ligner til forveksling sit forbillede, Le Corbusiers: *Une ville Contemporaine*. Men lige som sit forbillede, bliver det heller ikke realiseret, fordi den økonomiske basis mangler. Dette skal forstås på to planer. Helt konkret ønsker erhvervslivet ikke at investere penge i projektet, fordi de har fundet mere profitable områder at investere deres kapital i, og kravene fra erhvervslivet til byudviklingen er ændret, siden planerne blev lavet i 60'erne, fordi også produktionsformen har ændret sig.

Det sidste eksempel viser tydeligt, at det ikke ligger i planlæggernes magt at gennemføre de planer de laver, samt at politikerne også kun til en vis grad kan gennemføre, hvad de beslutter. Når graden nås er det produktionsforholdene, der er afgørende. (se Mats Dahlkvist, 1978)

Det er derfor heller ikke i planlægningen, man skal søge løsningen for den funktionsopdelte bys befolkning, men i forandring af produktionsforholdene.

City 2 - Nordeuropas største indkøbscenter.

Efterskrift.

Oplægget er blevet omredigeret, og forkortet. Jeg har taget en del empiriske eksempler ud, fordi de havde direkte tilknytning til den efterfølgende ekskursion i Storkøbenhavn. Ligeledes har endnu et års erfaring med planlægningsstudier sat sig præg på det omredigerede oplæg, så mine meninger om planlægning er blevet skarpere sat op end på seminaret.

Evaluering.

Generelt syntes deltagerne at det faglige indhold var godt, men at oplægget var for langt, specielt klagede de danske deltagere over at Jette talte sit "svensk" for langsomt og monotont. Ligeledes synes flere af deltagerne, at det var kedeligt, der ikke var gruppearbejde bagefter. Der blev holdt en plenumsdiskussion, hvor ikke alle var med p.g.a. køkkenarbejde.

Ekskursion Storkøbenhavn rundt.

Fredag morgen startede vi i lejet bus ekskursionen gennem Storkøbenhavn, hvor vi ved selvsyn skulle se den udvikling, som havde været omtalt i torsdagens oplæg.

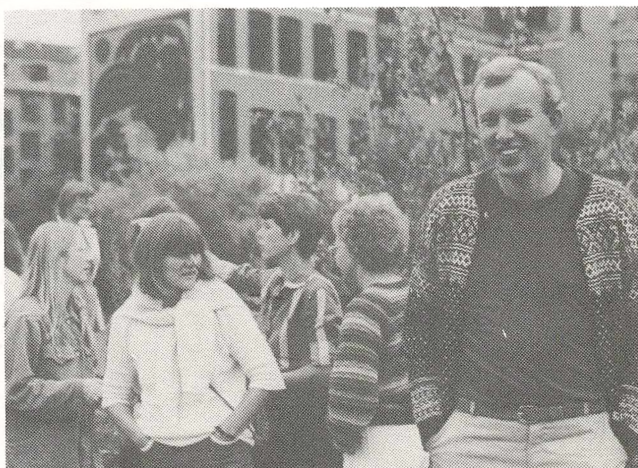
Vi kørte mod Øresund, ned ad Strandvejen, igennem de rige villakvarterer, som borgerskabet i begyndelsen af århundredet havde ladet bygge, først som sommerbolig og senere som helårsbolig.

På Østerbro kørte vi forbi lægeforeningens huse og Kartoffelrækkerne, som repræsentanter for de ældre kooperative og filantropiske byggerier. Ved Søerne vendte vi næsen ud ad igen, men gik først en tur i "Den sorte firkant" på Nørrebro, som er et gammelt arbejderkvarter i opløsning, hvor sanering, boligkampe, nybyggeri og udskiftning af beboermassen er processer, der dominerer bydelen.

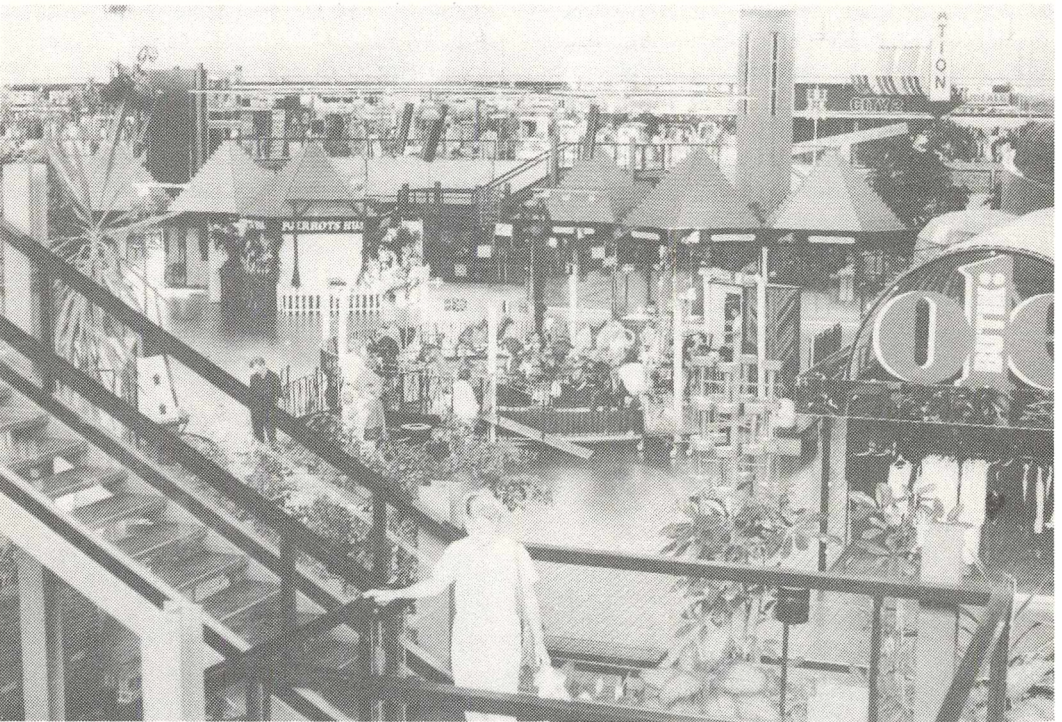
Vi fortsatte ud ad Nørrebrogade-Fredriksundvej-Farum motorvej, hvor vi først bemærkede byen bygget lag på lag uden nogen planlægning og derefter fingerplanens indflydelse, som viste sig med de grønne kiler med motorvejene, de store boligområder og adskilte industrikvarterer. Ved Høje Gladsaxe så vi på de 16 etager høje huse. Herfra fortsatte vi mod Herlev til det lille tæt-lav byggeri Hedelyngen, hvor "landsbyideologien" var fremherskende. Ad Ringvej III kørte vi til Galgebakken, forbi de kunstige bjerge og nyplantede skove, og her spiste vi frokost og gik en tur i bebyggelsen.

Så kørte vi ned mod Køgebugt Strandparken som ligeledes er kunstigt anlagt, og på vejen så vi Albertslund Syd med kanalen, de store motorvejsudfletninger og de kunstige søer, så slog vi os ned i sandet og hvilede en times tid.

Herfra tog vi videre til Nordeuropas største butikscenter City 2 og brugte lidt tid til at se på forretninger, inden vi vendte hjem over Ballerup.

Evaluering.

Ekskursionen gik over al forventning og deltagerne var meget tilfredse, i det den som nogle påpegede hverken var for kort eller for lang. Mange syntes, at de havde fået et fint overblik over den udvikling, som havde været nævnt i oplægget om planlægningen, og det var rart at komme ud og se noget istedet for blot at tale om det.

Miljødebatten - et forelæsningsnotat.

Af Lars Gemzøe.

Lars Gemzøe er arkitekt og underviser på Kunstakademiets Arkitektskole i København.

Hvad var det der skete i 60'erne.

I højkonjunkturperioden fra sidst i 1950'erne og til ind i 1970'erne skete der store økonomiske og sociale ændringer, idet Danmark for alvor blev en industrination.

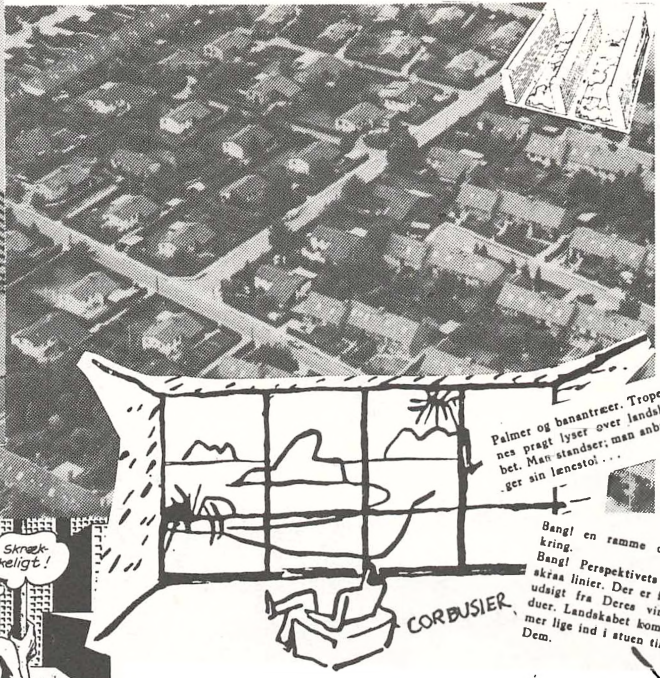
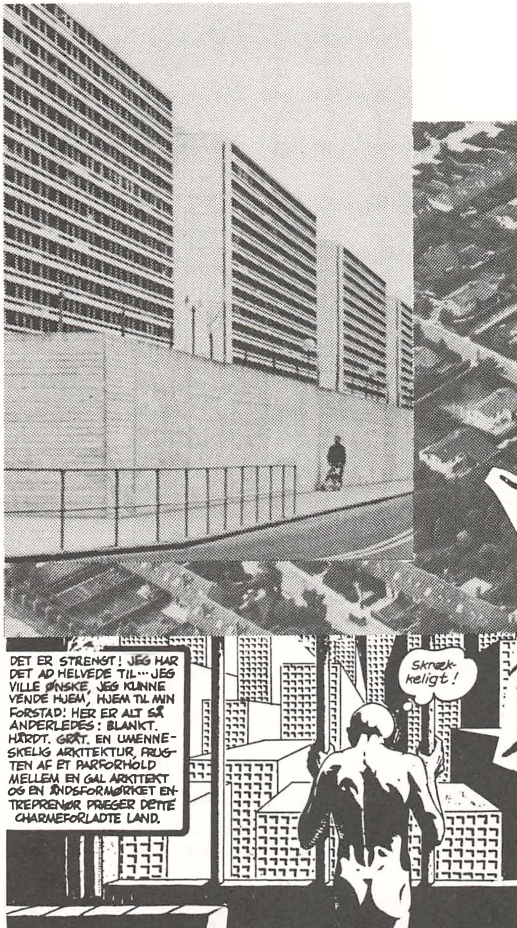
En kraftig afvandring fra landbruget, en øget husstandsopsplitning (unge flytter tidligere hjemmefra og antallet af skilsmisser forøges) de ældre lever længere, de "store årgange" melder sig på boligmarkedet - alt i alt medfører det en kraftig forøget bolig efterspørgsel.

Hvordan blev bolig efterspørgslen tilfredsstillet?

Byggeriet industrialiseres, byggeriets komponenter standardiseres og der bygges i stadig større og rationelle enheder. ("kranspors bebyggelsesplanen" bliver almindelig)

Hvilken boligmode brugte man?

Det rationelle, standardiserede boligbyggeri blev opført efter den boligmodel, som var udviklet i 1930'ernes funktionalisme - parkbebyggelsen, men nu blot opført i større og større skala enten som stokke eller som punkthuse. Tilsvarende blev det ligeledes typiserede enfamiliehus - den tidligere exclusive villa - opført i hidtil ukendt skala.

Resultatet var at 1/4-del af befolkningen ved 60'ernes afslutning boede i disse helt nye funktionsopdelte boligområder enten i parcelhus-tæppet eller i de sociale betonbebyggelser.

Miljødebatten en reaktion.

Miljødebatten starter som et kvindepolitisk problem, et kønsrolleproblem.

Hvordan er levevilkårene i disse nye boligområder, hvor manden er taget på arbejde i bilen og kvinden og børnene er tilbage i sovebyen?

Kvinderne i Høje Gladsaxe gør oprør mod det sterile, livsløse, monotone og indholdsløse i "kransporsarkitekturen". De gør op med oplevelsesfattigheden og formynderiet i dette nye boligområde og foranstalter en legepladsaktion - et oprør mod arkitektens monument.

Medierne tager problemerne op og debatten udvikler sig bredt. Der foranstalles "kom hinanden ved"-kampagner og forstadsproblemerne diskuteres: "Skulke i Ballerup? nær!" (-det er jo alt for kedeligt, der er jo ingen steder at være, når man ikke er i skole).

Blandt arkitekter og planlæggere rejste debatten sig også.

(Nogle arkitekter havde tidligere fået en filantropisk og uortodoks byherre fået til opgave at tegne en bebyggelse, hvor folk skulle

Fra artiklen "vore fædre i det høje".
(arkitekt Jan Gehl, Havekunst 7/1967) oktober 1967.

"I det daglige må Høje Gladsaxe være noget nær det ideelle sted at bo - for fædre. Fornemmelsen melder sig stærkere og stærkere efterhånden som man lærer bebyggelsen at kende. Dette område er bygget og formet som et supplement til en iøvrigt oplevelsesrig og aktiv dagligdag. Det er bygget af fædre - for fædre. Bebyggelsen giver denne gruppe netop den isolation og ro, der er behov for, fordi de øvrige behov er dækket ind i dagens løb."

Fra B.T. 13.1.1969 (omtale på baggrund for beboermøde den 13.1.69)

"Nu sker der noget i Høje Gladsaxe, og kvinderne iværksætter det. For en gangs skyld har en gruppe af mødre hidset sig sådan op over, hvad et supermoderne boligkvarter byder deres børn af dødtreste og farlige legepladser, at de gør oprør. De har dannet en forældregruppe og holder deres første offentlige møde i Ballerup på Kø...

Ballerup

have et godt miljø og komme hinanden ved. Arkitekterne fandt ikke meget støtte i den eksisterende byggepraxis og bygningsreglementet, der er alenlange opremsninger af krav til byggeriets stabilitet, sanitære forhold og brandsikkerhed, men ikke et suk om miljø).

Et holdningsskifte blandt arkitekter sætter ind. De æstetisk slebne funktionalister, for hvem bygningen var et urørligt arkitektonisk monument, som ingen og slet ikke beboerne måtte ændre, er på retur og de mere socialt og procesorienterede arkitekter, for hvem brugernes ibrugtagning var selve målet, vinder frem.

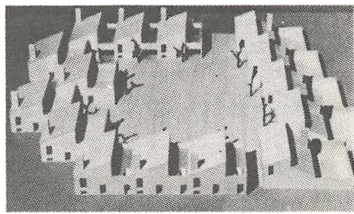
På arkitektskolerne inddrages nye faggrupper specielt sociologer og psykologer i undervisningen og mange visioner skabes, men ingen faktisk viden om de psykiske og sociale bobehov var ikke at finde.

Statens byggeforsknings institut tager problemerne op og gør 1971 til "Tæt lav" året, udgiver en række publikationer om bomiljø og alternative bosætningsformer samt udskriver en konkurrence. Der fokuseres i høj grad på de psykiske behov, som ikke tidligere har været inddraget i planlægning og byggeri: kontakt, isolation, oplevelse, udfoldelse, leg osv.

BYGNINGSREGLEMENT

- 6.9.1. Almene krav .....
- 6.9.2. Brandfarer og brandsektioner .....
- 6.9.3. Fugtisolering .....
- 6.9.4. Vinddæmning .....
- 6.9.5. Lydisolering .....
- 6.9.6. Ventilation .....
- 6.9.7. Rinkleranlæg .....
- 6.9.8. Flobsanlæg .....
- 6.10. Motoriserede garager og carporte .....
- 6.11. Tilhørsbygninger og driftsbygninger .....
- 6.20. Teknisk anvendelige bygningsdele og rum
  - 6.20.1. Bærende, lodrette bygningsdele og rum
  - 6.20.2. Bærende, vandrette bygningsdele og rum
  - 6.20.3. Ikke-bærende, lodrette bygningsdele og rum
  - 6.20.4. Ikke-bærende, vandrette bygningsdele og rum
  - 6.20.5. Beklædninger af klasse I
  - 6.20.6. Beklædninger af klasse II
  - 6.20.7. Brandmæssigt udstyr og trappebelægning

Amtstuegården ved Hillerød, projekt 1962. Alle aktiviteter er samlet på det fælles areal. Arkitekterne Inger og Johannes Exner.

TÆT LAV - en boligform

Kap. 7. Fugtisolering

- 7.1. Almene krav .....
- 7.2. Kældre .....
- 7.3. Kryberum m.v. ....
- 7.4. Terrændæk .....
- 7.5. Ydervægge .....
- 7.6. Baderum og v. ....
- 7.7. Tage .....

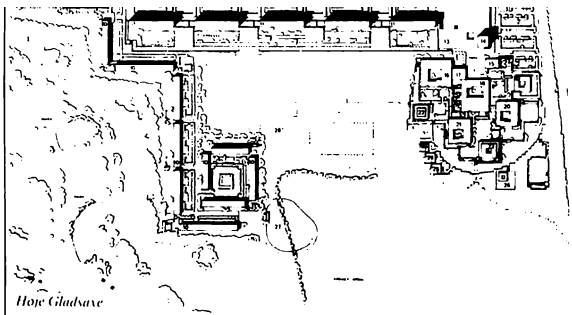
Kap. 8. Varmeisole

- 8.1. Almene krav .....
- 8.2. Beboelse .....
- 8.2.1. ....
- 8.2.2. ....
- 8.2.3. ....
- 8.2.4. ....
- 8.2.5. ....
- 8.2.6. ....
- 8.2.7. ....
- 8.2.8. ....
- 8.2.9. ....
- 8.2.10. ....
- 8.2.11. ....
- 8.2.12. ....
- 8.2.13. ....
- 8.2.14. ....
- 8.2.15. ....
- 8.2.16. ....
- 8.2.17. ....
- 8.2.18. ....
- 8.2.19. ....
- 8.2.20. ....
- 8.2.21. ....
- 8.2.22. ....
- 8.2.23. ....
- 8.2.24. ....
- 8.2.25. ....
- 8.2.26. ....
- 8.2.27. ....
- 8.2.28. ....
- 8.2.29. ....
- 8.2.30. ....
- 8.2.31. ....
- 8.2.32. ....
- 8.2.33. ....
- 8.2.34. ....
- 8.2.35. ....
- 8.2.36. ....
- 8.2.37. ....
- 8.2.38. ....
- 8.2.39. ....
- 8.2.40. ....
- 8.2.41. ....
- 8.2.42. ....
- 8.2.43. ....
- 8.2.44. ....
- 8.2.45. ....
- 8.2.46. ....
- 8.2.47. ....
- 8.2.48. ....
- 8.2.49. ....
- 8.2.50. ....
- 8.2.51. ....
- 8.2.52. ....
- 8.2.53. ....
- 8.2.54. ....
- 8.2.55. ....
- 8.2.56. ....
- 8.2.57. ....
- 8.2.58. ....
- 8.2.59. ....
- 8.2.60. ....
- 8.2.61. ....
- 8.2.62. ....
- 8.2.63. ....
- 8.2.64. ....
- 8.2.65. ....
- 8.2.66. ....
- 8.2.67. ....
- 8.2.68. ....
- 8.2.69. ....
- 8.2.70. ....
- 8.2.71. ....
- 8.2.72. ....
- 8.2.73. ....
- 8.2.74. ....
- 8.2.75. ....
- 8.2.76. ....
- 8.2.77. ....
- 8.2.78. ....
- 8.2.79. ....
- 8.2.80. ....
- 8.2.81. ....
- 8.2.82. ....
- 8.2.83. ....
- 8.2.84. ....
- 8.2.85. ....
- 8.2.86. ....
- 8.2.87. ....
- 8.2.88. ....
- 8.2.89. ....
- 8.2.90. ....
- 8.2.91. ....
- 8.2.92. ....
- 8.2.93. ....
- 8.2.94. ....
- 8.2.95. ....
- 8.2.96. ....
- 8.2.97. ....
- 8.2.98. ....
- 8.2.99. ....
- 8.2.100. ....

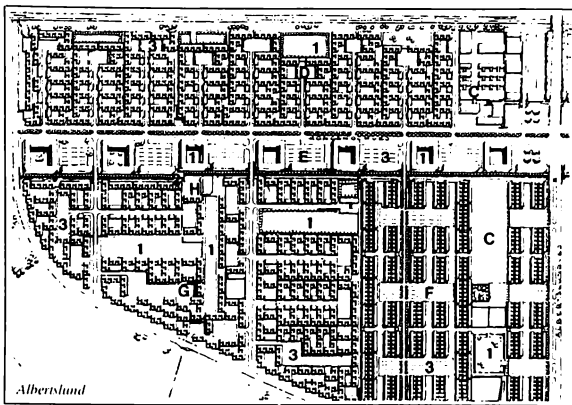

De psykologiske bobehov

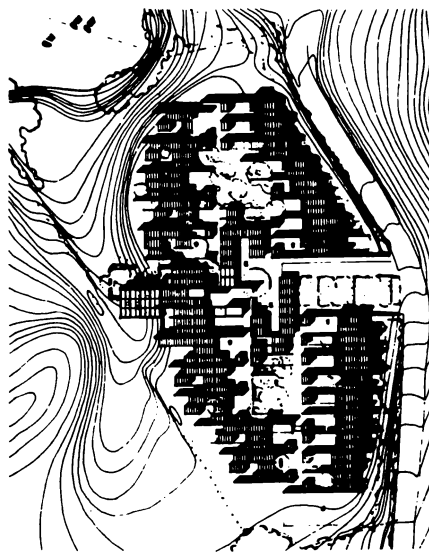
- Kontakt .....
- Isolation .....
- Oplevelse .....
- Udfoldelse .....
- Leg .....
- Strukturering .....
- Identifikation .....
- Æstetik .....

Høje Gladsaxe

Albertslund

33 familier vil bygge deres egen kollektivby

Flertallet af beboerne har været med gennem hele planlægningsprocessen

Hvordan forløb debatten?

I første omgang lægges vægten på at det er FORMEN der er galt med!

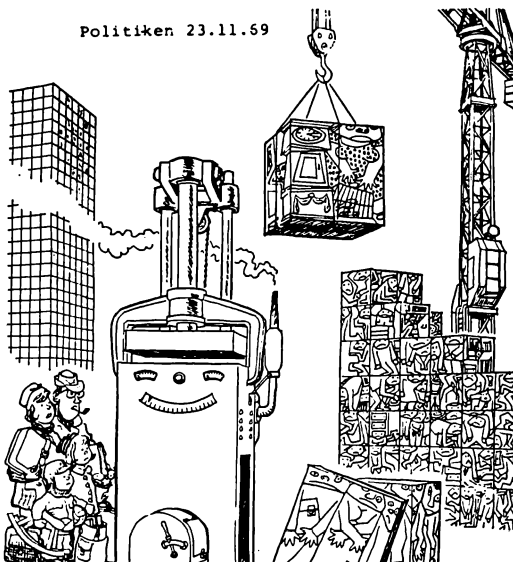
Særligt kraftigt var opgøret med højhuset, hvor en række undersøgelser viste, at der var mindre kontakt og at børn kommer mindre og senere ud at lege jo højere de bor. De store åbne friarealer viser sig tilmed at være noget nær ubrugelige på grund af det stærkt forværrede vindklima, som højhusene selv skaber.

Samtidigt med opførelsen af Høje Gladsaxe blev Albertslund Syd bygget som et første alternativ, men endnu i en meget forsigtig form efter mottoet: vi må nok hellere sikre privatlivets fred, når vi bygger så tæt = isolation.

En række alternative projekter - de såkaldte "tandlægekollektiver" - begyndte at blive realiserede og man lagde nu vægt på, at det ikke kun var formen, men det er hele PROCESSEN det er galt med!

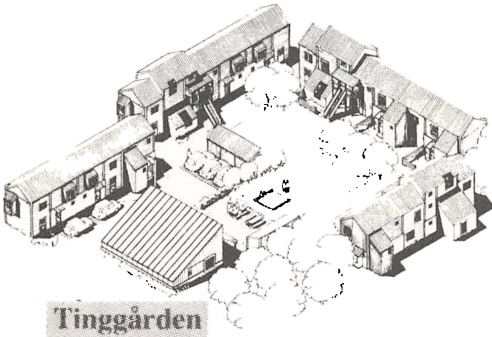
Brugerne vil være med i planlægningen og processen slutter ikke, når beboerne er flyttet ind, men det er først her den for alvor begynder.

Politiken 23.11.59

Hvad kom der ud af debatten?

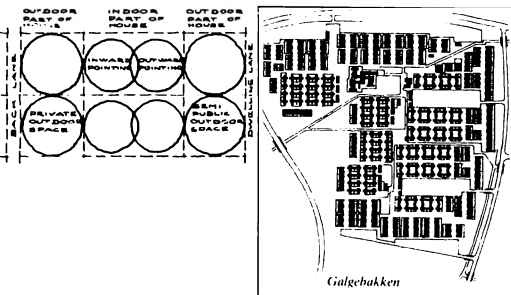
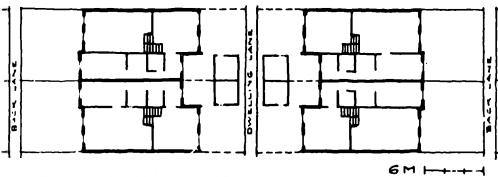
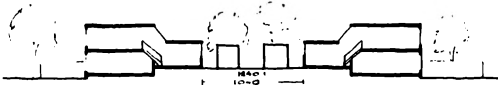
Det sociale boligbyggeri foretager en række eksperimenter, som fører til helt nye boligtyper og bebyggelsesplaner bl.a. Farum Midtpunkt, Galgebakken og Tinggården.

Tinggården

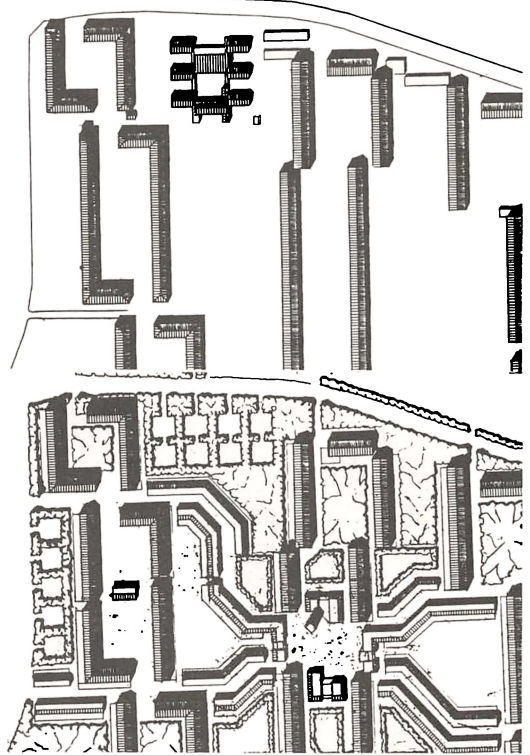
Galgebakken er et godt eksempel på de nye bokvaliteter, som er resultatet af miljødebatten. De væsentligste nye kvaliteter rummes i den omhyggelige uderumsbearbejdning, der forøger udeopholdsmulighederne i overgangszoner mellem privat og offentligt - mellem isolation og kontakt. Desuden er der åbnet op for sociale processer bl.a. ved et udstrakt selvstyre i "stræderne", hvor beboerne selv kan ændre på udformningen efter mottoet: arkitekternes arbejde er først færdigt, når beboerne har gjort bebyggelsen til deres egen.

halvprivate forarealer - bebyggelsen Galgebakken,

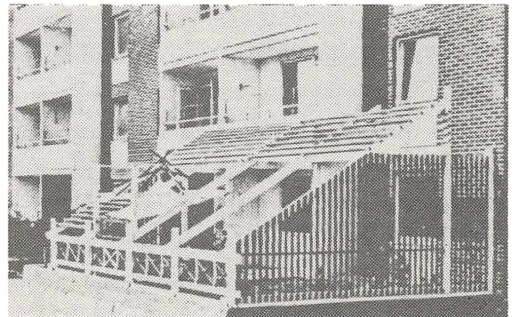
Galgebakken

Debatten er ikke gået i stå, men fortsætter med et bredere sigte på baggrund af yderligere ændringer af mænd og kvinders stilling og der eksperimenteres med kollektive former: fællesspisning, fællesbørnepasning mv., som det er udtrykt i Tinggårdens fælleshuse for hver boliggruppe.

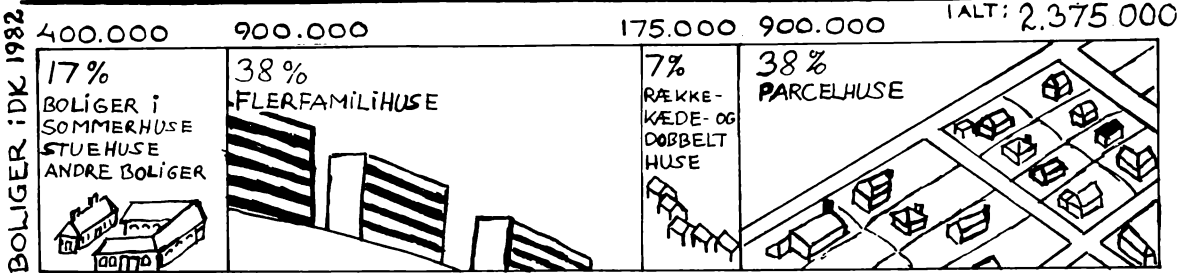
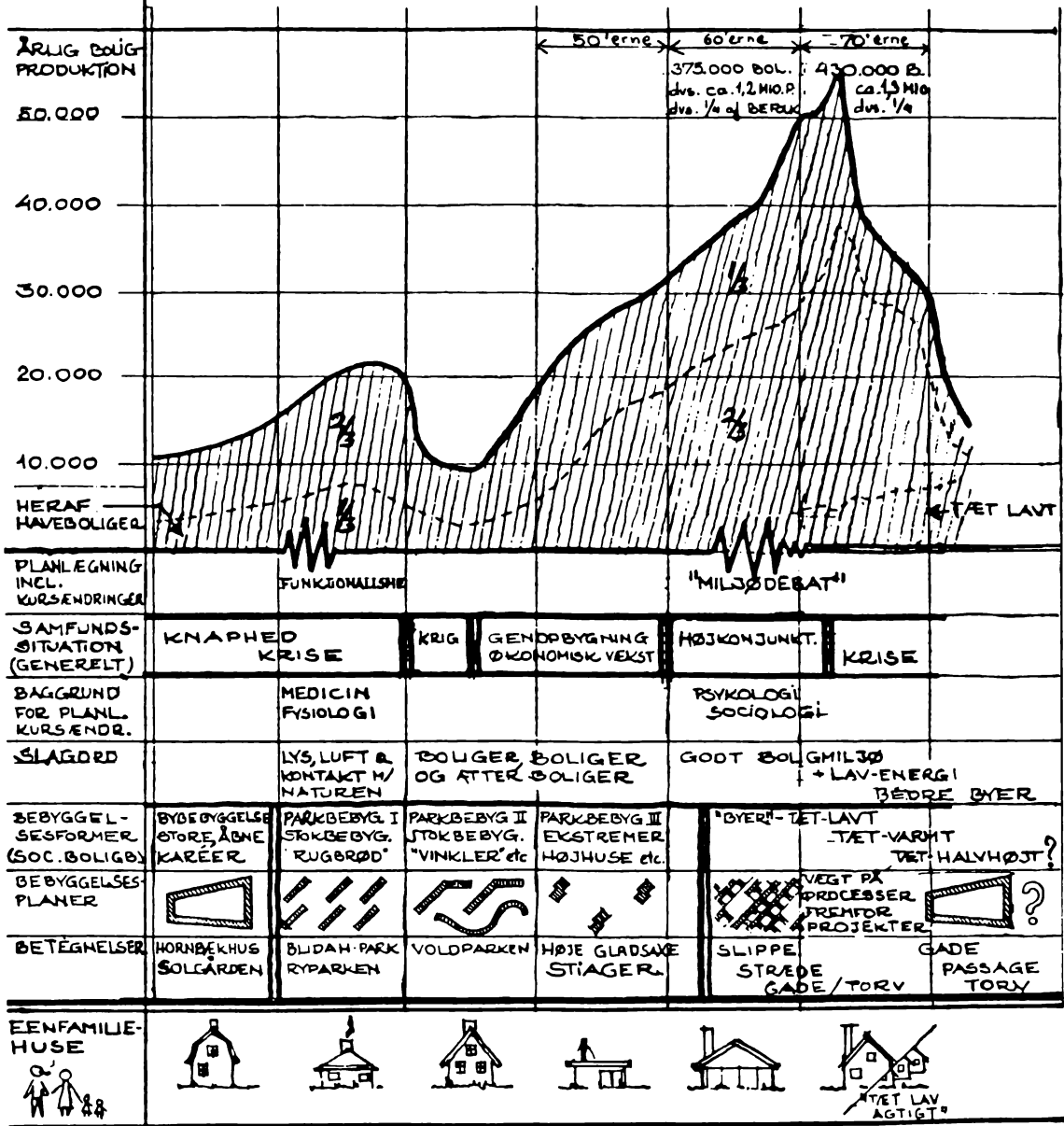

Men hvad gør vi så med 60'ernes højhuse?

Skal de tomme skaller om sociale katastrofer sprænges i luften? som man har gjort i Liverpool eller er 60'ernes byggeri 80'ernes byfornyelsesopgaver? som det kan ses i Malmø.

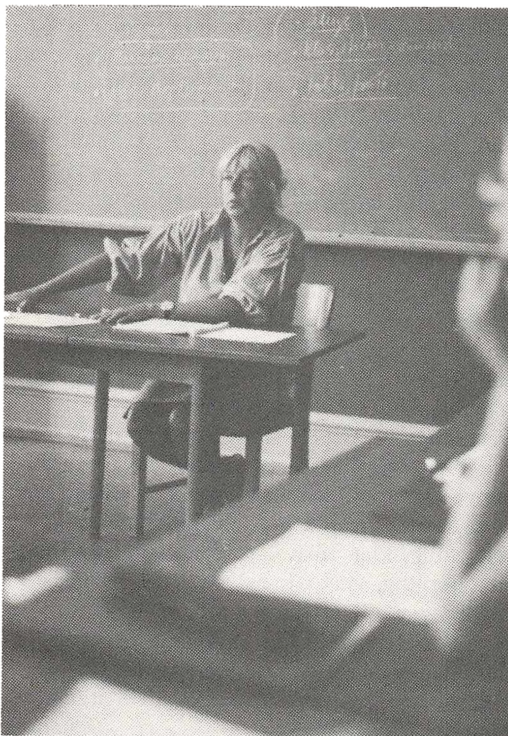
1920 1930 1940 1950 1960 1970 1980

Fältarbetet som teknik - några reflexion- er kring en seglivad myt.

Af Nanne Engelbrektsson.

Nanne Engelbrektsson er universitetslektor ved Etnologiska Institutionen på Göteborgs Universitet.

Min uppgift vid seminariet var att stimulera till diskussioner kring det empiriska arbetet vid deltagarnas egna skisserade undersökningar. Främst behandlades olika steg i den empiriska processen - egentligen ett försök att rikta uppmärksamhet på hur komplicerade och mångdimensionella problem vi rör oss med vid allt fältarbete. Dessutom gavs en del exempel och kommentarer kring olika intervjusituationer.

Inledningsvis presenterades vilka föreställningar som vanligen varit förknippade med etnologiskt fältarbete - hos företrädare för

andra ämnen såväl som hos oss själva. Tanken leds lätt till en hurtig fältarbetare som springer omkring i stugorna med sin kamera eller sitter vid en kaffekopp med ett intervjuformulär, främst inriktad på att "samla" så mycket som möjligt. Med andra ord en person uppslukad av en tankemässigt okomplicerad men fysiskt tämligen ansträngande hantering, nämligen "insamlingsfasen" i en undersökning, med bearbetnings- och tolkningsmödorna långt framför sig. Mest renodlad är denna föreställning knuten till sådana förfaranden där "samlarna" är andra personer än "tolkarna". Varför är då föreställningarna om "det enkla fältarbetet" - utövat av olika slags intränade tekniker - så seglivade? Trots att all modern forskning baserad på människors utsagor eller agerande har uppenbarat hur svårforcerade och mångdimensionella fält vi rör oss på.

Utgår man från den historiska bakgrunden i ämnet får vi kanske svaren. Det är t.ex. helt förklarligt att källproblemen inte tog någon stor plats i diskussionerna så länge insamlingsmödorna främst gällde relativt entydiga beskrivningar av föremål, materiella förhållanden eller speciella seder. Fick man ett antal överensstämmande belegg för att t.ex. ett föremål såg ut på ett visst sätt inom ett område, hade man inte större anledning att betvivla riktigheten. Insamlarna kunde med andra ord rätteligen koncentrera sina mödor på att utarbeta så rationella metoder som möjligt för insamling i stor skala, vilket var av betydelse för att till eftervärlden "rädda" så mycket uppgifter som möjligt. De långa frågeformulären, Ortsmeddelarna och de kringcyklande studenterna var ett naturligt

Betydligt mer av eftertanke vad beträffar det empiriska arbetet krävdes däremot av de generationer som efterhand inriktade sökarkljuset mot att tolka alltmer komplexa sammanhang; - när elementstudierna efterträdades av mer systematiska kontextanalyser och när tanketraditioner och normativa system ställdes i fokus. Särskilt svåra blev problemen exempelvis när man arbetade med minnesmaterial där äldre informanter skulle belysa sin ungdoms föreställningsvärld. Någon ökad medvetenhet om de teoretiskt-metodologiska problemen var dock inte särskilt märkbar under denna tid. Sextiotalets studentgeneration möttes t.ex. inte av någon som helst utbildning i källkritiska förfaranden vid insamling och tolkning av eget primärmaterial. Bland studenterna uppstod därför vid den här tiden många diskussioner och initiativ togs bl a till att anordna NEFA:s fältseminarier, som sedan dess blivit något av en tradition inom ämnet. Behovet av träning var stort och det är naturligt att diskussionerna ofta kom att inriktas på olika tekniker vid fältarbete; - hur man använder en bandspelare, hur man genomför en deltagarobservation eller kan använda sig av olika "knep" i vissa situationer. Den reguljära undervisningen följde med i detta studentintresse och teknikkurser skapades för andra terminens studerande vid de flesta svenska etnologiinstitutionerna. Studenterna fick nu träning i att själva pröva olika slag av metoder och tekniker och fick på det viset grundläggande insikter i olika källkritiska problem. Vissa risker fanns dock inbyggda, nämligen att utbildningen kunde få karaktär av en enkel know-how-träning, ett slags handgreppskunskap. Den empiriska träningen kopplades t.ex. inte alltid till bestämda frågeställningar inom tänkta undersökningar. Möjligheter att få inblickar i hela den empiriska processen gavs först när teknikundervisningen nära relaterades till gemensamma utbildningsprojekt, vilket har skett på flera institutioner. Den viktigaste erfarenheten av ett sådant projektarbete bör vara att man blir medveten om *hur de teoretiska utgångspunkterna och de preciserade frågeställningarna alltid är direkt avgörande för val av metodik, dvs för såväl insamlings- som tolkningsförfaranden*. Metoderna kan aldrig leva

ett självständigt liv inom en vetenskap och bör därför helst inte frikopplas i isolerade utbildningsmoment. Risken är annars uppenbar att det snart utvecklas "metodiska konventioner" inom ett ämne, vilka sedan ofta omedvetet blir styrande för hela forskningsproceduren. Inom etnologin finns exempelvis en tydligt märkbar konvention att välja en metodik med normallånga frågeformulär som man utsätter ett "lagom" antal informanter för, man tar några filmruller och sammanställer vissa data från någon välbeaktad arkivserie osv. I en utbildningssituation är detta kanske försvarbart med tanke på att metodträning av ungefär likartat slag bör ges. Huvudsaken är dock att man inte bibringas den tron att det är detta som är "den etnologiska metoden" och att man efterhand bara blir alltmer raffinerad i att hantera bandspelaren inför gamla gummor.

Vad jag således vill rikta uppmärksamhet mot är att alla slag av metodiska och tekniska överväganden alltid måste vara nära relaterade till de speciella förutsättningar som skapas av varje undersökning. De teoretiska referensramarna, problematiseringen, empirin och tolkningen bör idealt ingå i ett odelbart, ömsesidigt växelspel, som kontinuerligt för undersökningen framåt. Insikter som växer fram i det direkta mötet med materialet bör t.ex. kunna inverka på problemformulering och antaganden likaväl som en proces i motsatt riktning, vilket kanske är den normala inledningen till ett större arbete.

Vilka råd kan då ges när man är ovan vid att lägga upp egna undersökningar? Några huvudregler kan kanske vara till nytta:

- Preciserat Dina frågeställningar så ingående som möjligt och försök att klargöra de vetenskapliga föreställningar som medvetet eller omedvetet är vägledande för arbetet.
- Resonera om goda förebilder och försök att relatera dem till den egna undersökningen.
- Glöm för ett tag alla förebilder och släpp lös Din egen kreativitet, reflektera fritt kring den egna undersökningen och testa alla tänkbara och på gränsen till helt otänkbara sätt att gå tillväga vid det empiriska arbetet. Ur själva mångfalden av uppslag föds ofta användbara nya ideer, framför-

allt kommer man ifrån den förlamande inverkan som sneglandet på andras arbeten kan innebära!

- Planera arbetet i flera steg men skilj aldrig strikt mellan en insamlingsfas och en senare tolkningsfas, utan låt hela förloppet präglas av en ständig reflexion kring problemlösningen och de vetenskapliga utgångspunkterna.

Vad är det då som är så komplicerat vid kvalitativa empiriska studier? Vilka moment ingår i ett normalt fältarbete? Egentligen är det fråga om *en transformation av verkligheten i flera olika led*, vilket bla kommunikationsforskningen gjort oss uppmärksamma på. Tre nivåer kan urskiljas i denna process:

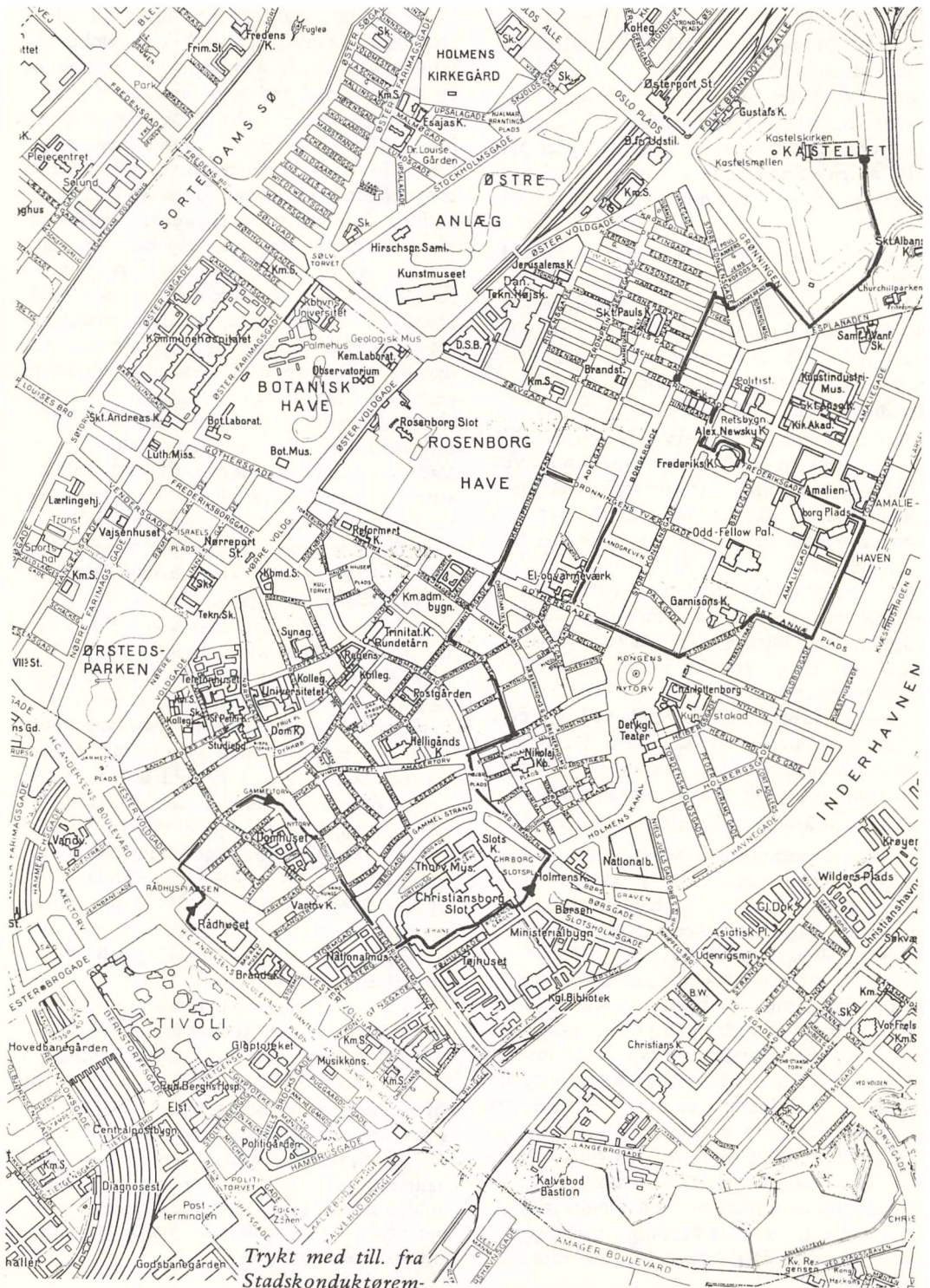
- Det forskaren vill studera - "verkligheten"
  - t.ex några människor i samspel under viss tid i en viss miljö. Det rör sig om ett nästan oändligt flöde av ljud och rörelser i en mångdimensionell totalitet av mänsklig tanke och vilja.
- Den samtidiga upplevelsen av detta hos forskaren - iakttagaren som sorterar och lagrar dessa intryck i sin hjärna - tolkar det man ser - i relation till sin egen föreställningsvärld.
- Den överförda, "frusna verkligheten" (dokumentationen), som kan lagras för senare upprepningar via olika medier eller kombinationer av dem, t.ex i form av inspelade ljud, nedskrivna ord, stillbilder, film etc.

All dokumentation innebär i princip att endast vissa dimensioner av verklighetsflödet kan överföras. Hur man väljer att arbeta är därför en fråga om vilket slag av information som tillmäts störst betydelse och hur man tror att man bäst når essentiella uppgifter och därmed förståelse för det man studerar. De talade orden mister t.ex många av sina betydelsebärande budskap då de inte samtidigt åtföljs av gester och kroppshållning hos alla dem som deltog i samtalet. Ur källkritisk synpunkt skulle man därför rentav kunna påstå att de intryck forskaren får vid avlyssningen av en bandinspelning - förstärkta av återlyssningars anna-liket leder till mindre riktiga tolkningar än vad det bräckliga minnesgodset gör som ändå präglades av fler sinnesintryck.

En tendens kan t.ex lätt finnas till att återskapa "en ny verklighet" kring dokumentationsmaterialet, i synnerhet om man under en längre period endast konfronterats med detta under analys- och tolkningsarbetet. Man kan i och för sig komma ganska långt genom förfinade och väl genomtänkta dokumentationsmetoder, men huvudproblemet kvarstår alltid, - "den frusna verkligheten" förblir ändå en skugga av det som utspelade sig. Hur mycket tid som skall läggas på närvaro och direkt tolkning, och på dokumentation med efterföljande upprepningar och efterhandsanalys är därför en avvägningsfråga för varje undersökning beroende på allmänna målsättningar. Väsentligt är att överväganden av detta slag verkligen görs så att dokumentationen inte reduceras till en ren slentrianhandling. Vad man måste ta ställning till är t.ex hur stort behovet är av att lagra informationen för framtiden, vilket/vilka medier som är bäst lämpade samt vilket behov av verifiering som kan finnas, t.ex. av vissa uppgifter etc.

Vad som sällan diskuteras mera ingående är vad de visuella medierna kan tillföra. Alltför ofta betraktas bilder endast som ett slags illustrationsmaterial som kommer i sista hand. Den akademiska traditionen utgår nästan helt från det skrivna ordet som medium och bilden tillmäts sällan utom i specialvetenskaper, någon särskild betydelse, varken som analysinstrument eller dokumentationsprincip. Inom etnologin bör t.ex systematiska interpretationer av bilder, bla i kulturanalytiskt syfte, rimligen ha mycket att tillföra. Sannolikt finns därför ännu mycket att utveckla så att bilden verkligen kan bli ett kompletterande medium i egentlig bemärkelse.

Sammanfattningsvis betonas hur väsentligt det är att skapa en kreativ atmosfär under själva fältarbetet, präglad såväl av uppslagsrikedom, flexibilitet och nyfikenhet inför uppgiften, som av kritisk eftertanke och rejäl självrannsakan. Kanske kan vi då avliva myten om fältarbetet som ett enkelt tekniskt hantverk och i stället mana fram en vision av det viktiga och avgörande skedet i varje undersökning då teori och empiri möts till en fruktbar dialog.

Trykt med till. fra
Stadskonduktørem-
bedet.

Det indre København.

Af Anders Linde-Laursen og Mette Guldborg.

Som optakt til byvandringen den 23.7 blev det indre Københavns historie kort skitseret.

København blev grundlagt i 1167, da biskop Absalon byggede en borg ved landsbyen Havn. Fra 1400-tallet var byen residensstad for de danske konger.

Under Chr. IV i 1600-tallet blev der udført en del anlægsarbejder. Bl.a. blev handelsstaden Christianshavn, som senere blev en del af København, anlagt, og Nyboder blev bygget som boliger til flådens faste stok. Voldene blev forlænget, således at byens areal blev udvidet mod nord.

Ved brandene 1728 og 1795 samt ved englændernes bombardement af byen 1807 ødelagdes store dele af den gamle by.

Som et led i forsvaret af København var der en demarkationslinie rundt om byen i en afstand på ca. 2 km. fra voldene. Inden for denne linie måtte der ikke bygges. I 1852 blev denne linie flyttet til søerne (d.v.s. tættere til byen) og gav plads til en udbygning af Københavns "forstæder", de såkaldte brokvarterer. Disse nye kvarterer var fortrinsvis arbejderkvarterer. I 1870'erne og 80'erne sløjfedes voldene helt, så der også kunne bygges mellem voldene og søerne. I denne periode byggedes der meget, men efter et byggekrak i 1907-08 gik byggeriet i stå frem til 1. verdenskrigs slutning.

Fra 1940'erne er der sket en del saneringer og "byfornyelse". I dag er Københavns centrum præget af kontorhuse, butikker og turisme, mens de fleste boliger og industrier er rykket ud til forstæderne eller endnu længere væk.

Mange af de monumenter, der er i byen, er foræret af store finansmænd, som på den måde sætter sig et minde. De seneste eksempler er en meget kostbar park, som skibsreder Maersk-McKinny Møller har givet til

København.

På byvandringen blev byens udvikling eksemplificeret og illustreret.

Byvandring.

Vi mødtes på *Rådhuspladsen*, som ligger omtrent hvor *Vesterport* lå før voldene faldt. Derfra gik vi gennem *Vestergade* til *Gammel-Torv*, som var det ene af de to centrale torve i det ældste København. Forbi det tidligere rådhus (nu byretten) til *Christiansborg* på Slotsholmen, hvor det tidligere kongeslot lå, nu folketingets hjemsted. Gennem slottet og hen til *Amagertorv*, som var det andet centrale torv i byen. Herfra gik vi hen til *Pilestræde*, hvor man kan se et eksempel på store nye *kontorbuse*, som ikke bringer noget liv med ind i byen, men ligger helt forladte og mennesketomme på sådan en lørdag eftermiddag. Efter en forfriskning i *Kongens Have* gik vi gennem en sanering fra 1940'erne i *Adel/Borgergade-kvarteret*. Og kom til *Frederiksstaden*, en bydel, der blev anlagt i 1700-tallets sidste halvdel. Den indeholder en del fornemme palæer og hører endnu i dag til den mondæne del af byen. Bl.a. har en del ambassader og benzinselskaber til huse i denne bydel. Vi så på *Larsens Plads* (Skibsrederens gave til byen), *Amalienborg* (kongeslottet) og *Marmorkirken* (hvis færdiggørelse er bekostet af en anden "matador" C.F. Tietgen). Derefter gik vi gennem *Nyboder* op til *Kastellet*, som var et led i voldenes udbygning i 1600-tallet.

Litteratur.

Bech 1977.

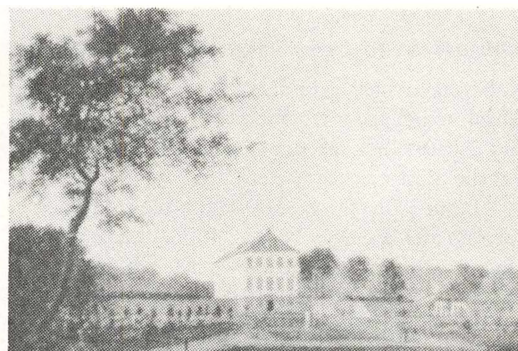
Wiborg 1981.

Olsen m.fl. 1954.

Bagsværd - en forstad til København.

Af Lene Floris.

For at få et indtryk af det område, hvori seminaret blev afholdt, var der den 20.7. arrangeret en eftermiddagstur i Bagsværd.

... på vej ...

*Aldershvile. Maleri af Elias Meyer 1770.
(Fra Haugsbøll, 1951, s. 173)*

Turen blev indledt med en kortfattet gennemgang af de nordlige forstæders historie (Wohlfahrt 1982) og Storkøbenhavns arealanvendelse m.h.t. industri, bolig, handel m.m. (Hovedstadsrådet 1980).

Bagsværd var tidligere en landsby præget af traditionelt landbrug og tørvegravning. I slutningen af 1700-tallet blev lyststedet Aldershvile bygget ved Bagsværd sø. Det kan ses som et typeeksempel på de mange lyststeder, der blev bygget i denne periode (o. 1800). Højborgerskabet i København, der var præget af romantikkens idealer, ville på denne tid ud og opleve naturens ånd. At dette netop blev i Nordsjælland hænger dels sammen med landskabets karakter og dels med den prestige, der fulgte med da også kongen yndede denne egn.

Aldershvile slot nedbrændte i 1906 og har siden stået som ruin. Parken omkring det tidligere lyststed er idag kommunal ejendom, der bl.a. bruges til kulturelle arrangementer.

Omkring 1900 begyndte udstykningen til villagrunde fra en af de større gårde, Høj-

gård. Sælgerne reklamerede med den skønne natur, fiskemuligheder samt at der snart ville blive åbnet en jernbane til København (Bagsværd station, 1906). Mange daglejere i Bagsværd fik i denne udbygningsfase arbejde med byggeri, pasning af høver samt anden hjælp til de nye husholdninger.

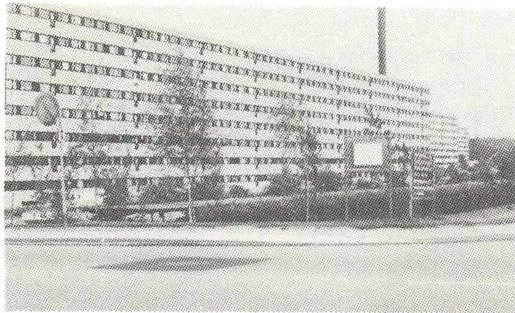
Villabyggeriet fortsatte fra omkring århundredskiftet frem til idag, og fra midten af 1950'erne byggedes også privatejede rækkehus og socialt boligbyggeri.

Byen har efterhånden fået stærkt præg af at være en forstad til København og til det nærliggende handelscentrum i Lyngby. Det tidligere mangfoldige forretningsmiljø med kro, købmandsgård, smedje o.s.v. er forsvundet. Idag er hovedgaden kendetegnet ved nogle få mindre forretninger, 3 supermarkeder samt 2 store højhuse fra slutningen af 1960'erne.

Der findes nogen industri, men ellers kun arbejdspladser indenfor administration og handel i området.

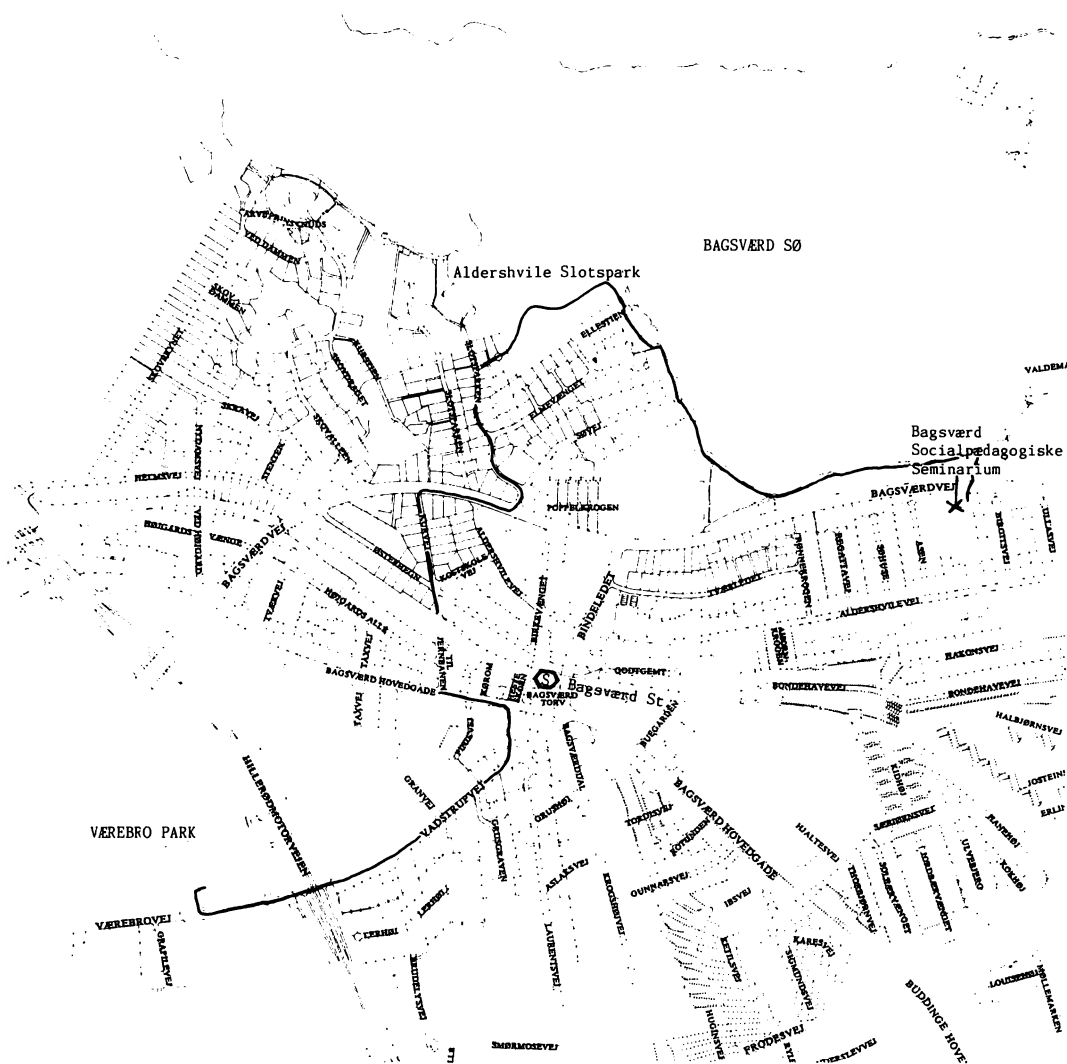
Et eksempel på funktionsopsplitning findes i Værebroparken (1958-65). Her bor ca. 3500 mennesker, hvoraf kun en brøkdel har

Værebros Park.

arbejde samme sted. Bebyggelsen er kun beregnet på "reproduktion" af arbejdskraft. Bebyggelsen er desuden et eksempel på, hvorledes arkitekter har arbejdet med totalplanlægning. Man har forsøgt at indkorporere forskellige institutioner til unge og gamle samt sørget for indkøbsmuligheder i et forretningscenter. Her genfindes dog den samme udvikling som i Bagsværd by - de mindre forretninger er lukket og tilbage i centret er 2 supermarkeder, et cafeteria, et værtshus samt et bibliotek.

Sammenfattende kan man sige, at Bag-

sværd har gennemgået en udvikling fra landsby (landbrug) til forstad (bolig og handel). Byen består nu af store villaer, især i området ved Bagsværd Sø, rækkehuse og mindre etageejendomme, 2 højhuse, Værebroparken (en "by i sig selv"), samt et mindre område med industri og handel

Litteratur.

- Borger i Gladsaxe. 1952
- Gladsaxebogen. 1949.
- Haugbøll. 1951.
- Historie-Topografiske Selskab for Gladsaxe Kommune. Årsskrifter Diverse år.
- Værebro Park. 1972.

Film & lysbilleder.

I løbet af seminaret forevistes der fire film og en lysbilledserie.

Den 27.7 om aftenen vistes først: "*Banasplit og Graffiti*" (1980, 35 minutter, Statens Filmcentral (SFC)), en film om to unge mænds hverdag og meninger. De tilhører hver sin klasse og ungdomssubkultur. Den ene er punker, arbejdsløs og opfatter sig selv som stående udenfor samfundet. Den anden er stræbsom, uddanner sig, har job og dermed penge til dyre fritidsvaner og mode-tøj. Filmen sætter deres tilværelser op imod hinanden, så kontrasterne står tydeligt frem.

Dernæst vistes "*Vilde engle - en minoritet i Danmark*" (1971, 31 minutter, SFC). Filmen prøver gennem interviews med to ledere af de "Vilde engle" (en motorcykelklub) at skitsere disses holdninger til det omgivende samfund og deres egen tilværelse. Herigennem karakteriseres en af den tids mest markante klassespecifikke ungdomssubkulturer.

Til sidst vistes "*Mennesker og bolig*" (en diasserie med lydbånd, 20 minutter, produceret af NOAH/Gladsaxe, en lokalafdeling af en miljøorganisation, 1980, Filmcentrum). Diasserien behandler forskellige aspekter af nutidens boligbyggeri, f.eks. bolig og sygdom, den historiske udvikling af boligbyggeriet og kvaliteten af nybyggeriet og byplanlægningen. Desuden omtales nogle af 70'ernes bolig- og miljøbevægelser. Serien er kendetegnet af et udpræget sort/hvidt syn på boligbyggeriet, bl.a. i sammenligninger med samer og andre "naturfolk".

Den 29.7 om aftenen vistes "*Gladsaxefil-*

men" (1946, lokalhistorisk arkiv i Gladsaxe). I filmen gennemgås kommunens udvikling. De daværende forhold med hensyn til institutioner, offentlig service, veje m.m. samt de udviklingsplaner, der lå færdige for kommunens udbygning, præsenteres.

Dernæst vistes "*Ind imellem bliver vi gamle*" (1971, 25 minutter, SFC). Filmen skildrer ældres vilkår på institutioner, og prøver at problematisere det, at blive gammel, i det nuværende samfund.

Da det var tydeligt, at specielt de finske deltagere havde svært ved at forstå dansk tale på film/bånd, resumeredes indholdet med mellemrum på dansk/svensk.

Der var fra planlægningsgruppens side lagt op til, at deltagelse i forevisningerne var frivilligt, men langt de fleste var tilstede.

"Banasplit og Graffiti", "Vilde engle.." og "Ind imellem bliver vi gamle" var fra planlægningsgruppens side tænkt som introduktioner til nogle danske miljøer og problemer. Desuden var det tanken, at de kunne indgå i gruppearbejdet, specielt i gruppen, der arbejdede med "Aldersgrupper".

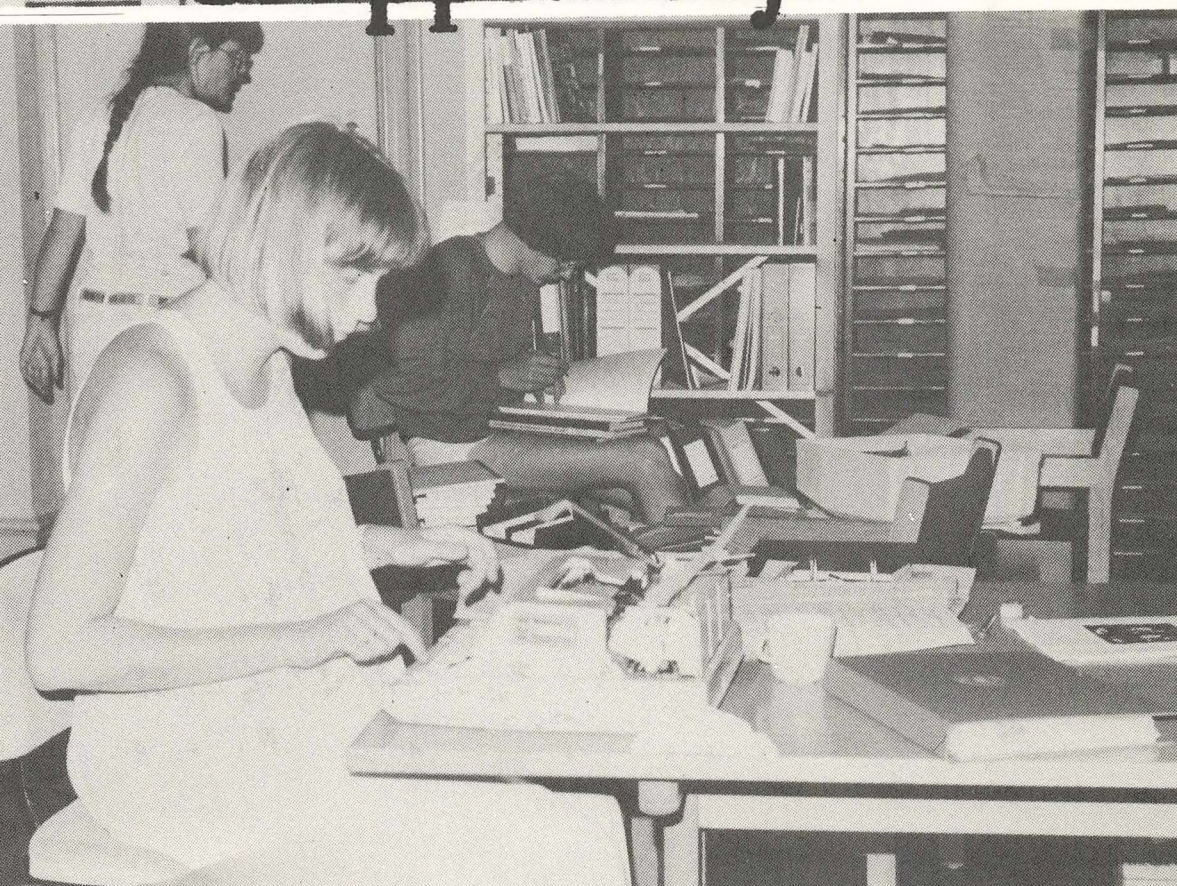
"Gladsaxefilmen" var tænkt som en introduktion til området og Bagsværds historie.

"Menneske og bolig" var tænkt som et eksempel på formidling omkring danske boligproblemer. Desuden indeholdt den eksempler på boligtyper i Bagsværd-området.

På grund af det sene tidspunkt på dagen blev der ikke nogen samlet diskussion af filmene.

Grupperarbejdet.

Planlægningsgruppens oplæg til gruppearbejdet.

Inden seminardeltagerne valgte sig ind i grupper, holdt planlægningsgruppen nogle korte oplæg, dels om intentionerne med gruppearbejdet og dels om de temaer, som planlægningsgruppen havde forberedt.

Intentionerne.

Hensigten med gruppearbejdet var ikke, at deltagerne skulle udføre en hel undersøgelse - dertil var tiden for kort. I stedet skulle det skitseres, hvordan undersøgelser omkring de valgte temaer kunne udføres.

Resultatet af gruppearbejdet skulle være en projektskitse, som deltagerne hver især eller sammen kunne arbejde videre med efter seminaret. Skitsen skulle indeholde en diskussion af det teoretiske udgangspunkt og en formulering af en problemstilling ud fra dette. Desuden en vurdering af, hvilke metoder og teknikker, man ville anvende, hvilken literatur, der var relevant, samt hvilket geografisk område, der kunne undersøges for at belyse problemstillingen.

Planlægningsgruppen opfordrede grupperne til at lægge vægt på diskussionerne, for at få mest muligt ud af, at der på seminaret var samlet etnologi- og folkloristikstuderende fra forskellige nordiske institutioner, hver med deres faglige baggrund og angrebsvinkel på stoffet.

Temaerne.

Planlægningsgruppen havde lavet oplæg til 4 temaer, som kort skal skitseres her.

1. **Aldersgrupper.** Boligområderne er ofte planlagt, så de fungerer "ideelt" for den udearbejdende mand. Men hvordan opleves hverdagen af de mennesker, der tilbringer størstedelen af deres tid i boligområdet?
2. **Behovsdannelse og "det frie valg".** Hvad ligger der bag, når man køber en vare? Hvordan påvirkes man til at vælge netop denne vare? Eksisterer der overhovedet et "frit valg", og hvilken rolle spiller vareæstetikken for dette valg?
3. **Planlæggernes intentioner og virkeligheden.** Her kan ses på planlægningen som begreb, planlægningen i forhold til de økonomiske, politiske og ideologiske strukturer, samt på hvordan planlæggernes intentioner svarer til de konkrete resultater.

4. **Hjem og familie.** Hvorfor har disse næsten "helte" begreber så stor betydning i vores tilværelse? Har "hjem" og "familie" forskellig betydning i forskellige livsformer/klassefraktioner?

Efter denne skitsering af gruppearbejdets forløb valgte deltagerne sig ind på de forskellige temaer. Det viste sig, at fordelingen i grupperne blev så skæv, at det var nødvendigt at lade temaet "Aldersgrupper" udgå og istedet arbejdede to grupper med temaet "Behovsdannelse og "det frie valg" (se den fælles indledning og grupperapporterne "Nutidig reklame, markedsføring og ideologiformidling" og "Ungdomsgrupper og vareæstetik").

Grupperapporter.

I det følgende gengives de rapporter, som blev resultatet af de 7 dages gruppearbejde sidst på seminaret. De gengives stort set uændrede fra seminaret, og har derfor mere karakter af arbejdspapirer end af artikler. En enkelt gruppe har dog efter seminarets slutning skrevet mere udførligt om arbejdsgruppen og diskussionerne i gruppen.

Behovsdannelse og "det frie valg" I & II.

I sin bolig og i sin hverdag køber man ind og omgiver sig med en masse produkter, som er med til at skabe ens identitet. Men er disse produkter tilfældigt valgt? Hvilke strukturer kan der ligge bag ved valgene?

I dagens samfund ser det ud til, at folk umiddelbart frit kan vælge imellem udvalget af produkter, men eksisterer der overhovedet et "frit valg"?

Gruppearbejdet startede med en forenklet gennemgang af begreberne *Kulturindustri* og *Vareæstetik*:

1. Overgangen fra enkelt-kunstværk til masseproduktion, der handler om at gøre noget til en vare og som kaldes *kulturindustrien*.
2. Behandling af varebegrebet og *vareæstetik* d.v.s. ikklæde varen et "skind".

ad. 1.:

Som følge af industrialiseringen og de derved fremkomne reproduktionsteknikker bliver det, der tidligere kun var forbeholdt enkelte grupper tilgængeligt for de store masser. Herved skifter varerne (f.eks. møbler) karakter: De tages ud af deres specifikke historiske forankring og bliver alment tilgængelige. På denne måde og p.gr.a. masseproduktionen kommer disse produkter til at bearbejde mennesket i stedet for omvendt og får således magt over masserne (Benjamin 1973).

ad. 2.:

Begrebet vareæstetik skal diskuteres i en sam-

fundsmæssig sammenhæng, da det eksisterer som følge af ændringer i produktionsforholdene og dermed også i samfundsstrukturen. Eftersom merværdien kun skabes ved menneskeligt arbejde, falder den, når der sættes maskiner ind i stedet for. Dette gøres der, når man p.gr.a. overproduktion, som f.eks. efter en verdenskrig, er nødt til at skærpe konkurrencen og billigøre varerne. Disse ikklædes et "skind" for bedre at kunne konkurrere. Merværdien kan fortsætte med at falde, fordi man konkurrerer om prisen. Den kan falde næsten helt ned til fremstillingsprisen, og man kan risikere, at der ikke bliver nogen merværdi at geninvestere, og krisen skærpes, d.v.s. for at øge merværdien anvendes vareæstetikken, som samtidig forbruger af merværdien = en modsætningsfuld situation.

Vareæstetikken handler også om, at man via dennes specifikke udformning henvender sig til bestemte grupper i samfundet. Varens "skind" bliver tilpasset den ideologi, der ønskes formidlet netop til de enkelte samfundsgrupper (Litteratur og Samfund 27, 1978).

Uddrag af tekster, der behandler disse begreber blev i løbet af de to første dage læst og gennemdiskuteret af alle gruppens medlemmer.

Derefter blev der dannet to grupper:

Gruppe 1. *Nutidig reklame, markedsføring og ideologiformidling.*

Gruppe 2. *Ungdomsgrupper og vareæstetik.*

Behovdannelsesgruppen på feltarbejde i København.

Reklame, markedsføring og ideologifor- midling.

Af Anita Rundlöf, Finn Chr. Hansen, Anne- Mari Salmela og Anders Linde-Laursen.

Den 1. undergruppe, der beskæftigede sig med te- maet: Behovsdannelse - "det frie valg", diskuterede nutidens reklame og markedsføring, fx. som den kommer til udtryk i modebutikker, herunder den ideologi der formidles.

Diskussionerne omkring disse emner førte grup- pen ind på at diskutere problemernes indplacering i den kapitalistiske produktionsmåde, samt på at søge at definere det rent teoretisk.

Projektskitzen fremlægges her i den form den fik på seminaret. Der er kun foretaget enkelte ret- telser og forkortelser. Den har altså form af et ar- bejdsblad og er ikke en sammenhængende tekst. Projektskitse.

Gruppen har specielt arbejdet med at klargøre nog- le nødvendige begreber, for at kunne arbejde vide- re med problemer i dette emnefelt.

Vi har arbejdet med begreberne på den måde, at vi har diskuteret os frem til forskellige problemer og er gået hver for sig og har læst og skrevet om problemet. På den måde har vi lavet en række ar- bejdsblade til hinanden, som vi derefter har dis- kuteret igennem og prøvet at formulere nye pro- blemer ud fra. Disse problemer har vi derefter ar-

bejdet med hver for sig osv.

Den første del af vores projektskitse udgøres af et par af disse arbejdsblade i let bearbejdet form: *Den historiske materialismes merværdibegreb.*

Forholdet mellem begrebet vareæstetik og begrebet merværdi i den kapitalistiske produktionsmåde - herunder nogle specielle forhold for modeindustri- en.

Varuæstetikens olika former.

Begrebet massekommunikasjon.

Den anden del består i en skitse til en undersø- gelse af ideologiformidling til en bestemt gruppe unge, via massekommunikation og vareæstetik:

Undersøgelse af den ideologipåvirkning som unge i den kommercielle ungdomskultur er udsat for i Kø- benhavn.

Den historiske materialismes merværdibegreb.

For at bestemme merværdi-begrebet, må vi tage ud- gangspunkt i dets placering i begrebssystemet.

Merværdibegrebet kommer ind i analysen, når man ser på udregningen af en vares bytteværdi i den kapitalistiske produktionsmåde.

Varens bytteværdi

{ Arbejdsgegenstand (råvarer)
Arbejdsmidler (arbejdsteknikker og redskaber)
Arbejdskraft (reproduktion af de umiddelbare producenters arbejdskraft - niveauet er kulturelt bestemt)
Merværdi

Om arbejdskraften kan det siges, at den sælges af den umiddelbare producent til kapitalen til en bytteværdi = løn, som er bestemt ud fra det generelle lønniveau i samfundet. Det vil altid være sådan, at arbejdskraftens brugsværdi (for kapitalen) er højere end bytteværdien. Heri ligger det forhold, at der overhovedet kan blive tale om merværdi-produktion.

"For arbejdskraften er blevet betalt til dens egen bytteværdi, men dens brugsværdi i produktionen er større end bytteværdien. Der er altså en difference imellem den betalte bytteværdi og den brugsværdi, ikke-producenten får til gengæld. I denne difference ligger merværdien, som tilhører ikke-producenten.
(Højrup, 1983, s. 43-45).

Kapitalen i den kapitalistiske produktionsmåde er flydende, dvs. den søger derhen, hvor den opnår den største profit. Profitten udgøres af de midler der stammer fra merværdien, fradraget udgifter til produktudvikling, skat, administration, reklame m.m.

Fordi kapitalen "flyder" vil profitraten, dvs. kapitalistens relative (procentvise) udbytte af sin indskudte kapital, tendere til at blive udjævnet til samme niveau for alle kapitaler. En produktion der præsterer en profitrate, der ligger lavere end den gennemsnitlige profitrate, vil blive stoppet. Hvis profitraten for en produktion ligger over den gennemsnitlige profitrate, vil produktionens aktier stige, og kapitalistens relative udbytte af den indskudte kapital vil falde til den gennemsnitlige profitrate.

Fordi udgifterne til arbejdsgenstand og -midler er faste, vil der opstå et modsætningsforhold mellem kapitalen og arbejdskraften om fordelingen af merværdien.

"Der er en grundlæggende modsætning mellem kapitalen og arbejdskraften og merværdien. Hvis arbejdskraften "presser på" for at få mere til reproduktion af sin livsform, bliver der tilsvarende mindre merværdi til kapitalen, hvorfor kapitalejeren - og med ham virksomhedsledelsen yder et "modpres".

Størrelsen af arbejdskraftens bytteværdi og styrken i dens lønpres afhænger blandt andet af producenterens livsform. Livsformens politiske ideologi, dens kamperfaring og dens faglige organisering, dens bevidsthedsformer og deres politiske organisationsformer, dens bolig-, familie- og fritidsmønstre og dens forbrugs- og aktivitetsniveau i bred forstand er kulturelle forhold, der betinger lønniveauet og lønkampen. "Klassekampen" er det begreb, der sammenfatter alle disse kulturelle forholds indflydelse på merværdiens størrelse".
(Højrup, 1983, s. 47).

På den anden side må kapitalen (set i et helhedsperspektiv) være interesseret i at arbejdskraften betales med så høj en løn, at den udgør et købedygtigt marked.

De enkelte virksomheder vil være underlagt et pres for at sikre kapitalen et afkast, svarende til niveauet for den gennemsnitlige profitrate.

Den enkelte virksomhed vil derfor søge, dels at øge merværdien, hvilket tvinger virksomheden til at deltage i teknologikapløbet, hvorved den kan øge arbejdskraftens brugsværdi (se fx. Højrup, 1983, s. 47). Dels søge at sikre merværdiproduktionen, ved at sikre 100% afsætning. Virksomheden må derfor sænke prisen (bytteværdien) på varen til et konkurrencedygtigt niveau, og gennem reklame og lignende markedsføre sine produkter.

Dette betyder, at der må tages af merværdien, for at sikre fornyet merværdiproduktion - til investering i nye maskiner, til sænkning af prisen og til reklame, markedsføring og produktudvikling (fx. vareæstetik).

Hvis konkurrencen på markedet er hård, vil bytteværdien nærme sig produktionsprisen. Det betyder en formindsket merværdi og dermed en lavere profitrate. Samtidig med at mere og mere af merværdien må investeres for at sikre fornyet merværdiproduktion.

Disse anstrengelser fra kapitalens side for at sikre merværdiproduktionen afspejler sig tydeligt i reklamen, vareæstetikken og massekommunikationen.

Forholdet mellem begrebet vareæstetik og begrebet merværdi i den kapitalistiske produktionsmåde. Vareæstetik kan kun forekomme i den kapitalistiske produktionsmåde, såfremt der finder en merværdi

diproduktion sted, der er i stand til at financiere vareæstetikproduktionen.

I kravet til den enkelte virksomhed, om at producere merværdi til den gennemsnitlige profitrates niveau, ligger der på grund af konkurrencen på varemarkedet en tvang til at anvendes vareæstetik, for at sikre merværdiproduktionen. I kravet fra kapitalen om hele tiden at forny merværdiproduktionen, ligger et incitament til hele tiden at forny vareæstetikken, og gennem den sikre sig at folk fornyer købet (og derigennem sikre merværdiproduktionen).

Der eksisterer et krav til kapitalen, eller dens forvaltere, til hele tiden at være i stand til at analysere markedssituationen og bestemme hvilke grupper potentielle købere der findes for varerne. For modeindustrien betyder det, at den hele tiden må analysere, hvem der i den kommende periode vil besidde økonomiske midler, til at aftage produktionen (køberne søges blandt de umiddelbare producenter, det vil sige arbejdskraftsælgerne - lønarbejderne). Modeindustrien må gennem vareæstetikken være i stand til at skabe og legitimere "behov" for nye produkter. Dette indebærer også, at mode"skaberne" (arkitekter, designere) må analysere "folkelige" (det vil sige ikke-kommercielle) modestrømninger¹⁾ og vurdere deres bærekraft, samt søge at få dem kommercialiseret. Herigennem neutraliseres eventuelle samfundsgennemskuende²⁾ træk i de ikke-kommercielle modestrømninger og samfundssystemet stabiliseres. Gennem kommercialiseringen af de "folkelige"/ikke-kommercielle modestrømninger opnår kapitalen altså to ting, dels en fornyet merværdiproduktion, dels sikrer den sig gennem stabiliseringen af samfundssystemet en reproduktion af den dominerende produktionsmåde (den kapitalistiske) og af dominansforholdet mellem produktionsmåderne i samfundsformationen.

Varuestetikens olika former.

Enligt W.F. Haug, "Kritik av varuestetiken" (Stockholm 1975), kan man på följande sett definera begreppet varuestetik: "Det åsyftar ett ur produkternas varuform framsprunget, av bytesvärdet funktionellt bestämt komplex av tingliga fenomen och derav betingade sinnliga subjects- objects- relationer". Varuestetik är ett sätt att försköna varorna och på så sätt få dem sålda i så många exemplar som möjligt för att öka profitten. Varuestetiken syftar också till att skapa behov för sådana saker som egentligen inte behövs. För att öka bruksvärdet förnyas ständigt varorna och dessa estetiska innovationer motsvaras av en permanent omdanelse av behovsstrukturen. Denna omdaningsriktning är inte entydig, men den är utan tvivel sådan att den förstärker irrationella dispositioner som befin-

ner sig i klar motsättning till en artikulerad klassmedvetenhet.

Vi kan köpa lycka, trygghet, kärlek och social kontakt genom dessa varor, som genom sitt sken och sina falska bruksvärdeslöften lovar oss dessa saker som saknas i det vardagliga livet. Våra behov av att vara omtyckta, smycka oss och att leva ett gott socialt liv utnyttjas av reklamen som får oss att tro att dessa behov kan tillfredställas genom att ständigt konsumera av varor. Det som sker är att kapitalen "ommodellerar" behov hos människorna: behov som är reella och progressiva på så sätt att de är riktade mot befrielse, lycka och lusttillfredställelse, men oppfylda, integreras i varan i förvanskat form således att behovet förblir oppfyldt och leder till förnyat köp. Man kan säga att varuestetiken manipulerar människan genom hennes egna sinnen, och får hennes att tro att hennes verkliga behov kan tillfredställas genom varornas sken.

Varuestetik kan vara en enskild varas vackra och inbjudande utförande, sättet att marknadsföra varan eller varans placering i butikens rum. Varuestetik kan också vara en enkel affisch som passer samman med en vis livsstil, t.ex. vackra unga människor som dricker Coca-cola.

Inredningen i varurummet, expediternas utstrålning och klädsel, modedockornas sken skall tillsammans bilda en estetisk enhet. Expediten blir en vara bland övriga varor, och i klädsel och uppträdande ska hon representera varorna och den livsstil de rekommenderar, liksom hennes ålder bör stämma överens med den tänkta kundkretsen.

Varuestetiken tar alla medier och sinnen till hjälp att förföra människan. Musik används som lockelse. Pop och disco till ungdomsaffärerna och vilsamt avslappnande musik till storvaruhuset. Veckotidningar, musik, film och TV förmedlar alla en bild av verkligheten som motsvarar reklamens världsbild. Man förmedlar bilden av vackra, lyckliga människor som lyckats i livet, och som alltid är omgivna av dyra saker i välplanerade hem.

Varuestetiken kan även användas som total lancering av en hel livsstil. När filmen "Grease" och John Travolta skulle lanceras, och det amerikanska 50-tals sättet att leva, samordnades reklamkampanjen mellan veckopress, skiv- och filmbolag. Veckotidningar skrev om 50-talets rockidoler, om John Travolta och om "the american way of living". Man lottade ut smäsaker, ordnade tävlingar och böjd in viktiga personer från ungdomsgången, och genom denna selektiva reklam kunde sedan den aktuella idolen och livsstilen spridas till allt flera. Så marknadsförs en hel livsstil genom att flera medier kan utnyttjas. Med jämna mellanrum lanceras nya livsstilar som jogging, hälsokost, body-

building, vindsurfing etc.

Varuestetikken finns med från vaggan till graven. Barnen inlemmas i sin könsroller genom Barbiedockor som kräver nya kläder hela tiden, krigsleksaker etc., och ungdomen får ständiga påminnelser om hur de ska leva sin liv. Genom varuestetiken och reklamen skapas önskebilder för otillfredsställda människor, och varor och livsstilar används som kompensation.

Begrepet massekommunikasjon.

For å forstå hvordan vareestetikken fungerer, må man innføre begrepet massekommunikasjon. Massekommunikasjon forstås som "den regelmessige informasjonsoverføringen fra en sender til et i prinsippet ubegrenset antall ukjente mottakere, som finner sted gjennom massemediene i et samfunn" (Pax Leksikon). Begrepet massekommunikasjon er altså knyttet til de mekaniske og elektroniske mediene som er blitt utviklet i løpet av de siste hundre år, og må forstås gjennom dem. Vår tids vareestetikk ville være utenkelig uten denne moderne kommunikasjonshandling. Formidlingen som blir gjort for å selge varer eller tjenester, eller for å vinne tilslutning til visse ideer, foregår gjennom massemedia. Slik sett blir f.eks. dags- og ukepressen, film, radio og TV viktige formidlingsentraler for dem som bedriver vareestetikk. Distribusjonen via massemedia gjør at vareestetikken blir en del av den totale massekulturen og smelter sammen med den. Går man f.eks. til kinematografen for å se en film, får man gjerne også se noen reklamefilmer hvor man oppfordres til å anvende en spesiell type såpe eller til å drikke et spesielt slags mineralvann, - "som er laget spesielt for deg!".

Det er viktig å tenke seg massekommunikasjon som en form for kommunikasjonsmodell hvor de tre leddene sender-budskap-mottaker er de sentrale. Kommunikasjonen er som oftest basert på menneskelig samhandling, det oppnås kontakt, såkalt "feedback", så sant det ikke foeligger støy i senderfeltet, såkalt "noise". Budskapet kan under slike omstendigheter ikke tolkes (dechiffreres) av mottaker, som ikke forstår hva budskapet innebærer.³⁾ For virkelig å understreke hva budskapet handlar om, kan sender gjøre bruk av "redundancy". Man kan gjøre bruk av bestemte farger eller symboler som kan gjøre det lettere for mottaker å fatte betydningsinnholdet av det som kommuniseres. Typisk for massekommunikasjon er at det er en kommunikasjon som går en-veis. Det er et fravær av samhandling mellom sender og mottaker. Pop-artisten spiller inn sine grammofonplater i et studio, isolert fra det publikum som er kommunikasjonens mottakere. Når platene kommer ut på

markedet, spres de i tusener av eksemplarer til tussensvis av mottakere uten at det er noen gjensidig forbindelse til den som er sender.

For å bote på denne mangelen av menneskelig samhandling er det i mange medier opprettet visse teknikker som kan være med på å nøytralisere enveiskommunikasjonen. Radioen har f.eks. sine telefonprogrammer hvor lytterne kan ringe inn. Avisenes leserbrevspalter fungerer som nøytralisator for mange media, det gies mulighet til å uttale seg om det meste.

Undersøgelse af den ideologipåvirkning som unge i den kommerzielle ungdomskultur er udsat for i København.

Problemstilling:

Vi vil gerne undersøge den ideologipåvirkning som unge i den kommerzielle ungdomskultur i København er udsat for og den måde hvorpå ideologien⁴⁾ formidles til dem på, lige nu for tiden.

I denne sammenhæng skal vi interessere os for de unges aktivitetsfelter.⁵⁾

Vi skal undersøge tøjmodebutikker, som f.eks. DERES, FONZIE og IMPULSE hos Hennes/ Mauritz, butikker som kendetegnes ved et ungt publikum, spejle, high-tech-style, specielle lyseffekter og diskomusik. Miljøet udgøres også af barer, f.eks. STRICKERS, visse diskoteker og burgerbarer.

Miljøet påvirkes af ungdoms- og modeblade og andre former for massekommunikation.

Det er sådan at der gennem massekommunikationen, butikkerne, reklamerne m.m. markedsføres et totalt verdensbillede og en hel livsstil som man kan købe sig til.

Objektet for undersøgelsen:

Objektet for undersøgelsen er det totale verdensbillede og livsstilen som formidles til de unge der færdes i den kommercielle ungdomskultur.

I den offentlige sfære skal vi se på, hvordan man anvender rummet, ekspeditricerne, musikken, farver, lys, påklædningsdukker, spejle m.m. for at formidle et billede af en total livsstil. Vi skal analysere

hvilke nøgle-symboler der anvendes og hvilke kønsroller der formidles. Vi kan også undersøge kapitalforholdene bag butikkerne.

Vi vil analysere massekommunikation. Vi vil lave billed- og tekstanalyser på ugepressen, dagspressen, film, musik og musiktekster for at se hvilket livsstil-billede de formidler.

New Man skaber tøj der ikke er kedeligt. New man er utraditionelt, afslappet, spændende tøj der gør frøien farverig. New Man skaber klæd, der skaber folk. Kom ind til New Man, Ny Østergade 10 Bristol, Strøget nr. harris/tuna, Lyngby Storcenter Dan Børk, 2920 Charlottenlund, Nørgaard på Strøget Willadsen, Hørsholm Midtcenter

ALICE HARRIS

La vie est trop courte pour s'habiller triste.

Berman, Trøsting

Fra "Alt for damerne", 28. april 1983, s. 41.

Insamlingsteknik.

Fotografering. Vi skall använda interiör- och eksteriörfotografering av de offentliga sfärer där dessa ungdomsgrupper sirkulerar. Man kunde fotografera interiören medan försäljningen i butiken pågår, så att man även får bilder av kunder och expediter. Genom denna interiörfotografering skulle man också kunna se kundernas stil, vilka som köper och vad de köper. Det kunde vara användbart att ta ett foto var femte minut, men man måste i sådana fall vara klar över sesongsförhållanden som råder, t.ex. realisation, turisttid, lördagar och tiden före jul.

Observation. Samtidigt med fotograferingen skulle man kunna observera hur länge kunderna uppehåller sig i affären, vad dom köper och deras åtmanna uppträdande. Även expediternas sätt att bete sig och smälta samman med varurummet kan iakttagas.

Intervju. Expediterna skall intervjuas om deras syn på de människor som kommer till butiken, och vad dom själv tycker om de varor som försäljs. Frågorna kan också röra sig om deras eget förbruk av varor, deras livsstil och hur dom trivs med sitt arbete. Om man betraktar dem som ideologiförmedlare (överförare av ideologi), blir dessa sista frågor viktiga.

Kunderna skall intervjuas om varför de kommer just till den här butiken, vilka andra ställen i den offentliga sfären som de uppsöker, och vilket slag av människor som kommer dit. Man måste också fråga om de har arbete, och vad för slag av arbete de har, var dom bor och om deras familjeförhållande. Hur ofta de köper nya kläder och går på discotek och burgers etc. Vidare empiriska studier på andra platser kräver att gruppen av unga ideologimottagare avgränsas.

Masskommunikationsanalys.

I vår analys av masskommunikation skall vi lägga vikt på lyckoideologier, förhållandet mellan könen (äktenskap), kärleks- och trygghetsbehov, eskapism från samhällsproblem och politiska och sociala problem. Vi skall använda modeblad och reklam i tidningar, på S-tog och stationer, på affischer, m.m., och även studera affärernas namn och hur man namnger vissa varor. Musiktidningar, skivomslag och sångtexter hör också inn under vårt analysområde. I analysen av masskommunikation skall vi använda oss av skilda metoder för att klarlägga dolda strukturer bakom text och bilder.

Undersökningens vidare förlopp.

När vi har gjort denna första empiriska insam-

ling, skall vi försöka att fästa begrepp till det insamlade materialet. Efter detta skall vi ännu en gång gå igenom våra teoretiska funderingar och göra en plan för vidare empirisk undersökning. Vi tänker oss härefter att arbete växelvis med teoretiska och empiriska problem tills ett resultat kan presenteras.

Noter.

- 1) Jeg tænker her på modestrømninger som fx flower-power og punk, modestrømninger som starter som bevidste "modkulturer", men som gennem modeindustrien omformes, kommerialiseres og samtidig tages ud af deres egentlige sammenhæng og gøres "tandløse" (ufarlige for samfundsordenen").
- 2) Angående begrebet samfundsgennemskuende. Jeg tænker her på Paul Willis begreb "penetration". Hans dertil svarende begreb "limitation" kunne anvendes om den funktion modeindustrien udøver i samfundet. (Willis 1977).
- 3) F.eks. har Thomas Højrup i sin bok "Det glemte folk" (København 1983) påvist at kulturelle forskjeller nærmest har umuliggjort kommunikation mellem fiskerbefolkningen i Limfjorden og de offentlige tjenestemenn de kommer i forbindelse med.
- 4) Definition af ideologi:
"Ideologi er et sett av mer eller mindre systematiske ideer om hvordan verden er, og hvorfor den må være som den er". (Pax Leksikon, 1979. Bind 3, s. 150).
- 5) Det er etnologen Börje Hanssen der har arbejdet med begrebet aktivitetsfelt. På en måde, kan man sige at det erstatter to af de tre klassiske etnologiske variable tid, rum og socialt miljø, idet en analyse af aktivitetsfelter vil beskrive folks færden i rum og socialt miljø. (Hanssen, 1952).

Anvendt litteratur:

Auring, 1978 - Benjamin, 1973 - Hanssen, 1952 - Haug, 1975 - Højgaard Pedersen, 1978 - Højrup, 1983 - Lindner, 1979 - Mortensen, 1974 - Paxleksikon, 1979 - Willis, 1977.

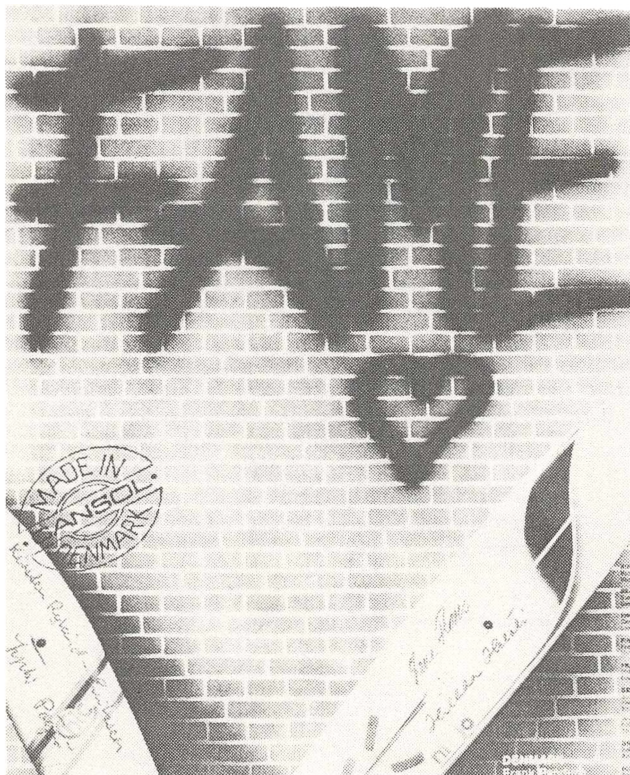
Evaluering.

Gruppen fungerede meget fint. Der var kun meget små sprogproblemer, hvilket nok skyldtes gruppens sammensætning, med en fra hvert land. Dette betød samtidig, at der hele tiden var forskellige faglige angrebsvinkler på stoffet, hvilket tvang os til at skærpe og gennemforklare vores synspunkter - noget vi selv oplevede som noget meget positivt, da det gav en masse gode diskussioner.

Ungdomsgrupper og vareæstetik.

Af Lene Floris, Kirsten Rykind-Eriksen, Hilka Helsti og Jyrki Poysä.

Referat af arbejdet i gruppe 2.

Gruppen ville studere, hvordan og i hvilken grad reklamen påvirker de unge til at skabe sig en identitet. Hvad ligger der bag, at disse grupper vælger, som de gør? Vi ønskede ikke udelukkende at arbejde med dette aspekt, men ville også inddrage de unges hverdagsliv.

Indledningsvis diskuterede vi meget, hvilke af de to nedenstående forslag, der skulle være vores udgangspunkt:

- 1) Livsformsanalyse: For at forstå de unge er vi nødt til at vide noget om den livsform, de stammer fra. Derfor må vi starte med at analysere forældregenerationen og herunder inddrage børnenes socialisering. Spørgsmålet er, om de unge indgår i nye grupper på tværs af forældrenes livsformer.
- 2) Analyse af vareæstetikken for at se, hvilke grupper denne henvender sig til.

Primærspørgsmålet blev for os: Hvordan arbejder vi ud fra teorien om den kapitalistiske produktionsmåde, og vareæstetikens placering indenfor denne. Hvordan kommer vi frem til en afgrænsning af de forskellige ungdomsgrupper?

Eftersom vi havde svært ved at klargøre vore opfattelser af problemstillingen overfor hinanden (bl.a. p.g.a. sprogvanskeligheder), udarbejdede hver deltager en skriftlig problemstilling, så vi ud fra disse kunne prøve at nærme os et fælles standpunkt.

Der var fortløbende diskussioner omkring definiering af de ungdomsgrupper, der skulle behandles. Der var delte meninger om, hvorvidt vi først skulle gennemarbejde den overordnede teori og hermed gøre vores udgangspunkt helt klart. Eller skulle vi bestemme ungdomsgrupperne først og så arbejde ud fra dem?

Undervejs blev der foretaget to besøg (det tredje blev desværre aflyst) henholdsvis til Københavns Cityforening og til stormagasinet Magasin. Det første sted fortalte sekretær Hanne Søndergård om foreningens arbejde med at skabe miljø i byens "rum" og med at få trukket kunder til City. I Magasin forklarede Susanne Karbye og Bente Kjølbjerg, hvordan stormagasinet har markedsført sine varer lige fra dets start i midten af 1800-tallet og helt frem til idag og om stormagasinet forskellige aktiviteter overfor kunderne.

Desuden blev der lavet deltagerobservationer i byens "rum" (København og Bagsværd), indsamlet graffiti samt interview i "Værebørådgivningen" (Kirsten Vedel).

Det følgende er udarbejdet som disposition for et projekt *vedrørende unge og bebovsdannelse*. (Studiet af de unges boligforhold indgår som et led i undersøgelsen).

I dispositionen er søgt at vise, hvilke temaer, der må behandles ideelt set, men vi er bevidste om, at skitsen ikke er fyldestgørende. Den er et foreløbigt udkast, og arbejdet med den skete over et kort tidsrum.

Kapitalistisk Produktionsmåde

Arbejdsdeling → Kapital/lønarbejde

↓

Monopoldannelse → (merværdiloven og konkurrence) → Faldende profitrate (tendens).

↓

Overskudskriser → Afsætningsvanskeligheder

↓

Vareæstetik

Vi diskuterede meget, hvorledes de unge skal placeres i dette system samt, hvorledes gruppen af unge skal afgrænses og defineres. Man kunne evt. arbejde med begrebet "ungdom" ud fra en historisk synsvinkel. Vi mener, at unge ikke udelukkende kan defineres ud fra et kvantitativt kriterium som fx. alder (14-18 år) eller bopæl el. lign. Derimod må man arbejde med deres plads i produktionen eller mangel på samme, og/eller deres plads i uddannelsessystemet. De unges forhold til forældregenerationen må indtage en vigtig plads i analysen.

3. Livsformsbegrebet.

De unges forhold til forældrene anser vi for en vigtig del af analysen, og derfor må forældrenes livsform beskrives og analyseres. Dette er muligt ud fra det, som Thomas Højrup har fremlagt i

Indhold.

- Punkt 1-3 Teoretiske overvejelser
- 4 Problemstilling/hypotese
  - 5 Overvejelser over undersøgelsesforløb
  - 6 Indkredning af undersøgelsesgruppen (unge)
  - 7 Konkrete forslag til videre undersøgelser
  - 8 Bearbejdning af materialet
  - 9 Overvejelser om formidling af det færdige resultat.

1. Historisk materialisme.

Udgangspunktet tages teoretisk i den historiske materialisme, og derfor må man starte med en samfundsformationsanalyse af den aktuelle situation i Danmark med særligt henblik på København. Her må man bestemme den kapitalistiske produktionsmåde og evt. andre produktionsmåder og deres karakteristika.

2. Begreberne "vareæstetik" og "unge".

Vareæstetikens funktionsområde i det kapitalistiske system har fået stadig større betydning under monopolkapitalismen. Nedenstående skema er en meget kortfattet og forenklet skitsering af vareæstetikens placering i forhold til den kapitalistiske produktionsmåde (se gruppe 1 for yderligere forklaring).

"Det glemte folk" 1983. I tidligere studier har man oftest arbejdet med unge som en gruppe uden at tage hensyn til de klasse-mæssige tilhørsforhold. Enten har man set gruppen af unge ud fra bestemte alderskriterier, som fx. i "Regeringens Ungdomsrapporter", eller man har set de unge som "Subkultu-

rer" (Birminghamskolen), der er beskrevet mere eller mindre isoleret (punkere, mods o.s.v.).

Vi mener i modsætning hertil, at ungdomsgrupper ikke må studeres som en slags "øer" uden at blive sat ind i en sammenhæng.

Et af kendetegnene ved den monopolkapitalistiske produktionsmåde er, at der er sket en opsplitning mellem bolig, arbejde og fritid. Denne opsplitning kan også ses i forholdet mellem forskellige aldersgrupper. Børn, unge og gamle bor og lever hver for sig, og den generelle opsplitning bliver yderligere understreget i massemedierne, hvor alle hændelser i verden synes at være uden sammenhæng.

Desuden mener vi, at det er nødvendigt at inddrage socialisationsbegrebet for at kunne forstå de ændringer, der sker med det enkelte menneske livet igennem.

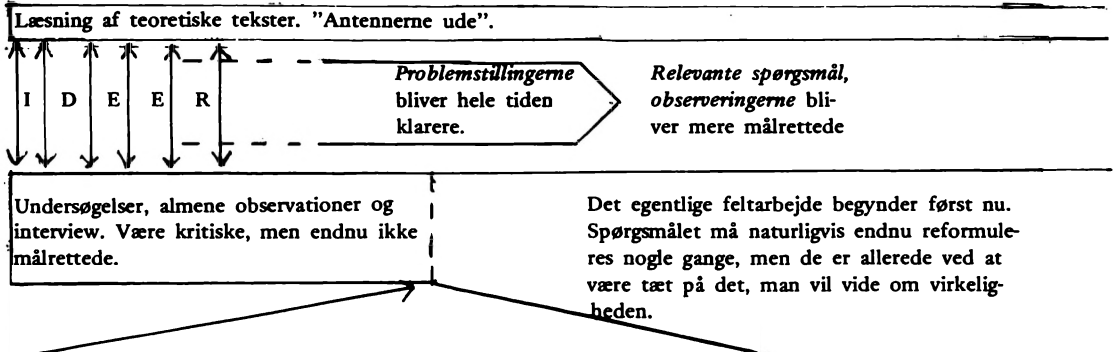
5. Overvejelser over undersøgelsesforløbet.

Skematisk fremstilling af arbejdsprocessen i udarbejdelsen af en projektskitse.

TID →

En undren og interesse.

Problemstilling, som ikke er fast formuleret i begyndelsen. Man må være bevidst om, at vi også er medlemmer af dette samfund og *påvirket af den herskende ideologi, dets sprog, begreber og logik.*

Her slutter det "almindelige" feltarbejde-projekt. Man har allerede fra begyndelsen lavet nogle spørgelister og er ganske godt tilfreds med dem.

Ideen med denne opstilling er at vise, at man ikke fra begyndelsen kan have eksakte problemstillinger. Man må hele tiden have "antennerne" ude både mod litteraturen, teorien og mod verdenen. Ellers er der fare for, at man laver løse hypoteser og spekulationer. Man må tage sin egen hverdagsopfattelse op til vurdering om, hvordan tingene er sat sammen her i verdenen. Denne hverdagsopfattelse har vi dannet gennem de borgerlige "ubundne" massemedier, som giver et splittet, kaleidoskopisk verdensbillede, der taler om hændelser uden årsag.

4. Hypotese.

Efter at forældregruppen er analyseret ud fra livsformsbegrebet bliver det væsentligste spørgsmål som følger:

- 1) på grund af vareæstetikens/reklamens påvirkning eller
- 2) opstår der ungdomsgrupper i reaktion mod reklamen og det kapitalistiske system?

Det vi er ude efter er, om de unge danner subkulturer, som er anderledes end de livsformer, de kommer fra.

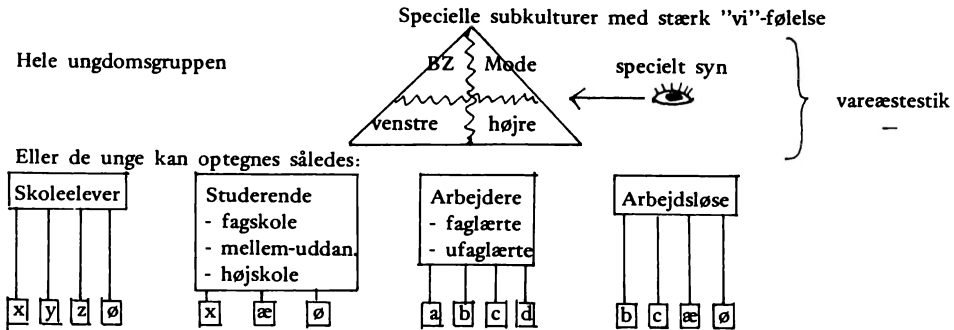

Tøj-modebutik i Filolstræde.

6. Indkredsning af undersøgelsesgruppen (unge).

Dette er skematisk forslag til hvorledes man kan finde frem til sine informanter blandt unge.

Hele gruppen af unge kan optegnes således:

Et ungt menneske går ofte gennem nogle eller alle af ovenstående positioner.

a, b, c, x, y, z, æ, ø = forskellige subkulturer, som ikke nødvendigvis er social-økonomisk homogene.

Undersøgelsen begynder med interviews af fx. en skoleklasse, unge arbejdere på fabrik o.s.v. Når alle ovennævnte grupper er interviewet, kan man måske få indtryk af nogle sammenhænge. Selvom disse 2 grupper måske har forskellige udgangspunkter for at tilknytte sig netop denne gruppe. Man kunne endvidere formode, at det var en mere kommercialiseret udgave af "punkten" som skoleeleverne bruger.

Efter disse første interviews skal der laves dybde interviews med nogle udvalgte unge. Her skal der spørges meget grundigt bl.a. til deres barndom, deres forældre, familie og venner, deres fremtidsplaner, deres forhold til fx. religion m.m. Men først og fremmest må man spørge til de unges økonomiske forhold.

7. Konkrete forslag til interviewundersøgelser. (Stikord).

7.1. praksismønstre.

- De unges dags- og ugerytmer
Forældrenes dags- og ugerytmer.
- Økonomiske forhold:
I arbejde eller under uddannelse?
Boligform
Madbudget - madvaner
Tøj og hygiejne
Fritid: fx. dans, idræt, diskotek, drukture, narkotika, biograf og restaurant-besøg.
- Ritualer: Se under fritid. Desuden må man spørge om, hvorvidt der er normer, der skal opfyldes for at kunne være medlem af gruppen. Optagelsesbetingelser m.m.
- Sprog: Slang eller anden sprogbrug.
- Geografisk område: Hvilken områder bevæger gruppen/de enkelte medlemmer sig i? Har gruppen et område de føler som deres eget?
Evt. indtegnning på et kort.

7.2. Vareæstetikken og dens indflydelse.

Eksempler på analyse af ugebladsartikler.

Om ungdomsbladenes idealer og vareæstetik.

Ligesom f.eks. "Se og hør" myldrer også ungdomsbladet "Vi unge" af historier om, hvordan et almindeligt "Gråt" menneske bliver "noget". Spørgsmålet drejer sig om muligheder. Hvem som helst har *teoretisk* set mulighed for at blive rockstjerne eller mannequin. Disse blade lokker læseren med *surrogat-oplevelser*.

Ungdomsbladene provokerer, og opbygger de unges selvopfattelse på falsk grund: det seksuelle "skind". Dette kalder man almindeligvis "image", ligesom en af den nye gruppe Toto Coelos's medlemmer meget åbent beskriver:

Ingen cowboybukser

Sheen: - Lad mig være helt ærlig. I dag - i poppen - er image mindst 50% af succesen. Det kan man også se på den betydning, video har fået for musikken. En god videofilm kan betyde alverden - hvis man ellers kan få den placeret. Og her er det vigtigt, at tøjet er i orden, håret i orden og make-up'en i orden. Det nytter ikke længere noget at stille op i cowboybukser. De tider er forbi. Mode har måske aldrig betydet så meget for branchen, som den **gør** netop nu.

Dette er et eksempel på de i musikbladene så almindelige mirakelhistorier "fra gaden til berømt-hed".

MR. GUITAR OG MR. IMAGE

● **Da de startede, var de så fattige, at de måtte sy gammelt tøj om til deres scenouniformer - i dag har de haft tre hits og er ved at blive etablerede som popnavne.**

Denne fascination af berømmelse synes at have meget at gøre med ungdommens voksende, men endnu svage identitet.

Blade som f.eks. "Se og hør" syntes at være henvendt til mennesker med begrænsede muligheder således, at de ikke kan gøre noget andet end at leve det grå hverdagsliv uden store utopier. Men man må tage sig i agt for ikke at drage for enkle slutninger om disse mennesker på grundlag af de blade, de læser.

Når ugebladene er rettede mod voksne mennesker, som allerede har sløffet deres utopier om "fin" fremtid, er ungdomsbladene derimod med til at skabe sådanne fantasier:

"Hun er Jennifer Beals, 19-årig pige, der pludselig vågnede en morgen og var berømt - opdaget - på vej mod toppen".

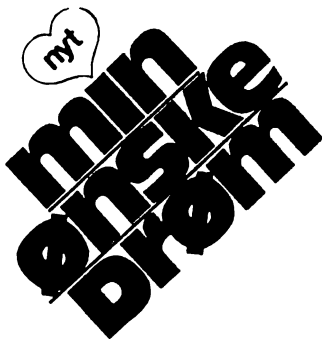
"I marts var der ikke en sjæl, der anede, hvem hun var".

Når et ungt menneske har en meget svag identitet og føler sig som at være "ingen, navnløs", bliver disse fantasier meget vigtige, og får hende eller ham til at støtte sin personlighedsopfattelse på vareæstetikken og derved satse på sexualiteten og ikke på selverkendelse. Specielt gælder det den unge kvinde, hvor det ser ud til, at hun lærer "at sælge sig til den højeste pris".

Slutmålet i livet kan ses i følgende afsnit:

Vi Urge: - Hvilke drømme har du?

Jennifer: - At blive gift og få to børn - og aldrig blive skilt. Jeg kunne aldrig gifte mig med en fyr, hvis jeg ikke troede på - ja, var helt overbevist om - at det holdt hele livet. Der er for mange skilsmisser - og jeg vil gerne være med til at bryde den kedelige statistik. Hvis jeg så foruden mit familieliv har tid og plads til et aktivt arbejde er det bare fint.

Analyse af mode/stil vedrørende: Beklædning, fodtøj, hygiejne, musik. Hvordan markedsføres disse ting af producenterne? Hvilke ideologier formidles gennem annoncer i dag- og ugeblade, kataloger, plakater m.m.?

Resultaterne af denne analyse testes på de unge gennem spørgsmål og interviews.

Hvordan kommer der til en oprindelig oprørsk og kritisk fænomen til en "mode", som bliver solgt til en langt bredere gruppe, så fænomenet på denne måde mister sin betydning?

Interviews og artikler med "kendte" folk indenfor mode, musik/kunst kan analyseres. Og spørgsmålet kan da være i hvor høj grad beskrivelsen af deres liv medfører behovsændringer hos unge.

7.3. Analyse af graffiti: Her skal kort skitses hvorledes man kan angribe dette aspekt.

Grffiti er "en spytklat mod kapitalismens ansigt" og man kan sige, at i vort samfund, hvor varer er blevet statussymboler og har fået en næsten hellig betydning, er ødelæggelsen af materielle værdier en større forbrydelse end forbrydelser mod andre mennesker. I senkapitalismen signalerer gadebilledet, at der eksisterer forskellige firmaer, der konkurrerer om deres produkters fortræffelighed. På dette niveau er vareæstetikken "systemets tale-rør", der formidler det tilsyneladende grænseløse frie valg i de vestlige lande.

Grffiti og ødelæggelse af reklamer må ses som en spontan reaktion mod vareæstetikken "smukke ansigt" og dyrkelsen af de materielle værdier.

Grffitimaterialet er meget heterogent. Det består dels af forskellige subkulturers symboler og dels af korte tekster med klare budskaber.

Subkulturernes symboler kan være et enkelt mærke, et billedssymbol.

Disse mærkesymboler er ofte ukendte for "almindelige" mennesker. Forskellige rockgrupperes navne fungerer også som identitetsmærker for ungdomsgrupperne: SEX PISTOLS, SODS m.fl.

De korte sætninger med budskaber kan fx have politisk eller kønspolitisk indhold. Som *ex. gengives* her et skønsomt udvalg fra København sommeren 1983: McCloud go home; BZ din by; Fuck Weide; Nej til atomraketter; Israel ud af Libanon; Giv plads til feminikraft-kvindefærd; DKP – svin, Heterosexuel - nej tak; Andre budskaber vedrører ungdomsgruppernes indbyrdes forhold: Fuck off; BZ; Punk er discoisme; Støt BZ m.fl.

Man kan altså sige at graffiti "reklamerer" for idealer/værdier, der ellers ikke kommer frem i reklamer, massemedier og på offentlige steder. Og selvom om der er tale om anonyme afsendere er graffiti med sin blotte nærværelse en protest mod vareæstetikken ideologiske påvirkning.

8. Bearbejdning af materialet.

Undersøgelsesresultater og teorier skal løbende sammenlignes. De unges livsstil sammenlignes med forældrenes via grafisk og skriftlig fremstilling.

9. Overvejelser om formidlingen.

Den færdige rapport kan viderearbejdes til diskussionsoplæg og suppleres med en diasserie til brug i skoler, ungdomsklubber, pensionistforeninger o. lign.

Anvendt litteratur:

Kulturindustri: Horkheimer 1972, Benjamin 1973.

Vareæstetik: Auring 1978, Højgaard Pedersen 1978, Fausing 1977, Lindner 1979, Mortensen 1974.

Socialisationsforskning:

Bay 1982
Bjerg m.fl. 1982
Kontext 1981
Nielsen m.fl. 1978
Ottomeyer 1977

Birminghamskolen: (Center of Contemporary Cultural (Studies).

Bay 1982
Clarke m.fl. 1979
Cohen 1982
Hall 1976
Hebdige 1981

samt

Brake 1979.
Højrup 1983
Madsen m.fl. 1982
Pax leksikon 1979
Christensen m.fl. 1981

Planlæggernes intentioner og virkeligheden.

Af Petita Onne, Lise Skjøt-Pedersen, Jette Rasmussen, samt Lena (4 mdr.).

Introduktion til gruppearbejdet.

Vi arbejdede på den måde, at vi først diskuterede og noterede og derefter samlede diskussionerne op og formulerede projektskitsen. Rapporten om vores arbejdsproces, er et forsøg på at vise rækkefølgen og indholdet af arbejdsprocessen.

Vores valg af Albertslund Nord hang ikke så meget sammen med, at vi syntes, at dette område var specielt interessant, men fordi det var lettere at have et konkret område at diskutere ud fra. Særligt konkret blev det dog aldrig, da vi ikke havde tid til at sætte os ind i områdets historie. Gruppen brugte istedet for tiden til mere almene og teoretiske diskussioner, som vi alle tre syntes vi fik meget ud af.

Rapport om vores arbejdsproces.

1. Opstilling af problemfelter ud fra en generel brainstorm om det senkapitalistiske samfund.
2. Diskussion af klasseanalyse og dens anvendelse i en etnologisk undersøgelse.
3. Konkretisering af det empiriske undersøgelsesfelt.
4. Opstilling af punkter til en projektskitse.
5. Diskussion af etnologens rolle i en sådan undersøgelse.
6. Forberedelse af interview med planlæggere i det konkrete ombygningsprojekt. Dels læsning om boligområdet og dets problemer, dels udarbejdelse af spørgeliste til planlæggerne. Hensigten med spørgelisten var foruden oplysning om det konkrete projekt også at få deres selvopfattelse som planlæggere frem, som indgang til planlæggerideologier.
7. Interview med arkitekter på det ombygningsprojekt, som undersøgelsen skal omhandle. Dette faldt ikke ud som et interview, idet der dukkede en række andre med tilknytning til området op, mens vi sad og skulle interviewe. I stedet overværede vi diskussioner mellem arkitekter, en beboer, en beboernævnformand og repræsentanter for de lokale daginstitutioner.
8. Udskilning af underproblemstillinger ud fra referatet af mødet og de ting, vi iøvrigt vidste efterhånden.
9. Indplacering af disse i projektskitsen.

Problemstilling.

Problemstillingen tager udgangspunkt i selve planlægningsituationen. Vi forudsætter, at der eksisterer en grundlæggende modsætning mellem planlæggerne og beboerne, og at den ytrer sig på en række områder.

Planlæggerne planlægger for lønarbejdernes reproduktion, og det gør de ud fra det reproduktionsniveau, som eksisterer når planerne bliver til. Hvad reproduktionsniveauet er, afhænger af styrkeforholdet mellem klasserne.

Det betyder, at planlæggerne blot medtager de "behov", som arbejderklassen har kunnet kæmpe sig til, eller som er nyttige for kapitalen at medtage. F.eks. blev det et "behov" at have indlagt lys i husene, et behov som både gavner dem, der bor der men også elværkerne.

Planlægningen af boligområder tager udgangspunkt i de overordnede krav til arbejderklassens reproduktion, ikke f.eks. i de ønsker den enkelte kan have til sin livssituation. En modsætning der kommer op i den forbindelse skyldes, at kernefamilien som grundenhed for arbejderklassens reproduktion opretholdes i stedet for at udvikle det fællesskab som har været arbejderklassens svar på undertrykkelse. Det kommer til udtryk i de fysiske rammer, hvor man trods ideologiske mellemlagsstrømningers snak om fællesskab, planlægger for privatlivet.

Projektskiss: Planering i ett lokalområde i en förort.

1. Empiriska data.

Det konkréta projekt vi här kommer att använda oss av som exempel, är en ombyggnad av ett 60-talsbyggnation som planläggs i Albertslund Nord som är en förort till Köpenhamn.

Här har man på grund av hög frånflyttning från bostadsområdet anställt först en kultursociolog och sen en arkitektfirma, som i samarbete med de boende skall framställa en plan för hur ombyggnaden skall gå till och samtidigt bli attraktivt för nuvarande och nya boende.

2. Överordnad samhällsteori och definitioner av nyckelbegrepp.

Vi försöker använda oss av den *historiska materialismen*, där vi försökt ta ut de *ekonomiska, politis-*

ka och ideologiska faktorer tillsammans med en klassanalys, som vi ansett bör finnas med vid alla typer av undersökningar på alla nivåer.

Det som här framförs är det *senkapitalistiska produktionsättet* där vi främst kommer att behandla en period i kris, som har vissa specifika drag. Där man på den ekonomiska nivån t.ex. kan nämna utflyttning av kapital och ökad arbetslöshet och på den politiska nivån t.ex. räntepolitik för att få kapitalet att investera i hemlandet, socialpolitik som syftar till att arbetslösa m.fl. garanteras minilivsnivå och ideologiska nivån med t.ex. konkurrensideologi och reformideologin.

Vi har diskuterat Lasse Scottes och Thomas Højrupps klassbegrepp. Vi tycker att människors plats i produktionen, deras historiska bakgrund och deras världsbild är de viktigaste faktorerna vid en klassanalys.

Vi behöver definitivt arbeta vidare med en klassanalys då vi saknar teoretiska kunskaper och verkligheten är ytterst komplicerad.

I vår undersökning skulle man behöva definiera följande begrepp: *nationella- och lokala statsapparaten, staden, lokalområdet* och *planering*. Vi har endast behandlat planering som här är lika med: att lägga upp en modell utifrån någonting där ekonomin, politiken och ideologin skapar en inbyggd prioritering.

3. Storstaden.

Här har vi endast diskuterat hur man skall förhålla sig till den litteratur som finns i ämnet inom vår faktradition och inom marxistisk tradition.

Vi har fått fram 2 sätt man kan arbeta med teorierna där vi rekommenderar modell 2.

Modell 1

Redogörelse av en forskare efter en annan.

Modell 2

Den personliga forskningen i förhållande till övrig forskning i ämnet som man tycker är av intresse.

Man skall forma teorin med sina ord och bearbeta dem så man har dem inne i huvudet, när man går ut och använder dem. De skall fungera som verktyg, så man inte går miste om viktig information och underlättar ens egen insamling och förståelse. Man kan hålla sig till några klara begrepp som är väl definierade.

4. Lokalområdet. (Alterblund Nord)

Man bör börja med att ta reda på lokalområdets historik utifrån de tre ovannämnda nivåerna. Här bör man gå tillbaka till 30-talet då de första planer på förortsutbyggande las fram.

Historiken behövs både på det kommunala planet och för det specifika området. Andelsföreningens planer, finansiering och inflytande i förhållande till bostadsområdet måste medtas i undersökningen.

Här beskriver man mer konkret och på djupet hur området ser ut och vilka planer för framtiden som finns. Här bör man en beskrivning av den sociala strukturen där klassanalysen åter kommer tillbaka. Kommunalpolitik med dess restriktioner och ideologi, som anses vara av betydelse tas upp se bil. 2 punkt 3 och 4.

5. Planerarna.

Vilken ideologisk bakgrund har de. Hur ser de sig själva i förhållande till de överordnade samhälleliga ramarna. Vad är deras konkreta intentioner.

Se frågelistan bil. 1 och bil. 2 punkt 3 och 6 och bil. 3.

6. De bosatta.

Här beskriver man deras situation, värderingar och förväntningar och relaterar detta till storstadssituationen i stort. Se bil. 2 punkt 1 och 6 och bil. 3.

7. Etnologens roll i planeringssituationen, för vem forsker vi?

Kan vi forska i de bosattas intresse och hur skall de i sånt fall gå till?

a) Här är en av våra uppgifter att ge de bosatta en historisk bakgrund till deras bostadssituation. Detta når man genom att analysera och beskriva den bostadspolitik som stat och kommun haft, genom att visa industrins intresse inom byggnation, arikiterna/planerarnas planer, vilka ideologier som ligger bakom m.m.

Dessutom ska man ta fram de positiva resurser som finns i området på det fysiska, sociala och ideologiska planet. T.ex. att det är positivt med stora lägenheter, där familjer med många barn kan bo och att människor från olika kulturer bor tillsammans, samt att man har demokratiska organisationsformer m.m.

Man kan också ge exempel på politiska aktioner på andra ställen där man haft likartad bakgrund och erfarenheter.

b) Förmedling av etnologens kunskaper ska ske på de bosattas premisser.

Spørgsmål til planlæggere. Bilag 1.

A: Vedrørende den konkrete opgave.

- hvilken opgave har I fået stillet?
- hvem er jeres arbejdsgivere, hvilke rammer har I?
- hvilke økonomiske rammer har I?
- hvilke planer har I?

Børn foran planlæggernes kontor.

B: Planlæggernes ideologi.

- hvordan skal et godt boligområde se ud?
- hvem fik ideen med ændring af 60'er byggeri?
- hvem fik ideen med et kontor i området?
- hvordan skal beboerne deltage i byforbedringsplanerne?
- fortæl om de tanker, der er fremme vedrørende 60'er-byggeri og forbedring af sådant.
- Hvad synes I om Albertslund Nord nu? Hvad er fejlen ved området som det ser ud nu?
- hvordan synes I selv, I ville bo?
- ved I, hvordan dette område blev planlagt og opført?

C. Storbyen.

- hvilke opgaver får arkitekter i øjeblikket? Hvorfor?
- hvad synes I er det vigtigste problem for beboerne her i Albertslund Nord? (evt. også: hvordan ser I på byggeriets situation i øjeblikket?)

D. Beboerreaktioner.

- Hvilke reaktioner har der været fra beboerside?
- hvad synes I om de kommentarer?

Problemstillinger med udgangspunkt i emner der kom frem under "interviewet". Bil. 2.

1. Forholdet mellem de gamle arbejderkvarterer og de nye forstæder. Hvad er det for forandringer i social struktur der er sket i 50'erne og 60'erne under udflytningen fra de gamle brokvarterer i København til de nye forstads miljøer. Se Cohen, 1982.
2. Der fremkommer en konflikt omkring lejlighedernes størrelse. På den ene side mente man, at folk skal have mere plads end i de gamle ar-

bejderkvarterers toværelses lejligheder, på den anden side de aktuelle problemer med at større lejligheder er dyrere end små og at det sociale boligbyggeri i det hele taget er så dyrt at bo i, at den gruppe, som det var beregnet på, har svært ved at få råd. Dette hænger sammen med finansieringsformen i højrentebyggeriet. Kan dette problem løses?

3. De generelle forestillinger hos planlæggere er ved at skifte i retning af, at man skal stræbe mod en samling af beboernes opsplittede funktioner. Herunder tendenser til at putte de erhverv tilbage til boligområderne som 60'erne med ildhu fik nedlagt eller flyttet til særlige industriområder.
4. Fordeling af befolkningen efter det princip, at "de sociale problemer" så vidt muligt skal spredes. Og de konsekvenser i retning af en opsplittet verden dette får for store dele af arbejderklassen. Der tænkes her bl.a. på 3,3 reglen som fordeler og helst udstøder de fattige fra kommunerne, samt på baggrunden for, at der ikke er en skole i området: Børnene betragtes som problembørn, der skal fordeles på andre skoler, fordi de ikke passer i middelklasseskolen.
5. Ideen om selvforvaltning kom især frem hos afdelingsformanden. Dette skal ses i sammenhæng med de særlige politiske traditioner i Albertslund (huslejeboykotter) og de traditioner der knytter sig til Andelsboligforeninger.
6. Fra alle sider fremkom den tankegang, at området skal være attraktivt. I grunden et led i at betragte boligen som en vare, der skal kunne

selges dyrest muligt (er den for streng?) Baggrunden for dette synspunkt er forskellig for de tre typer der deltog i diskussionen: Arkitekterne: tænker især på de fysiske rammer Hans: tænker især på selvforvaltning, og på huslejens størrelse.

Mogens: tænker især på om beboerne tilhører en bestemt klasse, gerne den middelklasse som han selv tilhører, hvilket vil give færre normsammenstød.

Hans = formand for beboernævn

Mogens = beboer.

Liste over spørgsmål til emnet. Bil. 3.

- Vårderinger bakom planeringen
- Planerarnas världsbild
- Vilka facktraditioner har de
- Vilka ramar sätter hela samhällssystemet för deras verksamhet
- Hur ser de bosatta själva på sitt område. Vad anser man är positivt och negativt.
- Varför tycker de som de tycker
- Vilken bakgrund har de och området
- Uppsplittningens påverkan på människor
- Varför är det så uppsplittrat
- Hur och för vilka är det uppsplittrat
- Vilka följder får det
- Hur kan vi använda klassanalysen och varför behöver vi den
- Ang. den övergripande samhällsanalysen: vilka faktorer spelar roll
- Vilken plats i samhället har en människa eller ett fenomen, vilken bakgrund: historisk, klass, ideologi
- Objektiva och subjektiva intressen
- Hur skal vi förhålla oss till problematisering vid vårt studie
- Hur uppfattar planerarna ett problem
- Hur mycket vet planerare om sin begränsning
- Vilka och varför just dessa kulturella värderingar använder en planerare för att täcka över den kunskap, som de ändå kan tänkas ha om sin begränsning (ekonomiska, ideologiska och politiska
- Arkitektens traditionsskoletilhörighet
- Vilken typ av arkitektur, som de skolats till, och hur de evt. arbetar som protest emot dem
- Vilka sociala formationer finns
- Vilka kulturella värderingar ligger bakom
- Vårderingar om hur man ska bo på ett tillfredsställande sätt
- Vilka förväntningar har de på området
- I vilken situation befinner de sig
- Hur uppfattar de denna situation
- Vilka är ortens myter
- Vilken roll spelar en etnolog/kultursociolog genom att befinna sig i området och forska där

- För vem forskar vi
- Hur skal vi vända objektiva verkligheten: att vi forskar för någon institution till att solidarisera oss med dem i området och ta hänsyn till deras värderingar, behov och önskemål
- Hur skall en etnolog studera samhällsplanering

Anvendt litteratur.

1. Empiriske data.

Bech Jørgensen, 1982

Diverse numre af Vi i VA, beboerblad for Vridsløselille Andelsforening

Albertslundposten, onsdag den 13. juli 1983.

Diverse papirer fra arkitekterne

2. Überordnad samhällsteori..

Dahlkvist, 1978.

Højrup, 1983.

Scotté, 1981.

Bech Jørgensen og Thomsen, 1978 (kap. 6, definitioner på ideologi se iøvrigt den generelle litteraturliste).

3. Storstaden.

Oplæggene fra Lene Floris, Mette Guldborg, Kristina Due og Jette Rasmussen

Barnow, m.fl. 1982.

Thomsen, 1981.

Dreyer m.fl., 1982.

se iøvrigt den generelle litteraturliste.

4. Lokalområdet.

Se litteraturen under Empiriske data.

Kommunale statistikker over befolkningen m.m.

Kommunale love og regler.

Arkivmateriale fra lokalhistorisk arkiv.

Kommunale udbygningsplaner m.m.

5. Planerarna.

Kjærdsdam, 1981.

Berndt m.fl., 1976.

Rapport udgivet af SBI om Albertslund Nord, udarbejdet af tegnestuen Domus og B. Bech Jørgensen (udkommer i efteråret 1983).

6. De Bosatta.

Se litteraturlisten under Empiriske data.

Bech Jørgensen og Thomsen, 1978.

Holter m.fl., 1978.

7. De bosattas politiska organisationsformer.

Diverse medlemsblade fra Andelsforeningerne. Vi i VA m.fl.

Bisted m.fl.: Beboerhåndbogen. Det kan blive bedre. København.

Hjem og familie.

Af Kristina Due, Mette Guldberg, Lene Hadsbjerg, Eeva-Liisa Högman og Anne Dorte Højrup.

Hjemmet er livets grundsten. Det er her, du kan hente inspiration. Din familie kan her opmuntre dig til at klare hverdagens problemer. I hjemmet følger alle dine fremskridt med kærlig interesse.

Ude og Hjemme
udkommer hver torsdag og
koster kr. 7.95 inkl. moms
i løssalg, kr. 103.35 inkl. moms
for et kvartalsabonnement

Den kongelige familie.

Foto: Kgl. Hoffotograf Elfelt.

Om hjem- og familiegruppens arbejdsforløb:

Hjem- og familiegruppen har til denne rapport valgt at lade vores arbejde på seminaret trykke uændret som et udtryk for, hvad vi nåede den uge, vi arbejdede i gruppen. Vi har derfor skrevet en indledning om, hvordan vi arbejdede, for at give en forståelse af, hvordan de forskellige oplæg opstod i arbejdet med at forberede en undersøgelse.

Vi valgte os ind i gruppen ud fra Kristinas inspirerende oplæg om, hvad denne gruppe kunne arbejde med. Da gruppen var samlet, sad vi dels med en fælles baggrund fra alle oplæggene på de første 10 dage af seminaret, dels med Kristinas oplæg i tankerne og endelig med forskellige baggrunde med hensyn til opvækst, studier og egne erfaringer med undersøgelser. Vi gik for en tid hver for sig i tæn-

kebox for at finde ud af, hvad vi kunne tænke os, at gruppen beskæftigede sig med. Vi skulle hver især skitsere en problemstilling og hvordan undersøgelsen skulle forløbe. Groft skitseret koncentrede vores problemstillinger sig om følgende:

- Hvilken betydning har opsplitningen i monopolbyer for mennesker i forskellige grupper, og hvor-

dan kan man være med til at give folk indflydelse på opsplitningens virkninger.

- Hvordan opfatter forskellige grupper i samfundet hjem og familie.
- Hvordan skabes en lokal og social identitet.
- Hvad ønsker folk sig af hjem og familie, og hvilke muligheder har de for at få deres ønsker opfyldt.

Som det kan ses, var vores tanker ret forskellige og afspejlede nok, at vi naturligt nok hægtede os på forskellige dele af seminarets indledende oplæg og forskellige dele af de til gruppen skitserede temaer. En vigtig hovedforskel, som først efter mange dage blev tydeligt formuleret, viste sig ved, at nogle ville se på indholdet og problemerne indenfor familien, og andre ville se på familien i relation til forhold og problemer, som kommer til udtryk i samfundet, fx i et boligområde. En anden diskussion gik på, om vi skulle analysere ideologier om familien, eller vi skulle kortlægge, hvordan hjem og familie fungerer i forskellige befolkningsgrupper/klasser. To lige spændende og relevante tilgange, men svære at forene, opdagede vi. Desuden diskuterede vi, om vi skulle se på hjem og familie generelt i samfundet, eller om vi skulle tage vores udgangspunkt i, at disse enheder ser forskellige ud i samfundets forskellige klasser. Vi fik ikke de forskellige perspektiver helt klarlagt og taget stilling til dem.

Vi uddybede og diskuterede vores oplæg og fik en diskussion af, om man kan sige, at folks hverdag i storbyen er præget af opsplitning, om den er mere omfattende i monopolbyen end i andre dele af landet, og om man i en problemstilling kan tage udgangspunkt i opsplitningen som faktum. Her viste det sig tydeligt, at nogen tog udgangspunkt i Leif Thomsen og Birte Bech Jørgensens bog "Hverdagslivet i en forstad" (Bech Jørgensen/Thomsen 1978), og andre ikke kunne gøre det.

Da vi så havde sovet på det, syntes vi, det var mest overskueligt at sætte os for at definere, hvad vi mente generelt med de to begreber hjem og familie. Det tog noget tid for os at klargøre fx hvad forskellen er mellem de to. Vi inddrog vores egne og andres opfattelser af, hvad hjem og familie er, og vi støttede os til Ena Hvidbergs definitioner af kernefamilie (Hvidberg 1978) og Thomas Højrup's af hjem (Højrup 1983). Som vores begrebsdefinitioner afspejler (s. 106), blev de dannet ud fra konkrete oplevelser. Vi forestillede os, at begreberne skulle afspejle og give plads til den empiriske virkelighed i al sin mangfoldighed. Vi definerede dem ikke ud fra den nødvendige funktion i samfundet eller i sammenhæng med hinanden - noget vi senere gik over til.

Næste dag forsøgte vi at lægge en slagplan for de sidste 4 dage. Vi ville gerne indsamle noget empirisk materiale, men dels var de emner, vi gerne ville vide noget om, svære at komme ind på i interviews i løbet af den korte tid, vi havde til rådighed, og ikke mindst følte vi, at vi manglede at arbejde os frem til en mere præcis problemstilling. Dertil kom, at flere af os havde prøvet at lave interviews før, og derfor ikke stod på spring for at prøve det.

Derefter satte vi os for, ud fra meget ensartede ideer i gruppen og meget grundige og gode diskussioner, at skitsere en fremgangsmåde, som vi kunne anvende, hvis vi skulle udføre en undersøgelse (s. 103). Vi holdt det i generelle vendinger, for ikke at skulle diskutere problemstilling eller indsamlingsmetode med det samme. Forløbet skal ikke opfattes som den eneste rigtige fremgangsmåde og rækkefølgen af punkterne er heller ikke endegyldig. Skitsen skal mere fungere som en slags huskeseddel under undersøgelsen. Vi synes selv, at det er lidt farligt at opdele et sådant forløb i punkter; mange af punkterne skal udføres samtidigt, og man kan ikke sige, at det ene punkt nødvendigvis skal afsluttes, før man tager fat på det næste - alle punkterne må løbende tages op til overvejelse.

Projektskitsen blev positivt modtaget under fællesmødet om aftenen, og de andre overtalte os til at trykke den straks. Det gik nok lidt for hurtigt, for vi fik ikke advaret de andre om, at den ikke var ment til at følge slavisk.

Hele seminaret holdt en dag fri, og da vi mødtes på ny, forsøgte vi hver især på baggrund af de andre dages arbejde at få klarhed over, hvad vi nu syntes var vigtigt at studere. Undervejs fik vi diskuteret mange problemer omkring formulering af et projekt:

En problemstilling kan udspringe på flere måder. For eksempel kan man få til opgave at udføre en bestilt undersøgelse med fastlagt emne, eller man kan som student indsamle materiale til en opgave. De to muligheder giver vidt forskellige arbejds-situationer og muligheder. Skal problemstillingen have en konkret politisk relevans, fx omkring et problem i samfundet? Kan man studere noget, bare fordi det forekommer interessant og kan man lave en slags grundforskning om, hvordan forholdene ser ud og hænger sammen, som vil have relevans på lidt længere sigt i videreudvikling af teori og politisk praksis? Dette indeholder også, om man skal anvise løsningsmuligheder for problemer, eller man skal nøjes med at lægge sine forskningsresultater frem. Man kan også overveje, hvordan resultatet skal formidles. Hvem er undersøgelsens målgruppe? Hvis målgruppen ikke er andre forskere og lignende, skal man så popularisere resultatet og udelade

1485

Fashion Girl
Stør. 6 inches. Små
med bevægelige arme og ben.
Tøjserie med 12 forsk. modeller.

Fashion Girl.
Ny, sød mini-
mannequindukke, der
kan bevæge arme og ben.
Tøjserie med 12 forsk. modeller.

Til blot børnene med midt i udsalgstivheden, for der er masser, som de kan beskæftige sig med. Således kan børnene fordrive tiden på den meget populære minigolfbane på Store Torv, eller børnene kan købe en af de fordelagtige feriebilletter, der med stor rabattordel giver adgang til biografen, minigolfbanen og såvel pause som is. - Og vil De selv gerne nyde en hyggelig udsalgstur med rabattordel så har vi også en sådan billet til Dem. De skal blot henvende Dem i Centerinformation på Store Torv hvor vores søde damer meget gerne giver Dem en nærmere orientering om vore billetter, som De med fordel kan anvende i »skoleleas« sommerferie.

VI UNGE

TIL BABY OG BØRN

FRITID & HOBBY

Piste 1 m. 2 loops, 10 skinner, 2 styk kurver og bil m. superhurtig træk-tilbage-motor.

TILBUD
4985

Til MAJORETTE bilbaner kan laves løse biler.

Ken all star. Ken er Barbie's ven og en rigtig sportsmand, der kan spille med musklerne.

Barbie er kendt og populær over hele verden. Der kommer stadig nyt, smart og modentligt udstyr til hende og lillesøster Skipper.

Barbie paraply 36,50

Han har bevægelige arme, ben og hænder, der kan holde forskellige sportsrekvisitter.

TILBUD
Med tibener
5950
Spar 60 kr.

128,-

Barbie Malibu 39,85. Skipper Malibu 39,85. Barbie mode-
tøj pr. sæt fra 17,85. Barbie's swimming-pool 128,00

Barbie skuldertaske 39,85

Klip fra legetøjskataloger.

lange teoretiske udredninger? Eller er det muligt at gøre udredningerne interessante og spændende for alle? Vi diskuterede også, om man kan studere et problem generelt på tværs af land og klasser, eller om man skal begrænse sig til et eller flere fx. boligområder eller befolkningsgrupper. Vi har ikke nogen fine konklusioner på disse spørgsmål. Det kunne fylde et nyt seminar.

Derimod blev vi enige om et fælles overordnet tema: "Hvordan fungerer hjem og familie i forskellige livsformer eller klasser". Ud fra dette tema kunne hvert gruppe medlem så arbejde med hver sin problemstilling. Vigtige emner indenfor temaet kunne være:

- konflikter indenfor familien.
- planlægning, statens m.fl.s. ideologi om boligområder.
- folks ønsker om hjem og familie, og hvordan det tager sig ud i virkeligheden.
- konflikter i et boligområde - modsatrettede interesser betinget af økonomiske, politiske og kulturelle forskelle.
- socialisation.

Set lidt på afstand blev vi klar over, at vores nuværende problemstilling tilsammen lignede hele seminarets tema og gruppeemner meget. Det afspejlede fint, hvor svært det er at plukke et problem ud af helheden, og hvor sammenhængende komplekset er.

Nu synes vi, at vi også måtte lidt ud i verden og søge inspiration. Vi snakkede om, at det kunne være godt at opholde sig i længere tidsrum af en dag i et boligkvarter, for at registrere, hvad der sker hvornår, hvad folk lavede og hvordan de brugte boligområdet. Men det blev til en tur i Lyngby Storcenter i stedet, da tiden løb. Her så vi på, hvilke folk der færdedes og handlede eller underholdt sig selv. Vi studerede det enorme opbud af alle slags varer og hele den måde, de bliver præsenteret på og de mange remedier, der tages i anvendelse for at sætte liv i handelen. I en legetøjsforretning studerede vi markedsføring af mands- og kvinderoller og fremstillingen af den ideelle kernefamilie i det dertil passende hjem, som kan købes i dukkehusformat med alt tilbehør. På spil-æskerne ses den harmoniske kernefamilie med god tid siddende samlet omkring spillet i den hyggelige stue. Man kan få meget ud af at gå på besøg i legetøjsforretningen, også af at se og høre på kunder. Prøv selv!

Om eftermiddagen kunne vi fortsætte udredningsarbejdet omkring udviklingen af et projekt. Vi kunne tage udgangspunkt i vores fælles tema: at hjem og familie fungerer forskelligt i forskellige klasser. Men vi kunne ikke behandle problemstil-

lingen for alle klasser i samfundet på en gang. Vi måtte vælge en eller to. Vi kunne fx. sammenligne arbejdere og akademikere, som vi selv kom fra og havde viden om. Vi valgte at koncentrere os om arbejderfamilien. Vi begyndte så at ræsonnere os frem til, hvordan arbejdernes funktion i produktionen (salg af arbejdskraft i et tidsrum hver dag, arbejdskraftens reproduktion i hjemmet og den skarpe opdeling mellem arbejde og fritid) stiller krav til, hvordan arbejderfamilien skal fungere o.s.v. (s. 106 ff).

Under denne teoretiske ræsonnering søgte vi undertiden inspiration i den empiriske virkelighed, men her stødte vi straks på mange variationer og typer af arbejdere. Vi besluttede at se på, hvordan andre ud fra klasseanalysen havde opdelt befolkningen. Som det kan ses af oplægget (s. 104) var der forskel på, hvordan de greb det an. Birte Bech Jørgensen og Leif Thomsen (Bech Jørgensen og Thomsen 1978) omtaler kun kort de forskellige klasser og diskuterer ikke nærmere deres måde at anvende klassebegrebet på. Thomas Højrup (Højrup 1983) forsøger at analysere, hvad de forskellige produktionsmåder kræver af deres arbejdskraft og dennes levemåde og ideologi og skitserer så forskellige klasser/livsformer ud fra dette.

Efter disse inspirationer nøjedes vi med at sammenligne vores ræsonnement omkring arbejderfamilien med empirisk materiale om arbejdere i vareproduktionen. Vi fortsatte med at se på, hvordan samfundets ideologi, politik og lovgivning får betydning for arbejderfamilien på de punkter, som ikke struktureres direkte af arbejdernes plads i produktionen.

Dette ræsonnement skulle lede frem til at udpege sammenhænge, som det er vigtigt at få belyst i materialeindsamlingen. Oplægget er et første forsøg og er nok ikke vandtæt i argumentationen overalt. Men dagene var gået, og vi måtte begynde at skrive vores arbejde sammen, hvilket vi gjorde i fællesskab, dvs diskuterede det skrevne, omformulerede og skrev videre på det. Endelig besluttede vi os for 4 delproblemstillinger under det fælles tema (s. 108).

I gruppen havde vi undertiden sproglige problemer. Vi havde alle svært ved at snakke svensk, og i gruppen var der kraftigt overtal af danskere, som undertiden blev så ivrige, at de slog over i dansk.

Generelt må man sige, at det nok ikke er de konkrete resultater af gruppearbejdet, der har lært os mest. Men selve den lange men frugtbare proces med omhyggeligt at skitsere og forberede et projekt, hvor man selv skal udvikle problemstillingen, har været lærerig. Desuden har de mange diskussioner omkring forskningsprocessen, forskerens politiske ansvar og problemstillingernes art været perspektivrige.

Projektforløb generelt for alle undersøgelser.

- A) Gøre sig sin samfundsopfattelse klart - dvs. sin egen teoretiske og politiske baggrund.
- B) Arbejdssituation: Bestilt undersøgelse eller "egen" projekt-ide.
- C) Sætte sig ind i emnet: Litteratursøgning.
"Have antennerne ude" i forsknings- og samfundsdebat.
Læsning af teoretiske arbejder og empiriske undersøgelser omkring emnet.
Orientering i forskellige typer kilder vedr. emnet.
- D) Første formulering af problemstilling (overvejelser om målgruppe og formidlingsform).
- E) Bearbejdning af litteratur ud fra problemstilling. Udvikle begreberne. Klargøre teoretiske indfaldsvinkler.
- F) Indkredsning af undersøgelsesfelt: tid, rum, socialt miljø.
- G) Valg af indsamlingsmetode fx feltarbejde, arkivstudier, indsamling af materielle genstande.
- H) Reformulering af problemstilling.
- I) Afgrænsning og klargøring af konkrete empiriske emneområder. Valg af indsamlingsteknik, fx interview, observation, fotografering.
- J) Påbegyndelse af indsamling af empirisk materiale og nedskrivning eller sortering.
- K) Bearbejdning af det indkomne materiale. Revision af problemstilling, indsamlingsteknik og materialevalg.
- L) Mere indsamling ud fra problemstilling (med stadig anvendelse af punkt K).
- M) Stop i indsamling. Vurdering af materialets omfang og mangler. Bearbejdning af materialet og forsøg på systematisering.
Evt. første begrænsede formidling.
- N) Evt. igen materialeindsamling.
- O) Færdigbearbejdning.
- P) Formidling.

Hvad man fortløbende må gøre under hele projektet:

Diskutere projektet med kolleger og andre.
Overveje sin politiske hensigt med projektet.
Tænke på formål, målgruppe og formidlingsform.
Holde sig sin samfundsopfattelse og sit teoretiske grundlag for øje.

Prøv denne test og se, hvordan DIT hjem er. Svar JA eller NEJ og se resultatet

RESULTATET

70-100 point:

Du har grund til at være glad. Du har et lykkeligt hjem. Pas godt på din familie, for du har opnået noget, andre drømmer om.

60-70 point.

Dit resultat er tilfredsstillende og du kan med små »midler« rykke op i øverste kategori.

50-60 point.

Resultatet er rimeligt, men du skal overveje din rolle i dit hjem. Prøv at gennemgå testen. Den kan give dig nogle gode råd om, hvordan du får et lykkeligt hjem.

0-50 point.

Dette resultat er ikke tilfredsstillende. Du har ikke et lykkeligt hjem. Du skal nøje overveje, måske sammen med din familie, hvad årsagen kan være. Du får travlt i den nærmeste fremtid, hvis du vil have et lykkeligt hjem.

"Fra ugebladet "Ude og Hjemme", 16. juni 1983".

Diskussion af klassebegrebet.

Vi arbejdede her med bøgerne "Hverdagslivet i en forstad" (Bech Jørgensen og Thomsen 1978) og "Det glemte folk" (Højrup 1983). Her så vi på, hvordan forfatterne deler befolkningen op i relation til vores skitsering af det karakteristiske for arbejderfamilien. Det skal bemærkes, at forfatterne til begge bøger er historiske materialister.

Birte Bech Jørgensens og Leif Thomsens (BBJ & LT) opdeling lyder:

Borgerskabet er de egentlige kapitalister.

Det traditionelle småborgerskab er i store træk de selvstændige.

De nye småborgerskab er i store træk funktionærerne.

Arbejderklassen er faglærte og ufaglærte arbejdere (Bech Jørgensen, Thomsen s. IX 1978).

BBJ og LT giver ikke denne opdeling mange ord med på vejen og synes til dels at gå uden om en nærmere præcisering af klassedelingen i samfundet. Mellem linierne i deres bog synes vi dog at kunne se, at de mener, at man for at være arbejder må deltage direkte i vareproduktionen, som skaber merværdien. Ellers er man funktionær dvs ny småborger. Men de skriver side XI: "... når vi undersøger den store gruppe af underordnede funktionærer, som fx. i Hedemarken udgør 46%. Af dem er de 25% underordnet butiks- og kontor personale, altså lag der står arbejderklassen nær".

Side 322 skriver de:

"Denne klassemæssige fordeling fremstår på den måde, at borgerskabet og dele af det bedrestillede småborgerskab bor i geografisk afgrænsede boligområder samt lever et kvantitativt og kvalitativt anderledes hverdagsliv, end den arbejderklasse og det dårligt stillede småborgerskab, der bor i særskilte boligområder, hvor deres levevilkår generelt er ringere.

Den måde, som distributionen viser sig på, nemlig gennem strukturering af opsplittedheden og gennem den klassemæssige fordeling, finder sin forklaring i den kapitalistiske produktionsmådes produktionsrelationer."

De dårligst stillede funktionærer og arbejderne står altså hinanden nært økonomisk, fx. i deres levetid og boligforhold. Side XI skriver BBJ & LT: "... alliancerne mellem arbejderklassen og dele af det nye småborgerskab netop er blevet indgået i de kommuner, hvor de almenyttige boligselskabers boligområder er beliggende..." Herved står de altså også hinanden nær politisk. Endelig omtaler de: "Erfaringer om fælles levevilkår... giver en mere eller mindre klar opfattelse af det fælles klassetilhørsforhold". (s. 27). Dvs. en vis grad af fælles ideologi mellem de to grupper.

Lasse Scotte skriver i artikel (Scotte 1983) om definitionen af mellemlaget: "Mellanskikt är ett förfärligt begrepp eftersom det inrymmer så högst olika ekonomiska positioner. Här återfinns både högt privilegierade universitets- och museifolk och helt udeordnade kontorister. Det är alltså värt att understryka att man talar om mellanskikt i flertal: det är inte ett skikt, utan flera. Benämningen härrör från skiktens ställning mellan de båda huvudklasserna. De liknar arbetarklassen genom att vara egendomslösa och hänvisade till att sälja sin arbetskraft, men i sina arbetsuppgifter fyller de kapitalets funktioner och lignar därigenom borgerskabet. Mellanskikten har tillväxt enormt under efterkrigstiden. Men samtidigt har dess lägre skikt fått sina arbetsvillkor alltmer förringade, så att de mer och mer kommit att likna arbetarklassens. Gränsen mellan de lägre mellanskikten och arbetarklassen måste betraktas som i viss mån föränderliga".

BBJ & LT siger s. 334: "Hvad angår udviklingen af arbejdskraftens kvalifikationer, sker der på den ene side en dequalificering og på den anden side en kvalificering. Konkret betyder det brugen af specialiseret ufaglært arbejdskraft med kort oplæring samt brugen af højtuddannet arbejdskraft på mellemtekniker- og akademikerniveau". Thomas Højrup (TH) (Højrup 1983) opdeling af befolkningen: Istedet for at tage diskussionen op om, hvem der hører til den ene eller anden klasse, analyserer han produktionsforholdets struktur i den kapitalistiske produktion. Her opdeler han i *ikke-producenter*, der ejer produktionsmidlerne- virksomhederne - og køber de *umiddelbare-producenters* arbejdskraft som en vare. Varen har en pris - lønnen - som bestemmes af bytteværdien. Bytteværdien bestemmes dels af udbud og efterspørgsel dels af arbejdskraftens livsform. Om dette skriver han bl.a. på side 47:

"Størrelsen af arbejdskraftens bytteværdi og styrken i dens lønpres afhænger blandt andet af producenterens livsform. Livsformens politiske ideologi, dens kamperfaring og dens faglige organisering, dens bevidsthedsformer og dens politiske organisationsformer, dens bolig-, familie- og fritidsmønstre og dens forbrugs- og aktivitetsniveau i bred forstand er kulturelle forhold, der betinger lønniveauet og lønkampen. "Klassekampen" er det begreb, der sammenfatter alle disse kulturelle forholds indflydelse på merværdiens størrelse".

Om *funktionærkategorien* siger TH side 153:

"Indenfor det offentlige er næsten alle ansatte at finde i funktionærkategorien. Næsten halvdelen af de ansatte i købstadens "handel og om-

sætning" har funktionærstatus. Det betyder, at der er tale om en bred kategori, der rummer vidt forskelligt arbejde og store lønforskelle. En ekspedient i et varehus er ansat som funktionær. Hvis varehuset er et aktieselskab, har direktøren også funktionærstatus, selvom han eventuelt har aktier i det selskab, han er ansat i".

Efter at have opremset eksempler fortsætter TH:

"En stor del af disse mennesker ville man kulturelt betragtet regne med til de ovenfor beskrevne urbane arbejdermiljøer i byen. Deres arbejde skiller sig ikke væsentligt ud fra de andre arbejdes, det er rutinepræget, der er tale om underordnede stillinger, der er ikke væsentlige avancementsmuligheder, og lønniveauet adskiller sig ikke fra det, andre arbejdere har".

Og side 211:

"Groft skitseret kan man regne de underordnede funktionærer sammen med de øvrige lønarbejderkategorier, der giver plads til livsform 2".

De mennesker, der ikke tilhører nr. 2: lønarbejderlivsformen, men deri mod den karriereorienterede livsform (nr. 3), beskriver han bl.a. s. 154:

"Den karriereorienterede livsform.

Helt anderledes forholdet det sig for de funktionæransatte, der indtager de ledende, planlæggende, koordinerende, besluttende og øvrige overordnede stillinger i virksomhederne.

De ledende funktioner i et virksomhedsbureaukrati rummer ikke rutinepræget arbejde som det, vi tidligere har beskæftiget os med. De kræver derimod, at arbejderne arbejder selvstændigt for virksomheden og dennes øverste ledelse. Disse medarbejdere skal identificere sig med virksomheden og den funktion og de opgaver, de varetager i virksomheden".

Om livsformsbegrebet i forhold til klassebegrebet siger han: Side 194:

"Afslutningsvis kan man konkludere, at livsformens materielle og ideologiske mønstre er to kun teoretisk separate sider af en og samme sag. Den materielle hviler på en udlæsning af livsformen som en social *klases praksis*. Den ideologiske hviler på en udlæsning af livsformen som *hverdagsideologisk begrebssystem*.

Livsformens generelle begreb er derfor først og fremmest en *analysemåde*, der har til opgave at fungere som en anvisning på, hvorledes en specifik livsform konstrueres som en konkret, bunden variant af strukturtræk og principper i en klasespecifik, formålsrettet *praksis* (dens samlivs- og fordelingsformer) og dennes formålsformulerende *ideologiske begrebsunivers*".

Side 204 begrundet TH, hvorfor det ikke kun er umiddelbare producenter, der sælger sin arbejdskraft og tilhører lønarbejderlivsformen, men også folk i servicesektoren og nogle funktionærer:

"Den grundliggende, kapitalistiske organisationsform har derfor fået en plads i blandt andre: den nye andelsindustri, statslige og andre offentlige virksomheder, der stilledes overfor den mulighed at indkøbe den nødvendige arbejdskraft til prisniveauet på det i forvejen eksisterende, kapitalistiske arbejdsmarked. Derfor finder man i disse strukturgenetisk følgende samfundsformationer den urbane livsform forankret også i ikke egentlige kapitalistiske virksomheder, der på grund af de gældende mulighedsbetingelser har indoptaget organisationsformer fra den kapitalistiske produktionsmåde. Også denne livsform går ligesom livsform 1 på tværs af rent økonomiske klassegrænser, når disse lokaliseres efter merværdiens kanalisering".

Side 206:

"Begge livsformer finder man i tilknytning til ikke blot egentlig kapitalistisk industriproduktion..."

Her beskriver han livsform 2 og 3 under et, men overfor kan man se forskellen i deres funktioner på arbejdspladsen (s. 153-154). På en virksomhed falder lønarbejderne i to forskellige grupper, svarende til livsformerne. Der er lavt kvalificeret arbejdskraft, evt med specialkurser eller en faglig uddannelse. Disse opnår højere løn ved at stå sammen om deres krav, formidlet via fagforeningen. Der er for mange med deres kvalifikationer til, at de kan konkurrere indbyrdes via deres præstationer i arbejdet til højere løn. Den anden gruppe af højt kvalificeret arbejdskraft, uddanner sig ved at dygtiggøre sig på arbejdspladsen og derved avancere op gennem ledelseshierakiet. Disse forsøger individuelt at hæve lønnen ved at vise deres præstation og nytte for virksomheden. Da der er stor efterspørgsel efter dygtige virksomhedsledere, kan de efterhånden sælge deres arbejdskraft til høj pris. (side 205).

Hvis man skal prøve at sammenligne de to forskellige måder at dele befolkningen på, som TH og BBJ & LT står for, må man sige, at der er visse ligheder:

Thomas Højrup:

- Livsform: 1 - de selvstændiges livsform
- 2 - lønarbejderlivsformen
- 3 - den karriereorienterede livsform
- 4 - den borgerlige livsform

Birte Bech Jørgensen og Leif Thomsen:

det traditionelle småborgerskab
arbejderklassen
det nye småborgerskab
borgerskabet

Mens BBJ & LT regner alle der har lønarbejde, men ikke deltager direkte i produktionen af varer og dermed merværdi for nye småborgere eller tilhørende borgerskabet, så deler TH. op på en anden måde. Han deler lønarbejderne op i to livsformer ud fra også kulturelle faktorer bl.a. deres ideologi. I denne ideologi indgår, som omtalt i nogle af citaterne, om en lønarbejder står sammen med arbejdskollegaerne mod ledelse eller om han/hun identificerer sig med virksomhedsejeren, om han/hun vil gøre karriere ved at bruge fritid til at arbejde eller uddanne sig videre indenfor jobbet osv.

Selvom vi nu skal skitsere det karakteristiske ved en arbejders familie, vil ikke nu tage stilling til disse to måder at opdele befolkningen på. Vi vil derfor koncentrere os om de arbejdere, som TH. og BBJ & LT kan blive enige om er arbejdere: Dvs. arbejdere i vareproduktionen, som ikke har karriereideologi eller selvstændig erhvervsdrivende ideologi.

Definitioner af "familie" & "bolig" & "hjem".

I gruppen har en af vores diskussioner drejet sig om at klarlægge for os selv, hvad vi mener med begreberne "familie", "hjem" og "bolig" og vi har søgt at finde frem til en definition af hvert begreb:

Vi mener foreløbig at kunne sige, at vi ved en "familie" forstår: en gruppe mennesker (to eller flere), der er knyttet sammen gennem en række gensidige forpligtelser, ansvar, der er legitimeret juridisk set og gennem følelsesmæssige og/eller seksuelle relationer. Desuden er der i reglen tale om fælles bolig, et fælles hushold og en fælles økonomi.

Begrebet "kernefamilie" kan defineres som to voksne personer, der bor i samme boligenhed, har fælles hushold, fælles økonomi. Parforholdet hviler på en seksuel og en følelsesmæssig relation.

Dette begreb kan præciseres i henholdsvis:

"Fuldstændig kernefamilie": en kernefamilie, hvor to generationer er repræsenteret, de voksne og deres barn, børn. Og "ufuldstændig kernefamilie": En kernefamilie bestående af kun den ene voksne person samt dennes barn, børn. (Ovennævnte tre definitioner har vi fra Hvidberg 1978, s. 70).

Med hensyn til begrebet "bolig" forstår vi her den fysiske ramme om familien og dens reproduktion.

Vedrørende begrebet "hjem" har vi forsøgsvis bestemt dette som: de fysiske rammer, som de re-

produktive aktiviteter er forankret i. Rumsligt kan der være tale om et sted eller om flere steder, men der er altid tale om en følelsesmæssig identifikation - "hjemmet" er der, hvor man føler sig hjemme. Der er også tale om en vis repræsentativ funktion og en vis grad af privathed.

"Ideologisk set er hjemmet det sted, man identificerer sig med og opfatter som sit udgangspunkt for den daglige færden ude blandt andre mennesker. Hjemmet er rammen om familiens ejendele og "privativ". (den sidste del af definitionen er taget fra Højrup 1983, s. 141).

Arbejderfamilien:

Ud fra vores diskussion i gruppen omkring klassebegreb kontra livsformsbegreb og omkring en bestemmelse af, hvad arbejderne er for nogle størrelser, har vi søgt at præcisere, hvad der kendetegner "arbejderfamilien". Vi har brugt en del citater for at illustrere, hvad det er vi har diskuteret, men dermed være ikke sagt, at vi går 100% ind for det, der står i disse citater - mange af tingene har vi ikke nået at diskutere igennem.

arbejderfamiliens samfundsmæssige placering

Arbejderen er kendetegnet ved, at han ikke selv ejer sine produktionsmidler og dermed må tage lønarbejde for at skaffe det nødvendige eksistensgrundlag. Herved fremkommer en opsplitning mellem arbejde og fritid og ofte mellem arbejdsplads og bolig. Samtidig bliver det nødvendigt, at en enhed udenfor produktionen varetager arbejdskraftens reproduktion. Denne enhed struktureres af kulturelle forhold, som f.ex. familieideologier, der ofte har form af en kernefamilie-ideologi.

I "Hverdagslivet i en forstad" siger BBJ & LT om arbejderfamilien, at den er "det centrum, hvor de materielle og ideologiske klassemodsatninger brydes, fortsættes og formidles gennem familielivets ritualverden og dens klassepraksis. Dette indebærer en bestandig reproduktion af "samfundslivets" modsætningsfyldte krav til individerne og disse kravs internalisering". (s. 297).

arbejde & fritid

I et kapitalistisk samfund er det nødvendigt med en arbejderklasse, der kan udføre det egentlige produktive arbejde. Den enkle arbejder "må" derfor opfatte det at arbejde som en nødvendighed for at kunne leve. Eller man kan også sige, at arbejdet er et middel til at opnå en såkaldt "fri" tid - "man må yde, får man kan nyde" bliver der sagt. For arbejderen bliver begreberne "arbejde" og "fritid" således to sider af samme sag, hvor det ene kun har en mening i forhold til det andet. Fritid kan ikke tænkes uden arbejde og omvendt. Men arbejdet kan opleves dels om en "sur pligt", dels som noget man gør mere eller mindre frivilligt,

alt efter arbejdets grad af meningsløshed, familiens økonomiske forhold og de aktiviteter, der udfylder fritiden.

Ideologier.

Som arbejder med en mindre uddannelse er det eneste middel, som arbejderen har, mht. at opnå højere løn og forbedrede arbejdsvilkår, truslen om at tilbageholde sin arbejdskraft (strejke) og det kollektive sammenhold, der gør strejken til et effektivt våben. Derfor er "*solidaritetsideologien*" af stor betydning for arbejderfamilien og dens hverdagsliv, men det er ikke ensbetydende med, at alle arbejdere er bevidst engageret i klassekampen og står i opposition til ledelsen i deres virksomhed. Både revolutionære og liberalistiske ideologier kan være af betydning for arbejderfamilien og det hænger bl.a. sammen med magt-/styrkeforholdet mellem arbejderne og borgerskabet. Arbejderne er imidlertid ikke bare i økonomisk forstand underordnet de(n) herskende klasse(r), men er også politisk og ideologisk i en underordnet position. I den forbindelse siger Thomas Højrup (Højrup 1983), at størrelsen af arbejdskraftens bytteværdi og styrken i dens lønpres afhænger bl.a. af producenternes livsform. Livsformens politiske ideologi, dens kamperfaring og dens faglige organisering, dens bevidsthedsformer og dens politiske organisationsformer, dens bolig-, familie- og fritidsmønstre og dens forbrugs- og aktivitetsniveau i bred forstand er kulturelle forhold, der betinger lønniveauet og lønkampen. (s. 47).

Her taler BBJ og LT (Bech Jørgensen og Thomsen 1978) om den borgerlige hegenomi, borgerskabets ideologier om at alle er "frie" og "lige", om at de fleste problemer kan løses ved "miljø og trivsel" og "komme-hinanden-ved", er de dominerende i samfundet. Disse ideologier bliver bl.a. formidlet gennem skolesystemet og de forskellige børne- og ungdomsinstitutioner og de stimuleres gennem reklame og det overdimensionerede vareudbud. Sammenfattende siger BBJ og LT, at "alle ideologier i det borgerlige samfund er grundlæggende struktureret af forestillinger om individernes frihed, lighed og individuelle skyld og ansvar. I følge ideologien står enhver f.ex. lige og frit i valget af arbejde, forbrugsniveau, livsstil, opdragelse og uddannelse, og hvis disse "frie" og "lige" valg ikke fører til, at tilværelsen forløber, som den skal... står det enkelte menneske personligt til ansvar og må påtage sig skylden for fejltagelserne". (s. 85) (Heller ikke denne diskussion om hegemoni mv. fik vi afsluttet).

Familieideologien.

BBJ og LT siger videre, at i boligområdet og i familien er det især en specifik udgave af "friheds-

og lighedsideologien" der gør sig gældende - nemlig ideologien om, at man her er "sin egen herre". I boligområdet lever man som i et neutralt ingemandsland, langt fra verdens rummel og modsætningsforholdene mellem de sociale klasser. Her har man mulighed for at genskabe sig selv som menneske, i modsætning til arbejdspladsens begrænsninger og tvang. I boligområdet trives forestillingen om, at man er "sin egen herre". (s. 87) Og "ideologien om den mobile, fleksible og loyale arbejdskraft" om den købeberedte forbruger, om den frie vilje og friheden til at vælge arbejde, bolig, forbrugsniveau, livspartner, naboer etc., om den ideelle småborger, om det uopolitiske hverdagsliv og boligrådets neutralitet, miljø og trivsel - alle disse ideologiformer formidles gennem de ideologiske apparater i boligområdet og kombineres med arbejderfamilien, hvor de fortsættes og er med til at bestemme *familieideologien*: *familien* som det sidste trykke stædt i en uoverskuelig verden, som det sted hvor man endnu kan undslippe umyndiggørelsen, og hvor man endnu har et ord at skulle have sagt. Samtidig formidles altså også de politiske ideologier (reformistiske eller revolutionære), behovet for at spille en selvstændig rolle, mistilliden til de herskende klassers motiver og solidaritets erfaringer". (s. 298).

Familien & den interne organisation.

Den interne organisation og arbejdsfordeling i familien er bestemt af familiens kønsrolleideologi og til dels af dens politiske ideologi. Der kan f.ex. være tale om en ligestillingsideologi eller om en patriarkal ideologi og hvis det sidste er tilfældet vil det være manden, der har ansvaret for familiens hovedindtægt mens kvinden har ansvaret for arbejdet med børn og husholdningen i hjemmet. En sådan ideologi kan være med til at skabe konflikter i familien f.ex. i tilfælde, hvor familien er i en økonomisk presset situation, hvor det er nødvendigt, at begge forældre har heltidsarbejde. Her vil kvinden uværgeligt komme til at stå i en situation, hvor hun både skal arbejde udenfor og indenfor familien - vil hun det?, og hvad sker der med familielivet i den situation? Endnu et citat fra "hverdagslivet i en forstad": "Da kvinderne traditionelt er dem, der skal sørge for de praktiske og følelsesmæssige forhold i familien - men nu ikke kunne, tvunget af de ydre omstændigheder (høje huslejer i nyt byggeri) - blev resultatet tit, at det opfattedes som hendes skyld, at familielivet gik i fisk, især af hende selv... Nogle af problemerne løses ved, at institutionssektoren udvides, og børnene kommer i vuggestue og børnehave. Men nu kan der opstå andre problemer, idet familiens opdragelsesnormer kan komme i konflikt med institutionens opdragelses-

normer, hvilket påvirker både børn og forældre, dvs. familieliv". (s. 86) Andre konflikter kan opstå i tilknytning til isolationen i et boligområde, hvor kvinden har rollen som hjemmegående husmor og manden er den, der er "væk" hele dagen.

Familien og socialisering.

Man kan sige, at det i sidste instans er familien, der har ansvaret for socialiseringen af børnene (til nye arbejdere), selvom forskellige sociale institutioner har kan gribe ind og spille en rolle. Hvor stor en rolle vuggestue, børnehave, fritids- og ungdomshjem spiller er bl.a. afhængig af familiens økonomiske forhold, dens ideologier og dens sammensætning (f.ex. kernefamilie, enlig mor med børn). Men de samfundsmæssige modsætninger, de forskellige former for opsplitning griber i større eller mindre udstrækning ind i familiens hverdagsliv og stiller store krav til dennes funktion, det at kunne bearbejde de forskellige modsætninger og formidle en sammenhæng, "en mening med livet" videre til børnene. I den forbindelse siger BBJ & LT, at "man måske kan tale om, at der hermed opstår en ny form for individualisering, nemlig den privatisme som følger af, at familien er den eneste samfundsmæssige institution (ideologiske apparat), hvor individerne kan definere en plads og en funktion i forhold til de opsplittede livsområder, som de forskellige "aldre" indtræder i". (s. 293) (betydningen og præciseringen af denne privatisme er vi heller ikke blevet færdige med).

Familien som konsumtionsenhed.

Arbejderfamilien er også en forbruger-enhed med en bestemt konsumtionsprofil, og hvordan den er udformet vil i høj grad være afhængig af de ideologier, der er dominerende i familien; om der er tale om en revolutionær politisk ideologi eller om en mere moderat (liberalistisk) ideologi, der følges op af forestillinger og drømme om værdien af at "komme-hinanden-ved", for egentlig "er-vi-jo-alle-i-samme-båd", og når vi bare har "en-god-bolig", "et-pænt-hjem" og "et-godt-familieliv", så går det nok alt sammen...

Hvordan de forskellige ideologiformer (politiske, kønspolitiske, m.v.) er kombineret i familien vil have stor betydning for dens forbrugsniveau, og hvilke aktiviteter, der udfylder familiens fritidsliv - engagement i politik, aktivitet i sportsklub i kaffeklub, daseferie i udlandet eller udbygning af parcelhuset. Men naturligvis vil familiens økonomiske forhold her være af afgørende betydning.

Ligeledes vil samspelet mellem de forskellige ideologier i familien og dennes økonomi have indflydelse på, hvordan *hjemmet* ser ud - om der deri indgår lejlighed/parcelhus, sommerhus, kolonihave,

campingvogn mv. - og hvor familien bor samt i hvilken type bolig. Hjemmets udformning og lokalisering i forhold til de aktivitetsfelter, der indgår i hverdagslivet kan også være påvirket af familiens plads i et lokalt, socialt netværk og mere generelt dens plads i monopolbyen.

(Og så næde vi ikke flere diskussionspunkter. Resten af tiden brugte vi til at formulere en række problemstillinger på baggrund af vores personlige interesse m.h.t. videre projektførløb - se nedenstående).

Overordnet problemstilling.

Hvordan fungerer hjem og familie i forskellige klasser/livsformer.

Problemstilling:

Hvordan fungerer hjem og familie i arbejderklassen.

Delproblemstillinger:

Opløsningstendenser i familien. Klarlæggelse af økonomiske, politiske og ideologiske årsager til at familier opløses. Er løsningen et udtryk for, at familien som institution er i opløsning?

Hvad betyder familien for folks arbejde? Her tænkes på, hvordan de arbejdende familiemedlemmers arbejdsevne, faglige bevidsthed og aktivitet, ønsker og valg af uddannelse og job hænger sammen med:

- 1) Ideologien i den øvrige slægt og forrige generation.
- 2) Den dominerende ideologi i den enkelte familie
- 3) Hvordan den enkelte familie fungerer rent praktisk.

Giver dette sig udslag i en sammenhæng til den produktionsmåde og de arbejdsforhold arbejderne arbejder under?

Hvilken rolle kan "hjem" og "familie" spille for udviklingen (ingen udvikling) af en lokal og social identitet, f.ex. i et boligområde, og i hvilke sammenhænge kan denne få en politisk slagkraft?

Hvordan er kvindens rolle i arbejderklassefamilien?

Hvilken kønsrolleideologi findes der i familien? Hvad ønsker kvinderne selv om hjem og familie og hvad er virkeligheden? Hvor meget arbejder kvinderne udenfor hjemmet? Kvinderne får normalt lavere løn end mændene. Hvordan hænger det sammen med vurderingen af kvindernes arbejde? Er kvinderne mest faglærte eller ufaglærte?

Det skulle være interessant at undersøge disse sager og derefter sammenligne dem med undersøgelser af andre samfundsklasser.

Anvendt litteratur:

Bech Jørgensen og Leif Thomsen, 1978 - Højrup, 1983, - Hvidberg, 1978 - Scotte, 1983 - Pax Leksikon, 1978.

Evaluering.

Sproglige problemer: man lær sig ja så småningom...

Sproglige problemer: Iuga, mycket tack vare de skrivna föredragen. Mycket god idé, tack.

Sproglige problemer: Bli mindre och mindre, men vissa ord blev ibland vara svåra att förstå. I grupparbeten förstår vi varann bra.

Fagligt indhold: mycket innehållsrikt, mycket historia och många bilder. Intressant, men man bör snabbt läsa genom pappren igen.

Fagligt indhold:

Ni har arbetat mycket för idag. Jag kan inte klaga, att ni skulle ha pratat ännu mera. Det var tillräckligt.

Hvordan synes I de praktiske forhold fungerer:

godt

mater er fantastisk,
men litt mer grensaker
hadde vært bra (jeg har
allerede ~~gott~~ ~~gott~~ lagt på
meg flere uilo)

Socialt samvær

Precis lagore med arvegrad socialakti-
vitet - resten kan vi ordra själ-
när vi har tid över -
fönstret - allt är social samvær -
än så länge, bara bra.

Socialt samvær

På kvällen vi hadde tid att
vara tillsammans och diskutera
och spela bordtennis

Deltagerne evaluering.

Dette afsnit bygger på de evalueringsskemaer, deltagerne udfyldte under seminaret samt på et spørgeskema udsendt og sammenfattet af Anita Rundlöf.

Generelt var deltagerne glade for seminaret. Alle var tilfredse med princippet om at opdele seminaret i en teoretisk del og en del med gruppearbejde.

Deltagerne syntes, at oplæggene i *seminarets første teoretiske del* var både interessante og inspirerende, og mange var glade for den skriftlige formidling. Da de teoretiske oplæg omfattede mange og store problemfelter, kunne der ideelt set have været anvendt meget mere tid på at fordybe sig i disse.

Deltagerne mente, at det var godt at få mulighed for at diskutere i mindre grupper efter oplæggene, hvor alle havde en chance for at sige noget. Imidlertid betød dette, at en stor del af diskussionstiden blev anvendt i grupperne, og det gik i nogen grad ud over plenumdiskussionerne.

Flertallet af seminarets deltagere syntes, det var en god ide, at planlægningsgruppen på forhånd havde forberedt og udvalgt temaer for *grupperarbejdet i seminarets anden del*. Det ville have været for tidskrævende at gøre dette på selve seminaret. Dog ville man gerne have haft grundigere information om temaerne for gruppearbejdet på et tidligere tidspunkt, så man hjemmefra kunne være bedre forberedt på denne del af seminaret.

Arbejdet med projektskitserne kunne have strakt sig over et meget længere tidsrum, men der var enighed om, at der ikke var mulighed for at skære ned i stoffet i den teoretiske del.

Eftersom der blev arbejdet meget intensivt med projektskitserne, kneb det med kontakten mellem grupperne i denne fase.

Grupperne viste sig at fungere bedst i de tilfælde, hvor landene var ligeligt repræsenteret, da dette forhindrede, at en enkelt nation dominerede fagligt og sprogligt.

Der var ikke større *sproglige problemer* på seminaret, dels fordi de oplæg der blev holdt på dansk blev udleveret skriftligt og dels fordi alle seminar-deltagerne viste vilje til at tale tydeligt og sørge for, at alle var med.

Problemer kunne dog ikke helt undgås. De optrådte enkelte gange, når en nationalitet var dominerende i en mindre gruppe, eller når deltagerne var trætte.

Planlægningsgruppen blev rost for at have ud-

ført et godt stykke arbejde. Oplæggene og de valgte temaer var inspirerende. Under seminaret fungerede planlægningsgruppen udmærket. Den havde et godt internt samarbejde og formåede at organisere seminaret på en god måde. Dog var tilrettelæggelsen af det praktiske arbejde til tider for stramt.

En del var kede af, at planlægningsgruppen ikke havde afsluttet arbejdet med oplæggene inden seminarets start, så de kunne deltage i det sociale samvær om aftenen de første dage.

Man var iøvrigt glad for, at planlægningsgruppen ikke fungerede i "lærer-roller" på seminaret, men indgik på lige fod med de øvrige deltagere i arbejdet.

Flertallet af deltagerne var tilfredse med *den tid, der var afsat til at holde fri i*. Nok blev der arbejdet meget, men man mente ikke, det kunne være anderledes, hvis man skulle have et rimeligt fagligt udbytte af seminaret.

Seminarets størrelse (18 deltagere incl. planlægningsgruppen) var passende, idet alle kunne nå at lære hinanden at kende.

Seminarets længde, 3 uger, mente de fleste var rimelig, hvis det skulle være muligt både at have en teoretisk indledningsfase og et efterfølgende gruppearbejde. Ingen følte, at seminaret burde vare længere end 3 uger, selvom man godt kunne have anvendt mere tid på gruppearbejdet. Samtidig mente man, at flere ville deltage i NEFA-seminarer, så fremt varigheden blev kortet ned til fx. 14 dage, men det ville kræve en anden strukturering af tiden. Hvad angår tidspunktet for seminarets afholdelse mente mange, at det var udmærket - ellers var de ikke kommet - men et seminar, der blev lagt i august-september ville nok have fået flere deltagere, idet sommeren for de fleste er en arbejdsperiode.

Efter postseminaret blev følgende spørgsmål, der mest handler om *forberedelsesfasen*, sendt ud til deltagerne på seminaret. Svarene er her sammenfattet af Anita Rundlöf.

Følgende spørgsmål blev sendt ud:

1. Har du arbejdet i en förberedelsesgrupp för seminariet? Om inte, varför blev der ingen gruppe? Om du arbejdet i en grupp, hur fungerade den, och vad gjorde ni?

2. Vilken relevans hade detta arbete för seminariet i stort? Hur skulle ni ha gjort för att det skulle ha fungerat bättre?
3. Har du några förslag till hur man skulle ha kunnet förberett sig till seminariet?
4. Hur fungerade planlägningsgruppens utskick? Kom de för sällan, för ofta, eller...? Hur studerade du dem? Var de relevanta för seminariet?
5. Hade planlägningsgruppens resor runt till olika universitet i Norden någon viktig funktion?
6. När beslöt du dig för att åka till detta seminarium?
7. Varför bestämde du dig för att komma till seminariet?
8. Kan du på en A4 sida, eller mindre, skriva ner dina subjektiva eller objektiva tankar och reflexioner angående tiden i Danmark. Hur allt fungerade, inte fungerade eller hur du skulle ha velat att det fungerat. Skriv vad du vill bara det handlar om seminariet.

Svar på frågelistan.

Frågelistan besvarades av 11 st. deltagare från NEFA-seminariet 1983.

1. Fem seminariedeltagare hade inte deltagit i någon förberedelsegrupp av skilda orsaker. Det fanns t.ex. inte tillräckligt stort intresse för seminariet för att bilda en sådan grupp. Det fanns en förberedelsegrupp, men på annan ort. Tvekan om man överhuvudtaget kunde delta i seminariet.

De sex personer som arbetat i förberedelsegrupper hade delvis olika erfarenheter. Allt från studier om urbanisering, förorter, livet i staden, till försök till eget fältarbete, studier i danska språket samt inläsning av relevant litteratur inför seminariet. Samtliga grupper verkar ha haft en hög ambitionsnivå, men gemensamt för flera av grupperna var att aktiviteterna mattades av betydligt sedan gruppen började att studera Mats Dahlkvists artikel, "Staten, socialdemokratien och Socialismen". Den artikeln var tydligen allt för komplicerad som introduktion till marxistisk teori, och var man inte bekant med de aktuella begreppen sedan tidigare kunde man då lätt avskräckas.

Några hade även diskuterat på vilket sätt man skulle kunna använda den historiematerialistiska teorin på kulturvetenskaper av olika slag. Gemensamt för alla grupper var att man var intresserad av marxistisk teoribildning och väntade sig att komma dess användningssätt närmare.

2. Grupperne hade fungerat så länge de höll sam-

man, men deras arbete var inte direkt relevant för fältseminariet, fast man såg sina gruppaktiviteter som betydelsesfulla ändå eftersom det, man sysslat med i alla fall rörde ämnet. De som svarade på enkäten var eniga om, att det är mycket viktigt att redan tidigt innan seminariet närmare veta, vad det ska handla om, och vilka böcker man bör förbereda sig med att läsa.

3. Detta med att finna relevant litteratur för att kunna förbereda sig innan seminariet återkommer ständigt i svaren. Teman för grupparbeten skulle också kunna tillkännagivas ganska långt innan seminariet, så att deltagarna kunde förbereda sig och fördjupa sina kunskaper inom vissa områden. Planlägningsgruppen skulle också kunna rekommendera t.ex. två böcker som lästes som gemensamt basunderlag. Små förberedelsegrupper i de olika länderna skulle också kunna söka upp relevant litteratur, läsa den, ställa upp viktiga frågor, diskutera dessa frågor och vidarebefordra sina anteckningar till andra grupper. Mera samarbete emellan förberedelsegrupper i olika länder efterlystes. Man nämnde även att planlägningsgruppen bör vara mer konkret i sin beskrivning av temat för fältseminariet. Sammenfattningsvis kan man säga att ambitionen hos seminariedeltagarna är hög, man önskar det och det, man samtidigt betonar man att tiden är knapp, tentamina och studier är hårda just innan terminen avslutas. Så dessa önskemål kan kanske ses som ett steg mot ökad effektivitet. Om man närmare vet, vad det rör sig om, kan man förbereda sig bättre och snabbare. Detta ställer också höga krav på en planlägningsgrupp som själv arbetar med stark tidspress, egna studier och annat arbete vid sidan om.
4. Om planlägningsgruppens utskick var det också delade meningar. Några tyckte, att det var fullt tillräckligt med utskick, och att de kom tillräckligt ofta, medan andra tyckte tvärtom. Däremot var man tämligen enig om, att det var relevant material som skickades ut, men att Dahlkvists artikel hade behövt en närmare förklaring. Man önskade även flera utskick med anknytning till de forskare, som planlägningsgruppen var inspirerade av, så att deltagarna på seminariet hade kunnat komma i närheten av deras kunskapsnivå i ämnet. På förslag fanns också att fältseminariets föredrag hade tryckts och skickats ut till deltagarna i förväg, och att planlägningsgruppen hade utarbetat en studiehandledning till några relevanta böcker. Båda föredragen och studiehandledning kunde då ha använts vid grupparbete i förberedelsegrupperna i de olika länderna. Vidare fanns förslag på ett utskick om

fältarbejde som etnologisk arbejdsmetode. Om det havde været flere udskick skulle dette også bidrage til at give en klarere billed af, hvad seminariet skulle komme og handle om.

5. Nogle troede at planlægningsgruppens resor til de forskellige nordiske landene gav den afgørende impuls for studenterne at gå til feltseminariet, mens andre troede, at det var helt andre sager som var afgørende, deres interesse for emnet, for etnologi etc. etc. Resornerne var gode som foresøg, men det findes måske bedre måder at anvende pengene på, sagde det også.
6. De fleste seminariedeltagere virkede som om de skulle kunne være med eller ikke. Seminariets tidspunkt og længde angav som skäl till denna osäkerhet. Man skulle sommararbeta, och seminariet låt mitt i sommarlovet. Några hade bestämt sig direkt, men de fleste väntade i det längsta. I slutet av maj, juni och juli bestämde man sig definitivt.
7. Till seminariet kom man av olika skäl. Tungst vägande var möjligheten att närmare studera marxistisk teori och tillfälle att tillämpa den inom etnologi, vilket ingen var van vid från sina institutioner. Få impulser för vidare studier inom ämnet nämndes även, liksom möjligheter att utbyta erfarenheter med folklore- och etnologistuderande från hela Norden. Som social upplevel-

se var också ett feltseminarie något eftersträvan svårt, eftersom det är ett annorlunda sätt att intensivt arbeta och leva samman i tre veckor. Danmark och marxistiska studier i etnologi nämndes även som en salgbart kombination, lika spännande som lärortik.

8. NEFA-seminariet var välorganiserat på alla sätt och vis, enligt några allt för välorganiserat. Det var även givande, intressant och lärorikt. De flesta var eniga om att föredragsdelen blev väl lång, eftersom detta gick ut över tiden för grupparbete. Det blev också lite nätt med teori, och det skulle behövs mera tid för att gå igenom den historiska materialismen eftersom denna teori var den grundläggande i allt vidare arbete.

Önskemål fanns även om genomgång av andra insamlingsmetoder än fältarbejde. Grupparbetet kunde också upplevas lite stressande, för kort tid och omfattande ämnen, som alla i gruppen inte behärskade lika mycket. De flesta seminariedeltagare tyckte att den sociala samvaron var precis tillräcklig, men förslag på mera organiserad social samvaro fanns även på önskelistan. Men i stort verkar alla seminariedeltagare vara nöjda med seminariet. Vi är alla en erfarenhet rikare och har kommit en bit på vägen, hur man kan studera olika kulturfenomen enligt marxistisk teori.

Planlægningsgruppens evaluering.

Gennem rapporten har vi løbende forsøgt at evaluere. Dette vil hovedsageligt blive en opsamling af de vigtigste punkter.

På mange punkter ligger planlægningsgruppens evaluering på linie med deltagernes.

Den praktiske forberedelse fik for stor vægt i begyndelsen af forberedelsesfasen, hvor vi i højere grad skulle have beskæftiget os med de faglige problemer.

Planlægningsgruppen var i begyndelsen åben over for nye medlemmer, hvilket bevirkede at det var svært at fordele arbejde og ansvar. Åbenheden betød på den anden side, at mange mennesker kom i kontakt med gruppen, og vi fik på den måde repræsenteret mange forskellige faglige indfaldsvinkler og kom igennem mange vigtige diskussioner.

Vores faglige orientering var fra starten lagt meget bredt an. Det medførte, at vi kom igennem meget spændende stof og fik mange tværfaglige in-

spirationer. Men det betød også, at formuleringen af seminarets problemstilling og gruppetemaerne trak for længe ud og vi derved kom for sent igang med udsendelse af materiale til forberedelsesgruppen.

Det materiale der udsendtes til forberedelsesgrupperne, burde have været bedre kommenteret. Til gengæld var reaktionerne yderst få. Samtidig med deltagernes sene tilmelding er (et problem det er svært at anvise en løsning på), betød dette, at planlægningsgruppen først på selve seminaret fik et præcist indtryk af deres faglige baggrund. Derfor var vores rundrejse til lokalafdelingerne dobbelt vigtig, dels fik vi præsenteret vores ideer og dels fik

vi et foreløbigt indtryk af den faglige profil på de enkelte institutioner. Havde vi vidst mere om deltagerens faglige baggrund på et tidligere tidspunkt, ville det også have været lettere for os at kommentere udsendelserne.

Vi havde megen glæde af kontakten til tidligere planlægningsgrupper, de gav os mange gode ideer.

Vores ambition om at arbejde tværfagligt, støttedes fint af den forelæsningsrække, vi afholdt sammen med studienævnet på vores institut, idet vi på denne måde fik inddraget en lang række fag og forskellige synsvinkler.

Ud fra de erfaringer, planlægningsgruppen gjorde under forberedelsen og afholdelsen af seminaret, har vi udarbejdet en ideel "køreplan" til brug for senere planlægningsgrupper. Denne findes i NEFA-Nordens kursusudvalg.

Flere af oplæggene i den *første teoretiske del* af seminaret skulle have været holdt af gæsteforelæsere. Da dette af forskellige årsager ikke kunne lade sig gøre, måtte planlægningsgruppen selv tage sig af dem. Det medførte, at gruppen i starten førte en for tilbagetrukken tilværelsen i "fritiden" - travlt optaget af at skrive oplæg.

Programmet var i denne første del af og til noget presset. Det skyldtes ikke mindst, at deltagerne var mere diskussionslystne, end vi havde forudset, specielt under gruppearbejdet efter oplæggene. Det betød ofte en utilstrækkelig opsamling af gruppernes diskussioner i plenum.

De udvalgte temaer for *grupperarbejdet i seminarrets anden del* var meget bredt formuleret, måske også for bredt. På den anden side gav det grupperne en bedre mulighed for i fællesskab at diskutere sig frem til lige præcis hvilke emner inden for temaet de ville arbejde med. Samtidig bevirkede det, at medlemmerne af planlægningsgruppen ikke fungerede i "lærer-roller", men som almindelige grup-

pedeltagere (evt. med lidt ekstra viden på området) - noget vi vurderede som meget vigtigt.

Ligeledes var der i denne fase tidsproblemer, hvilket var meget uheldigt. Der blev kun en enkelt dag til at evaluere seminarets forløb og diskutere projektskitserne. Det må siges at være for kort tid i forhold til det store arbejde, som deltagerne havde lagt for dagen.

Vi var af tidligere planlægningsgrupper blevet gjort opmærksomme på de *sproglige problemer*. Vi forsøgte at afhjælpe dem ved at uddele oplæggene skriftligt, hvilket blev evalueret meget positivt af deltagerne. I det hele taget var sprogproblemerne på seminaret få og overkommelige.

Deltagerens arbejdsindsats var meget god. Vi var blevet advaret om, at med en placering så tæt på København ville vi få problemer med at samle deltagerne til oplæg m.m. Det viste sig ikke at være tilfældet. Seminaret fungerede fint både arbejdsmæssigt og socialt.

Seminarets størrelse var passende, da alle lærte hinanden at kende. Der kunne måske have været op til 25 deltagere (incl. planlægningsgruppen), men et større antal ville uundgåeligt få konsekvenser for arbejdsformen.

Seminarlets længde var passende. Hvis man holder fast ved, at der både skal være teoretisk indledning og gruppearbejde, kan det ikke gøres kortere.

Det kræver megen tid for planlægningsgruppen og deltagerne at afholde et sådant seminar. Det kan være et stort problem i en tid, hvor de studerende er såvel økonomisk som tidsmæssigt trængt. Alligevel mener vi absolut, at det er umagen værd, fordi det giver mulighed for et frugtbart samarbejde mellem de enkelte lande og mellem fagene.

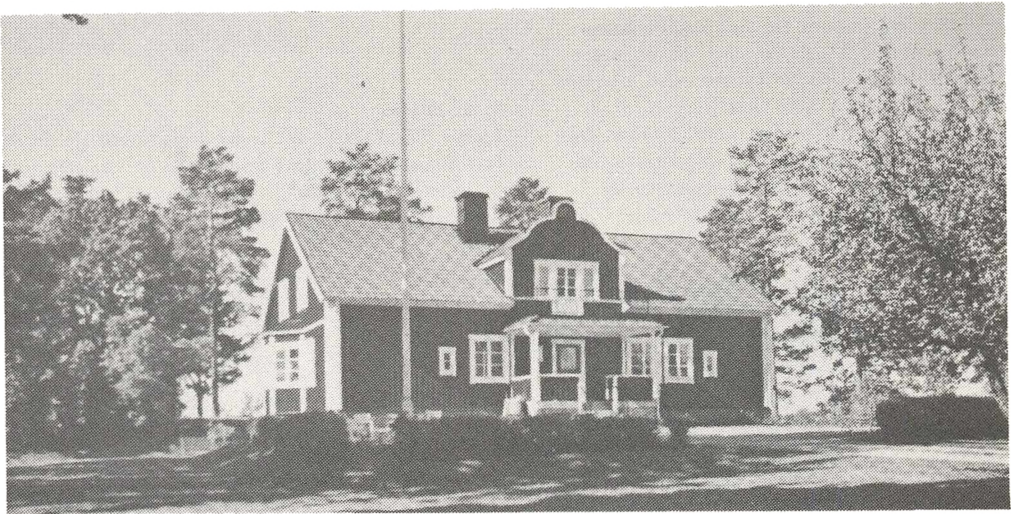
Generelt synes planlægningsgruppen at seminaret var vellykket - ikke mindst på grund af deltagerne.

Postseminar.

Deltagerne i postseminariet.

Syninge Kursgård.

Den sidste dag på feltseminaret blev det vedtaget, at der skulle afholdes et postseminar. Den bedste lejlighed ville være i forbindelse med NEFA-Nordens repræsentantskabsmøde i Stockholm den 7.-9. oktober 1983 (ved denne lejlighed skulle NEFAs 20 års jubilæum også fejres).

Postseminaret blev afholdt på Syninge kursgård den 9.-11. oktober og deltagerne var Anita, Finn, Hilikka, Anne-Mari, Eeva-Liisa, Anne Dorte, Lene H., Jette (med Lena), Kristina, Mette og Anders - resten havde ikke været i stand til at komme.

Planlægningsgruppens udkast til en disposition

blev diskuteret. Der blev tilføjet en del punkter til udkastet, ligesom indholdet af punkterne blev specificeret ret nøje. Opgaverne fordeltes mellem planlægningsgruppen og de øvrige deltagere.

Desuden mødtes grupperne fra seminaret og diskuterede rettelser og tilføjelser til deres projektskitser. Selve feltseminaret blev også gennemdiskuteret for at få nogle refleksioner over indholdet, formen, forberedelsesarbejdet m.m., nu da det var kommet på afstand.

I fritiden så vi blandt andet de mange billeder, som var blevet taget på feltseminaret.

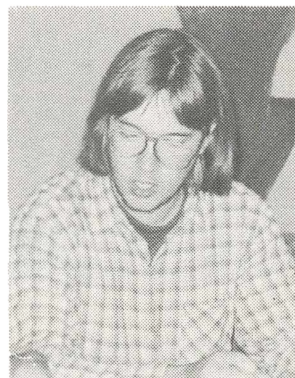
Præsentation af deltagerne.

(Ikke alle har tilsendt planlægningsgruppen oplysninger).

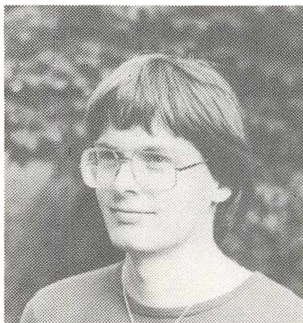
Petita Onne.

Læst 3 1/2 år på Institut for folkelivsforskning i Stockholm, heraf 1 1/2 år etnologi. Lavet interviews vedr. frikirker i Örebro. Interesse for arbejderklassens kultur og er i øjeblikket igang med at samle slagord ind, brugt ved demonstrationer. Desuden lavet opgaver indenfor sociolingvistik og socialantropologi og om minder nedtegnet af en jødisk borgerlig kvinde i Stockholm 1901-81.

Jyrki Poysä.

Læst i 5 år, heraf 2 1/2 år folkloristik ved Helsingfors Universitet. Udført feltarbejde omkring en lokal sommerfest. Interesser: Nyere kultur i 1900-tallet. Næstformand i NEFA-Norden.

Anders Linde-Laursen.

Læst etnologi siden 1979 ved Københavns Universitet. Udført feltarbejde for 2 museer. Lavet undervisningsmateriale til skoler og gymnasier om møleri. Arbejdet med EDB-registreringssystem til museumsbrug. Interesser: Ideologiformer, kulturlandskabet, sociale og kulturelle ændringer i 1800-1900 tallets samfund specielt omkring møller og ølbrygning. Medlem af planlægningsgruppen for feltseminaret i København.

Anita Rundlöf.

Læst sociologi og idehistorie, bagefter gennemgået en tre-årig "kulturveterlinje" ved Uppsala Universitet. Herunder særlig arbejdet med æstetik og litteraturvidenskab og udført praktisk arbejde angående et savværks opkomst - om kvindernes liv og arbejde fra 1870'erne. Derefter læst etnologi 1 år i Uppsala. Læser nu æstetik. Interesser: Massekulturens påvirkninger. Vil arbejde videre med tværvidenskabelige studier om menneskers vilkår før og nu.

Simikka Joutsalmi.
Studerer ved Helsingfors Universitet.

Sigurd Osland.
Læst filosofi, kriminologi og folkloristik ved Universitetet i Bergen. Arbejder som kok ved siden af studierne. (Kok på seminaret).

Mette Guldborg.
Læst etnologi ved Københavns Universitet siden 1979. Arbejdet på Frilandsmuseets skolestue fra 1981. Interesser: Byforskning, planlægning, museer og formidling, kvindelig husflid, stilhistorie m.m. Har i foråret 1984 lavet feltarbejde i en forstad til København. Medlem af planlægningsgruppen for feltseminaret i København.

Kristina Due.
Læst etnologi siden 1977 ved Københavns Universitet. Har bl.a. lavet projekt omkring kønsrollemønstre i 1900-tallets landbrug og i den forbindelse lavet feltarbejde. Studenterjob som bibliotekar på Institut for Europæisk Folkelivsforskning. Interesser: Migration, etnicitet, turisme, kønspecifik socialisation, urbansociologi og sociale bevægelser. Magisterafhandlingen skal dreje sig om den nye kvindebevægelse. Medlem af planlægningsgruppen for feltseminaret i København.

Kirsten Rykind-Eriksen.
Uddannet indretningsarkitekt, men læst etnologi ved Københavns Universitet siden 1981. Studenterjob på Nationalmuseets 3. afd., herunder omvisninger for børn og voksne. Interesser: Museumsformidling og 1700-tallets forhold, specielt hvad angår børns opvækst og skolegang indenfor adelen og borgerskabet. Medlem af planlægningsgruppen for feltseminaret i København.

Anne-Mari Salmela.

Læst 1 år etnologi og 4 år folkloristik ved Åbo Universitet. Udført en del interviews og arbejder i øjeblikket med reklame og folklore.

Hilikka Helsti.

Læst finsk sprog, etnologi og folkloristik siden 1975. ved Universitetet i Helsingfors.

Lise Skjøl-Pedersen.

Historie som hovedfag. Har læst etnologi siden 1982 ved Københavns Universitet. Historiespeciale: Kvindelige butiksfunktionærer i Danmark 1918-1940. Interesser: Kvindeforskning.

Jette Rasmussen.

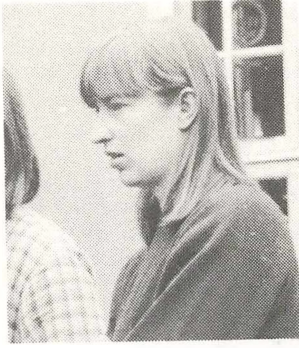
Læst etnologi siden 1977 ved Københavns Universitet. Arbejdet på et lokalmuseum og for øjeblikket på Arbejdermuseet. Skriver magisterafhandling om forstæder og planlægning. Deltog i NEFAs feltseminar i Vansbro i 1977. Medlem af planlægningsgruppen for feltseminaret i København.

Lene med Johanne (august 1984).

Lene Floris.

Læst etnologi siden 1977 ved Københavns Universitet. Har bl.a. lavet projekt omkring tyendeforhold og afvandring i 1900-tallets landbrug og herunder lavet feltarbejde. Siden 1979 arbejdet på Frilandsmuseets skolestue og bibliotek. Interesser: Museumsformidling, kvindeforskning, by- og boligstudier samt studiet af socialisation over flere generationer. Magisterafhandlingen skal handle om socialisation blandt mindre næringsdrivende i en forstad til København. Medlem af planlægningsgruppen for feltseminaret i København.

Eeva-Liisa Högman.

Læst i 6 år på Åbo Universitet, heraf etnologi i 3 år. Studenterarbejde på Raumo museum og har her bl.a. lavet en del feltarbejde (interviews).

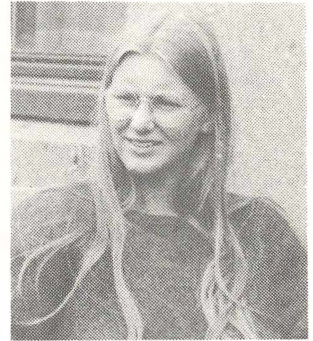
Finn Chr. Hansen.

Læst 5 år på Institut for nordisk sprog og litteratur i Oslo, heraf folkloristik i 2 år. Hovedfag: Nordisk filologi med folkløse som specialfelt og støttefagene folkloristik og samtidshistorie. Specialeemne: Humøristisk fortællertradition blandt søfolk.

Anne Dorte Højrup.

Læst etnologi i 5 år ved Københavns Universitet fra 1979. Før dette en uddannelse som vævelærer. Lavet feltarbejde i Lemvig blandt ansatte på en fiskefiletfabrik. Interesser: Forskning omkring arbejdere, kvinder, seksualitet og sociale netværksbegreber. Magisterhandlingen skal handle om kønsrollemønstre og livsform blandt nutidens lønarbejdere.

Lene Hadsbjerg.

Læst etnologi ved Københavns Universitet siden 1981. Arbejde på et lokalmuseum i nærheden af København. Interesser: Kvindeforskning, socialisation, seksualitet og videnskabsteori. Overvejer at skrive magisterafhandling indenfor 1700-tallets kultur vedr. adelen og borgerne.

Litteratur.

- Anderson, Perry, 1979. Fra antikken til feudalismen. Viborg.
- Andritzky m.fl. (red.), 1981. Grün in der Stadt. Hamburg.
- Aries, Phillippe, 1982. Barndommens historie. København.
- Auring, Steffen, 1978. Vareæstetik og offentlighed. (Litteratur og Samfund nr. 27).
- Barnow, Finn m.fl. (red.), 1982. Storbyens krise - introduktion til urbanteorien. København.
- Bay, Joi, 1982. Storbyens Magikere. Om "Birminghamskolens" subkulturteori. (Bidrag nr. 16).
- Bech Jørgensen, Birte, 1982. Historien om Bæk-Fosgården - om flyttebevægelser og det sociale liv i et boligområde i Albertslund. Albertslund.
- Bech Jørgensen, Birte og Thomsen, Leif, 1978. Hverdagslivet i en forstad - drømme, realiteter og sociale konflikter. København.
- Bech Madsen m.fl. (red.), 1978. Om unge. Aspekter af ungdomsproblematik. København.
- Bech, Svend Cedergreen, 1967. Københavns historie gennem 800 år. København.
- Bell, Colin m.fl. 1971. Community Studies. Plymouth.
- Benjamin, Walther, 1973. Kulturindustri. Udvalgte skrifter. København.
- Berndt m.fl. 1976. Arkitektur som ideologi. København.
- Bidrag. Bevidsthedssociologisk tidsskrift. Nr. 16, 1982. Tema: Bysociologi/kvindefilm/ungdomskultur. Odense.
- Bisgaard m.fl. 1981. Om planlægning. En introduktionsbog. København.
- Bjerg, Jens m.fl. 1982. Ungdom, socialisation, narcissisme. København.
- Blød By. Tidsskrift for Bolig- og planlægningsproblemer. Århus.
nr. 1, 1978, Parcelhuset
nr. 6, 1979, Byfornyelse
nr. 26, 1983, Forstadsmontage
nr. 27, 1983, Bysociologi
- Bodström, Kjerstin, m.fl. (red.). 1978. Storbyproblemer. København-Stockholm.
- Bohm, Kjerstin, 1979. Staden som struktur og praktik. En præsentation av den urbane frågan. (Häftan för kritiska studier 1979 nr. 5)
- Bonke, Jens, m.fl. 1979. Boligpolitikken - krisen og de materielle levevilkår. København.
- Borger i Gladsaxe. 1982 Gladsaxe.
- Brake, Mike, 1979. The sociology of youth culture and youth subcultures London.
- Bregenhøj, Carsten, 1971. Etnologisk Interviewteknik. København.
- Brøgger, Stig (red.), 1982. Bybilleder. Sophienholm. Lyngby-Tårnbæk.
- Buch-Hansen m.fl. (red.), 1975. Om geografi - en introduktionsbog. København.
- Bundgaard, Frank, 1983. Bysociologi og social virkelighed. København.
- Burnett, John, 1978. A social history of housing 1815-1970. London.
- Byfornyelsen set nedefra, 1982. Seminarrapport 15-16 mars 1982. - NAVF prosjektet Grønland-Nedre Tøyen.
- Castells, Manuel, 1982 a. Statsintervention, kollektiv konsumtion og bymæssige modsætninger. (Barnow, F. 1982). København.
- Castells, Manuel, 1982 b. Teori og ideologi i bysociologien. (Barnow, F. 1982). København.
- Christensen, Finn m.fl. 1981. 2 minutter fra Friheden. Om unge i Hvidovre. Rapport RUC.
- Christoffersen, Mads m.fl. 1979. Fysisk planlægning og samfundsmæssige reproduktionsproblemer. København.
- Clarke, John m.fl. 1979. Working Class Culture. London.
- Cohen, Phil, 1982. Subkulturel konflikt og arbejderklassefællesskab. (Kultur og Samfund 2/1982). Roskilde.
- Crane, Julia m.fl. 1974. Field projects in anthropology - a student handbook. New Jersey.
- Dahlkvist, Mats, 1978. Staten, socialdemokratien og socialismen - en indledende analys. Lund.
- Daun, Åke, 1976. Förortsliv - en etnologisk studie av kulturell förändring. Lund.
- Daun, Åke, m.fl. 1980. Boende och livsform. Stockholm.
- Daun, Åke, 1982. Egennytten och det sociale medlemskapet. Stockholm.
- Degn, Ole, 1979. Urbanisering og industrialisering - en forskningsoversigt. København.
- DrejØ, 1976. Rapport fra NEFAs feltseminar i Danmark august 1975. København.
- Dreyer, Helge m.fl. 1982. København - forslag til ekskursioner. Skive.
- Ek, Sven B. 1967. Stadens födelse. Eslöv.
- Ek, Sven B. 1971. Nöden i Lund. En etnologisk Stadsstudie. Lund.

- Engelbrektsson, Nanne. 1982. Landala - Stadsdel och Livsform, som försvann. Göteborg.
- Fabricius, Nina m.fl. 1981. Oversigt over Københavns Amts kulturhistorie. København.
- Fabricius, Susanne, 1971. Boligen som undertrykkelsesredskab. (Meninger om mennesker og miljø). København.
- Gehl, Ingrid, 1971. Bomiljø. Statens Byggeforskningsinstitut (SBI). København.
- Gehl, Jan, 1980. Livet mellem husene: udeaktiviteter og udemiljøer. København.
- Gerholm, Thomas, 1970. Begreppet produktionssätt. (Zenit nr. 18, 1970).
- Gjesdal-Christensen, Anne Louise, 1978. Bostad och Kommunikation. (Kulturell Kommunikation, Lund 1978).
- Gjesdal-Christensen, Anne Louise, 1979. Begreper om byen - hjælpemiddel eller tvangstrøye. (Dugnad 1979, nr. 3).
- Gjesdal-Christensen, Anne Louise, 1982. Mennesker og bygninger i byen. Hvem forsker vi for? (Dugnad 1982, nr. 1).
- Gladsaxeboegen. I-II, 1949. Træk af Gladsaxe-Herlev Kommunes Historie. Gladsaxe.
- Gordon, David, 1982. Den kapitalistiske udvikling og de amerikanske byers historie. (Barnow, F. 1982). København.
- Gravlund, Thorkild, 1928. København. (Turistforeningen for Danmark, årbog 1928).
- Grenness, Ragnhild (red.), 1978. Hvis husmørene ikke fantes. Tønsberg.
- Groth, Niels Boje m.fl. 1982. Byplanlægning, kulturlandskab og livsformer. København.
- Gullberg, Anders, 1981. Det fængslande planeringstänkandet - planering och utvärdering granskade. Stockholm.
- Habermas, Jürgen, 1976. Borgerlig Offentlighed. Henimot en teori om det borgerlige samfund. (Norsk oversættelse).
- Hall, Stuart m.fl. (red.), 1976. Resistance through rituals. Youth Subcultures in Post-War Britain. Birmingham.
- Hannerz, Ulf, 1980. Exploring the City. Inquiries Toward an Urban Anthropology. Columbia.
- Hansen, Andre Wang, 1982. Fotografi og familie. Odense.
- Hansen, Jens, 1977. Københavns forstadsbebyggelse i 1850'erne. København.
- Hanssen, Börje, 1952. Österlen. Ystad.
- Hanssen, Börje, 1978. Familj, hushåll, släkt. Österåla.
- Harvey, David, 1982. Urbaniseringsprocessen under kapitalismen: en analyseramme. (Barnow, F. 1982). København.
- Haug, W.F., 1975. Kritik av vareestetikken. Stockholm.
- Haugbøll, Charles 1951. Grevinden af Bagsværd og Aldershviles historie. (Særtryk af historiske meddelelser om København, 4. række. III bind, hæfte 3-4, 1951).
- Hebdige, Dick, 1981. Subculture, the Meaning of Style. London.
- Historisk-topografisk selskab for Gladsaxe kommune. Årsskrift 1970.
Do. 1971
Do. 1975
Do. 1978
- Hodne, Bjarne m.fl., 1981. Mundtlige kilder. Om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminneskaps og historie. Oslo.
- Holter, Harriet m.fl., 1978. Familien i klassesamfundet. Oslo.
- Horkheimer, Max m.fl., 1972. Kulturindustri.
- Hovedstadsrådet, 1980. Arealanvendelse 1/1-1980. (Kort).
- Hvidberg, Ena, 1978. Tegn og symboler i nutidig boligindretning. En analyse af materiel kultur som kommunikationsmiddel. Upubl. magisterafhandling.
- Hvidtfeldt, John (red.), 1979. København inden for Voldene. København.
- Häftan för kritiska studier, 1978, nr. 1. Max Weber - en borgerlig Marx?
- Häftan för kritiska studier, 1979, nr. 5. Tänkandets former. Staden som process.
- Häftan för kritiska studier, 1981, nr. 2. Analyse av staden. Staden under kapitalismen.
- Häftan för kritiska studier, 1982, nr. 5. Gatans disciplinering. Byråkratins uppgång och fall.
- Højgaard Pedersen, Peter, 1978. Vareæstetik og reklame. (Litteratur og samfund, nr. 27).
- Højrup, Thomas, 1983 a. Livsformer i det vesteuropæiske samfund. Stencil. 23. Nordiske etnolog- og folkloristkongres.
- Højrup, Thomas, 1983. Det glemte folk. København.
- Iversen, Anton m.fl. 1980. Lønarbejderliv i nyere forstadsmiljøer. Aalborg.
- Jacobsen, Eva Thune, m.fl., 1979. Kvindesocialisation - en teoretisk og empirisk belysning af 19 kvinders køns- og klassespecifikke socialisation. København.
- Jensen, Carsten, 1982. BZ-Europa - ungdomsbevægelser i 80'erne. København.
- Jonsdotter, Malin, 1978. 3 rum och kök i Hudiksvall. Hudiksvall.
- Koch, Nynne (red.), 1978. Boligrammer og menneskeværd - en kvinderapport. København.
- Kiberg, 1980, Finnmarken. Rapport från NEFAs fältseminarium 1979. Helsingfors.
- Kildegaard Hansen, Bjarne, 1982. Bilisme. (Folk og kultur 1982).
- Kildegaard Hansen, Bjarne, 1982. Væg billedet og boligkulturen. (Arv og Eje 1981-82).

- Kjærdsdam, Finn 1981. Byplanlægning og samfundsudvikling. Aalborg.
- Kontext, 1974. Nr. 21. Triviallitteratur. Sexualitet. Familie.
- Kontext, 1980. Nr. 41. Barndommen - de voksnes verden.
- Kontext, 1981. Nr. 42. Ungdom og utopi.
- Kortteinen, Matti, 1982. Lähiö. Tutkimus elämäntapoja muutoksesta. Helsinki.
- Kruse, Niels, 1981. Ideer i og om planlægning - teori. København.
- Kultur og klasse. 1977. Nr. 30. Socialisation.
- Kultur og klasse. 1979. Nr. 36. Massekommunikation.
- Kulturgeografiske hæfter, 1981. Nr. 19. Byproblemer i Danmark. København.
- Kuhl, P-H, m.fl., 1972. Boligmiljøer i forstaden. København.
- Kuhl, P-H, m.fl., 1976. Fritid 1975. København. København. A Short Description of the Origin of Copenhagen, the City's Physical Structure and Planning, 1973. København.
- Københavns City Center, 1976. Hvad med city? København.
- Københavns City Center, 1977. Hvad med City? Udviklingsperspektiver for City. Ideplan 77 for City. København.
- Københavns hvornår skete det, 1979. København.
- Le Corbusier, 1965. Menneskenes bolig. København.
- Lefebvre, Henri, 1972. Das Alltagsleben in der modernen Welt. Frankfurt A. M.
- Lefebvre, Henri, 1974. Kapitalens lange skygger. En marxistisk byudviklingsanalyse. København.
- Lefebvre, Henri, 1977. Kritik des Alltagslebens. Kronberg.
- Liebst, Asger, 1976. Bevidsthedsindustri og IRMA. (Sænummer af "Litteratur og samfund").
- Liljeström, Rita, 1980. Uppväxtvillkor. Samspelet mellan vuxna och barn i ett föränderligt samhälle. Uddevalla.
- Liljeström, Rita, 1977. Vore børn, andres unger. Samfundets og børns udvikling. København.
- Linde, Birger, 1981. Kapital, krise og stat. Århus.
- Lindner, Rolf, 1979. Klassespecifikke aspekter af kritikken af vareæstetikken. (Kultur og Klasse nr. 36).
- Linvald, Steffen, 1973. Bagsværd. Landsbyen mellem sø, skov og mose. København.
- Litteratur og Samfund nr. 27, 1978. Vareæstetik, offentlighed og reklame.
- Lojkine, Jean, 1982. Bidrag til en marxistisk teori om den kapitalistiske urbanisering. (Barnow, F. 1982). København.
- Madsen, m.fl. 1982. Ungdom 80. Ungdom som social bevægelse. København.
- Marslev, Jan m.fl., 1981. Dansk bygge- og boligpolitik 1966-80. Determinanter og konsekvenser. Upubliceret speciale. Samfundsfag.
- Martini, Sten, 1974. Nyere forstads miljøer. København.
- Mortensen, John, 1974. Diskussion af nogle problemer i Haug: "Kritik der Warenästetik". (Kontext nr. 21).
- Nielsen, Birger Steen m.fl., 1978. Socialisationsforskning. Senkapitalisme og subjektivitet. København.
- NOAH/Gladsaxe, 1980. Menneske og bolig. Et debathæfte om boliger og boligforhold. København.
- Nordiske Storbyer - problemer og udviklingstendenser, 1982. Storbyprojektet, fase 1. Udarbejdet af en arbejdsgruppe for nordisk embedsmandskomite for regionalpolitik. Stockholm.
- Olsen, Gunnar, m.fl., 1954. Københavns historie. København.
- Ottomeyer, Klaus, 1977. Människan under kapitalismen. Göteborg.
- Paulsson, Gregor, 1950-52. Svensk Stad I-III. Stockholm.
- Pax Leksikon, 1979. Oslo.
- Poysä, Jyrki, 1983. AIDS- ilmrö. Upubl. Helsinki.
- Preteceille, Edmond, 1982. De kollektive udstyr og den samfundsmæssige konsumtion. (Barnow, F. 1982). København.
- Rambusch, Sigurd (red.), 1978. Rødovre 1901-76. Rødovre.
- Rasmussen, Steen Eiler, 1973. København. København.
- Regeringens ungdomsudvalg, 1982. Rapport nr. 2. Ungdomsbilleder. København.
- Rehde Nielsen, Anders, 1978. Urbaniseringsprocesser i Storkøbenhavn. Belyst ved to lokalundersøgelser i Gladsaxe kommune. Upubl. magisterafhandling.
- Reintoft, Hanne, 1978. Om familien. En introduktionsbog om familiemønstre I-II. Viborg.
- Saunders, Peter, 1981. Social Theory and the Urban Question. London.
- Schwartz, Jonathan, 1982. Decolonizing Labour Migration Research. (Immigranten). Oslo.
- Scotte, Lasse, 1981. Slutfiskat. Stockholm.
- Scotte, Lasse, 1983. Diskussionsunderlag till tidskriftsseminariet 28/4-85. Stencil.
- Sennett, Richard, 1969. Classic Essays on the Culture of Cities.
- Svendsen, Ruben, 1976. Hvidovre - tættere bebygget område. Hvidovre.
- Svensson, Ole, 1981. Dansk byplanguide. København.
- Thompson, Paul, 1978. The Voice on the Past. Oral History. London.
- Thomsen, Leif, 1981. Den autoritære by. København.
- Thomsen, Leif, 1981. Mod en politisk bysociologi -

- en analyse af byproblemer, bykampe, sociale bevægelser, lokal magt og lokalstaten. København.
- Toiviainen, Peter, 1983. Houmioita Graffitin Huumorista. Upubl. Helsinki.
- Tränkle, Margret, 1972. Wohnkultur und Wohnweisen. Tübingen.
- Uge- og billedblade: Bo Bedre - Skønne hjem - Billedreporter - Ude og Hjemme - Hjemmet - Søndags-BT - Vi Unge - Alt For Damerne - Billedbladet - Familiejournalen - Irene/Burda - Alt om Sport - Femina - Se & Hør - Sounds - Bravo - Sail Surfing.
- Ugeskrift for læger, 1983. Boligmiljø og sundhed. Ungdomshus nu! 1982. Viborg.
- Vansbro, 1977. Rapport från NEFAs fältseminarium i Vansbro 1977.
- Weber, Max, 1958. The City. Chicago.
- Weber-Kellermann, Ingeborg, 1976. Die Familie - Geschichte, Geschichten und Bilder. Frankfurt a.M.
- Werner, Karla, 1981. Egen härd - om kvinnoliv i småhusområden. Stockholm.
- Wiborg, Annette m.fl., 1981. Sådan er København også. København.
- Willis, Paul, 1977. Learning to labour. Saxon House.
- Wirth, Louis, 1938. Urbanism as a Way of Life. (The American Journal of Sociology, vol. XL-IV, nr. 1, July 1938).
- Wohlfarth, Eske, 1982. Det etnologiske studium af kulturlandskabet. Upubliceret magisterforelæsning.
- Vorre, Birgit, 1981. Nutidens boligvaner. Undersøgelser og foreløbige resultater. (Nationalmuseets arbejdsmark 1981).
- Værebros, Park, 1972. Undersøgelse af et boligområde og dets fællesanlæg. København.
- Aalborg Portland. Beton, hus og bolig. Aalborg.

English Summary.

This issue of NordNytt contains the report of NEFA's 13th field seminar which was held in Bagsværd near Copenhagen 18th July - 5th August 1983 on the subject "City - suburb - habitation".

Besides publishing NordNytt NEFA arranges such field seminars in rotation in the Nordic countries every second year.

This seminar was planned by a group of Danish students from Institute of European Ethnology (University of Copenhagen) and had participants from Norway, Sweden, Finland and Denmark.

The report is worked out by the Danish planning group in collaboration with the participants. It contains four parts.

In part one the background of the seminar is described, i.e. the subject and its demarcation, diary, the preparations, and the form of work at the seminar.

Second part contains the lectures given at the seminar. Various invited lecturers and the Danish planning group spoke of:

- Historical materialism
- Class analysis
- The concept of life-mode
- Urban studies
- Planning and town development
- The "environment debate" in Denmark in the 1960s
- Fieldwork

In addition there are introductions to excursions in Copenhagen and in Bagsværd.

The contents of the third part is the working papers of the groups in which the participants worked the last ten days of the seminar. There were four groups that each worked out a research plan for a study in continuation of the theoretical themes discussed earlier at the seminar.

The fourth part contains evaluation of the seminar, postseminar plus literature list and presentation of the participants.

Anmeldelser

Kend din By, din Rod!

Århus-guide.

Af Historisk Værksted.
Forlaget Modtryk, Århus 1983. ISBN 87-88-135-92-6. 416 sider - 1 kort. Pris: DKr 95,-.

Anm. af Christian Kvium.

"Kend din By, din Rod!" er et på samme tid kritisk og kærligt signalement af Århus - "en række glimt af byens historie og dens politiske bevægelser, kvarterer, miljøer og mennesker. Set nedefra og gennem de lokale konflikter, som byens establishment helt ikke taler om".

Den er tænkt som guide eller håndbog for - især kommende - græsrodsaktivister af enhver art og skrevet og redigeret af en gruppe på 12 "mere eller mindre arbejdsfrie" historikere (: *Historisk værksted*), Lis Bertelsen, Elisabeth Riber Christensen, Jørgen Viggo Christensen, Peter Deleuran, Lars Kiertzner, Benedikte Lange, Tom Lund, Karin Møller-Olsen, Ole Puggaard, Hilda Rømer, Lars Stigel og Rita Sørensen (med undtagelse af enkelte signerede artikler). Initiativet er noget af en bedrift, der burde kunne inspirere lignende projekter andre steder.

Bogen er veldisponeret, velskrevet og aldrig kedelig - hvis man ser bort fra en irriterende akademisk venstrefløjsfolkelighed, som præger et par af afsnittene. Lay-out'en er efter min smag lidt forvirrende (f.eks. er det en dårlig ide at trykke tekst oveni billeder). Fotografierne er forsåvidt velvalgte og giver en masse stemning. Men desværre er de alt for ofte elendigt reproducerede. Godt nok er bogen billig, men kan det alligevel ikke gøres bedre? Bjarne Juuls stregtegninger er elegante, sjove og tekstnære.

Som guide eller håndbog har "Kend din By, din Rod!" mange styrker og en enkelt væsentlig svaghed. Afsnittene om de aktuelle bevægelser, organisationer, aktiviteter og steder og om byens dag- og natteliv i almindelighed er enormt informativt og suppleret af en lang, nyttig, alfabetisk opstillet nøgle med adresser, telefonnumre og kontaktnavne bagest i bogen. Men hvorfor i alverden skal vi snydes for et register - eller i det allermindste en superdetaljeret indholdsfortegnelse?

Denne mangel må kunne udbedres i næste udgave.

Bogen rummer læseværdige afsnit om tidligere tiders sociale, økonomiske og politiske forhold i Århus. Men alt i alt fylder den historisk-analytiske dimension ikke meget, og det har næppe heller været meningen. Det kan jeg sagtens acceptere. Men fri os fra harmoniserende forkortelser af venstrefløjens egen historie som den på side 310f. Fronthuset er og har længe været en helt central og uundværlig del af det århusianske venstrefløjsliv. Men *hvis* dets historie skal skrives, må konflikterne også med, selvom det evt. kunne medføre en vis uenighed i redaktionsgruppen.

Hvad jeg ellers kunne have af indvendinger, vil jeg begrænse sig til "folkloristiske" detaljer (f.eks. har Botanisk have da vist aldrig heddet "Botteren" blandt de lokale, men "Buddi"!) Alt i alt synes jeg, at "Kend din By, din Rod!" giver et vældig godt billede af Århus, livet i Århus, modsætningerne i Århus og, fremfor alt, de politiske, sociale og kulturelle aktiviteter i Århus netop nu. Sådan skal det gøres.

Hälsa och livsmiljö.

Av Åke Daun og Nils-Erik Landell.
Stockholm 1982. (146 s.)

Anm. af Bodil Bjerring.

Hvordan kan man vaccinere sig mod sygdom, spørger etnologen Åke Daun og lægen Nils-Erik Landell. Svaret er gode levevilkår. Derefter spørger

forfatterne: Hvilke levevilkår fremmer det enkelte individs sundhed? De afprøver deres tese om sammenhængen mellem sundhed og levevilkår i en eksplorativ, empirisk analyse af kvinders sundhed og sygdomsbilleder i en forstad til Stockholm. Det empiriske materiale består af de indkomne besvarelser på 500 spørgeskemaer til 500 tilfældigt udvalgte kvinder mellem 20 og 40 år, og af 55 interviews med fra spørgeskemaet udvalgte kvinder i kommunen. Forfatterne ser en sammenhæng mellem gode opvækstvilkår og sundhed, og mellem dårlige opvækstvilkår og mange psykosomatiske lidelser. Teoretisk hælder forfatterne til en socialpsykologisk tilgang med udgangspunkt i menneskers almene og kulturelt afledte behov. De vægter immaterielle størrelser som tætte netværk, livskvalitet og selvtilid højere end materielle goder, og anser kvinder, der er socialt tilpasset deres omgivelser som værende mere sunde, end kvinder, der er utilfredse med deres livssituation. Forfatterne er selv kritiske overfor deres udgangspunkt: at vælge kvinder ud på grund af samme bomiljø, idet de ikke mener, at bomiljøet i sig selv siger noget om levevilkår, der fremmer sundhed. De anlægger i stedet, hvad de kalder et helhedsperspektiv. Dette helhedsperspektiv rummer samspillet mellem problemer med sig selv, problemer i familien og med andre sociale relationer, problemer i bomiljøet, problemer med arbejdet, samt problemer med økonomien. Modsat megen medicinsk forskning vil de ikke primært finde sygdomsårsagerne i individet, men i individets samspil med omgivelserne.

Bogen er blevet til som et stykke kontraktforskning for sygehusvæsenet og sundhedssektoren i Vaxholm kommune. Den er beregnet på at give kommunale myndigheder nogle ideer til, hvordan de kan fremme sundheden i kommunen.

Ved samspil med omgivelserne forstår forfatterne samspillet med de nære omgivelser. De nævner ikke, hvordan disse omgivelser produceres og re-produceres, og kommer således ikke frem til de faktorer, der styrer samfundsudviklingen. Ved at fokusere på tilpasning til samfundsomgivelserne som et sundhedstegn, afskærer forfatterne sig fra enhver samfundskritik. Man kunne spørge: Er det nødvendigvis et sundhedstegn IKKE at være syg? Hvis nu vi lever i et sygt samfund, er det så et sundhedstegn at tilpasse sig? Det kan undre, at forfatterne i deres litteraturliste end ikke medtager bøger, der med udgangspunkt i en samfundskritik forholder sig til socialmedicinske spørgsmål. F.eks. Lone Scoozza: Lønarbejde eller førtidspension. København 1977 - for bare at nævne en.

Bogen slutter med en opfordring til at forbedre levevilkårene ved at erstatte tv-kiggeri med na-

turoplevelser, motion, musik, kunst, osv - en opfordring til folk om selv at være mere aktive i deres liv. Og til kommunen denne glædelige nyhed! Vores sundhedsanvisninger behøver ikke at koste penge, for materiel overflod er ingen nødvendighed for lykken!

Læs bogen, hvis du interesserer dig for tilpasningsstudier - og du ikke har læst læssevis af dem før. Denne bogs begrebsverden rummer intet nyt.

Silkeborg 1845-1982 - en by i billeder, 1982.

Af Jan Horskjær.

Fåes hos: A/S Silkeborg Bogtrykkeri, Stagehøjvej 27, 8600 Silkeborg. 231 sider.
ISBN 87-88016-08-0 Indb. 196,00 kr.
ISBN 87-88016-10-2 Hft 148,00 kr.

Anm. af Mogens Melchiorson.

Givetvis overraskende for de fleste er Silkeborg temmelig ung og fra første færd, for 140 år tilbage, en helt igennem planlagt by. En kongelig kommission styrede de første 6-7 år udviklingen med fast og sikker hånd. Nybyggerne skulle dengang søge om erhvervsbevilling og forpligtede sig til at bygge indenfor de første år.

Sådan begyndte det og ved 100 års jubilæet, fejret i 1946, udkom Peder Nielsen (red.): Silkeborg i billeder gennem 100 år. 1846-1946. Den store billeddel heri bestod af ukommenterede fotografier, der gengav de samme steder "før og nu". Jan Horskjær, tidligere leder af byens lokalhistoriske samling og igennem nogle år SLAs (Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver) dynamiske formand, havde længe gerne villet forbedre og forny denne bog. I lokalarkivet var det nemlig efterhånden lykkedes ham med forkerlighed, at få oparbejdet og ordnet en betragtelig samling fotografier. Ved A/S Silkeborg Bogtrykkeris 125 års jubilæum fik han, på opfordring, chancen for denne bogudgivelse. Det blev udstyrmæssigt et dæmpet pragtværk i stor format, stift bind (eller hæfte), med 150 g offset papir fra Silkeborg Papirfabrik, selvfølgelig. De over 300 fotografier er utraditionelt gengivet i brune toner på en cremefarvet baggrund, nogle vil hævde det er smagløst nostalgisk (jvf. iøvrigt kritikken af billederne fra filmen Torvald og Linda),

personligt finder jeg, at det her netop giver hensigten at stille dagligliv. Desværre har farvevalget indimellem sløret kontrasterne for meget. Billederne er valgt med omhu, mange er rene perler, som man udtrykker sig, men ingen er tilfældigt fyld. Deres egne udtryk kunne stå for sig, men de får en yderligere dimension ved Horskjærs indsigtfulde medfølte, men også til tider bittersøde tekst, om den udvikling og ikke mindst ændring Silkeborgs bybillede har undergået. Sine unge år til trods tæller byen kun få gamle bygninger. De der ikke blev saneret væk blev ombygget til ukendelighed. En smuk, planlagt by er blevet offer for tidens krav indenfor handel, omsætning og trafik: Gadegennembrud, flagrende markisefyldte gågader, stormagasiner med parkeringspladser og en bankkoncerns ekspansion.

Det er især denne historie som fortælles i de 13 temaer: Torvene, gaderne, handel, skolerne, fest og fritid m.fl.

"Lad os håbe, at den eftertid, som sætter sig til doms over vore gerninger, ikke dømmes for hårdt". (s. 58)

Nej Horskjær dømmes ikke (ret meget) men lader billederne tale og seeren selv dømmes. Hvor let glemmer vi ikke at videbutikken nede på hjørnet for år tilbage var det lille ismejeri? Som billedværk er dette en af de bedste bymonografier om ikke den bedste.

Men i sammenligning med sin forgænger står nogle af de andre dele knapt så stærkt: Den historiske indledning er ikke så god, for mange citater og med et par fejlagtige betragtninger. Tidstavlen er god og ganske detaljeret specielt for tiden efter 1946. Et kortere noget utydeligt (bruntonerne) kortafsnit. Litteraturlisten er meget selektiv, hvorimod forgængerens nærmest var en bybibliografi (Der henvises istedet til Nanna Hoeg Dreyer: Silkeborg 1846-1976. En lokalbibliografi. Hvilket er en ganske udmærket bibliografi, udarbejdet som speciale på biblioteksskolen).

Kattegat - Skagerak Projektet, meddelelser nr. 1, 1982 og nr. 3, 1983.

Anm. af Torben Christensen.

De første resultater af det fælles skandinaviske forskningsprojekt "Kattegat - Skagerak regionens kulturudvikling under 1800-tallet", foreligger med de to første meddelelser. Projektets mål er at registrere ændringer i hverdagskulturen i området og arbejdet er organiseret i 6 arbejdsgrupper.

Meddelelse nr. 1, 1982 er resultatet af en uges feltarbejde i Søgne juni 1982 indenfor gruppe 5, som arbejder med vækkelser og foreningsdannelser. Indholdet er 5 forskellige artikler, hvor forskellige problemstillinger rejses dels på baggrund af forfatterens tidligere forskning, dels på baggrund af det lokale kildemateriale.

Hans Try giver i sin artikel "Gjennombrotstid for "associationsaanden" i Søgne" en introduktion til lokalområdet og dens mange religiøse bevægelser. Vagn Wählin tager i sit bidrag fat om holdningerne til "Drikkeri, dans og Natteløberi" medens Peter Ludvigsen med udgangspunkt i protokollen for Spangereid Misjonsforening giver et billede af denne. Anne-Lise Schou Petersen påpeger i sin artikel "Omkring missionen og Kvinderne" kvindens centrale rolle indenfor de fleste vækkelsesbevægelser, men også at denne rolle indenfor de fleste vækkelsesbevægelser, men også at denne rolle oftest er usynliggjort i det gængse kildemateriale. Endelig giver Anders Gustavsson i "De frie Venner" et billede af en lokal minoritetskultur.

Artiklerne perspektiveres ved hjælp af kommentarer fra kompetente folk med stor viden om det lokale kildemateriale, og gennem disse kommentarer fremkommer mange muligheder for det videre arbejdsforløb i gruppen.

Bidragene til meddelelse nr. 2 kommer i modsætning til nr. 1 fra forfattere under forskellige grupper.

I den første artikel fokuserer Kjell O. Masdalen på skudehandlen udvikling mellem Norge og Nordjylland i perioden 1800-1820. I forlængelse heraf har Poul Holm et bidrag om den norske indvandring til Nordjylland og den deraf følgende kulturpåvirkning. Denne indvandring ses i lyset af skudehandlen og består hovedsagligt af folk tilknyttet denne, såsom købmænd, skippere etc.. I modsætning hertil viser Hanne Gjøl i sin artikel at den svenske indvandring til området var en direkte arbejdskraftvandring orienteret mod landbruget og den vendende industri.

Sven Anders Söderpalm viser i sin artikel, at overordnede beslutninger har afgørende betydning for lokalsamfundet, her eksemplificeret gennem de statslige diskussioner om udbygningen af det svenske jernbanenet.

Med disse to Meddelelser synes projektet at have vist sin berettigelse.

De spæde antagelser som projektet startede ud med om områderne som en fælles kulturregion synes i mange henseender nu at være rimeligt underbygget, og åbner op for nye og hidtil overset muligheder for sammenlignende undersøgelser.

Den jydsk historiker nr. 19-20. Århus. Sportshistorie.

Anm. af Laila Ottesen.

Bogen er delt i to dele. 1. del hedder "sportshistorie og sportsteori", 2. del hedder "Idræt, politik og bevægelser".

Første del består af to artikler: Niels Kayser Nielsen: "De (h)vide mål og det grønne græs. Træk af sportens historiografi". Artiklen gennemgår en stor del af den sportsforskning der har fundet sted i Danmark, Tyskland og England. Oversigten er bygget op omkring følgende problemstilling: er sporten undertrykkende, eller rummer den også i kapitalsamfundet, befrielselementer, der bærer væk mod det socialistiske samfund, i det mindste virker dannende? Resultatet må siges at være blevet godt, denne artikel kan uden tvivl danne basis for enhver der ønsker at indlede sportsforskning, både m.h.t. problemstillinger og litteratur. Artiklen slutter med at efterlyse en sportsforskning der kan levere både en kritik og en kærlighedserklæring til sporten, og det kan man jo kun tilslutte sig.

En vigtig indvending til artiklen skal dog gøres, N.K.N. har ikke skænket det mange tanker, at også kvinder både dyrker idræt og skriver om dette!

Den anden artikel i første del hedder "Sportens oprindelse som et sociologisk problem" og den er skrevet af Norbert Elias. Det er en god ide at tage en spændende forsker som N.E. frem og få oversat noget af hans arbejde. Endvidere er det også fint at lave præsentation af ham.

Norbert Elias ser på fænomenet sport som opstår i England i 1800-tallet og spredes til det meste af verdenen.

At der ikke blot er tale om en lang udviklingsproces i lige linie fra de græske olympiske lege, men et tidsspecifikt fænomenet argumenterer N.E. for ved at inddrage sin civilisationsprocessteori (fra hans "The civilizing process"). Ifølge denne finder N.E. strukturelle forskelle ved at sammenligne den engelske sport med den græske form for legemeskultur, dette gøres ved at se på voldsniveauet og samvittighedsdannelsen. I de antikke lege er der et højere niveau af fysisk tilladte vold og et lavere niveau af samvittighedsdannelse end i den engelske sport. Men siger N.E. dette er ikke udtryk for uciviliseret adfærd, men symptomatisk for nogle bestemte træk i de to samfunds organisering som er bestemt af statsdannelsens udvikling.

Efter min mening gør N.E. ret i at betragte den engelske sport som et tidsspecifikt fænomen,

mens hans forklaringsmåde er ikke overbevisende. N.E. er monokulturel, han forklarer forskellene i den engelske sport og de antikke lege ved at udgå fra en udviklingslinje og karakterisere ved et "mere end" og et "mindre end". Etnologer ville se den engelske sport og de antikke lege som udtryk for to helt forskellige kulturmønstre, hvor begreber som vold og samvittighedsdannelse må forstås på baggrund af de to samfunds helt forskellige måder at organisere sig på og hermed forstå begrebernes helt forskellige indhold.

Andel del består af tre artikler:

Ole Jørgensen Daneved: "En sund sjæl i et sundt legeme. Gymnastik og skyttesagen i Danmark 1884-1905 med særligt henblik på de politiske og sociale aspekter", Ebbe Hansen: "Arbejderidrætten i Danmark med særlig henblik på DAI i perioden 1929-43," samt Jan Kahr Sørensen: "Firmaidrætten i Danmark".

Artiklerne er udtryk for meget traditionel historieskrivning med hovedvægten lagt på organisationshistorie. Dog må det understreges at det er gjort redeligt og at artiklerne er blevet nogle meget anvendelige historiske redegørelser. Fælles for de tre forfattere er ønsket om at gøre op med myten om idrætten som ren og skær reproduktion af arbejdskraften og forsøge at se på det skabende i idrætten istedet for. At de tre så via deres analyser af henholdsvis "Gymnastiksagen", "Arbejderidrætten" og "Firmaidrætten" når frem til at der er sket en eliminering af det skabende. Er forhåbentlig et resultat af en utilstrækkelig teoretisk og metodisk tilgang. En metodisk begrænsning kommer tydeligt frem i Ebbe Hansens artikel, hvor han skriver:

"Man må nemlig gøre sig klart, at det er umuligt at nå frem til en forståelse af forbundets bevidsthed i sin totalitet, fordi det overleverede materiale næsten udelukkende reflekterer "toppens bevidsthed, defineret som forbundsledelsen. De menige idrætsmænd ytrede sig sjældent i politiske og ideologiske spørgsmål". Som etnologer vil vi sige til E.H. at han da bl.a. har mulighed for at finde nogle af de nulevende menige idrætsfolk fra perioden 1929-43 og så selv interviewe dem!

I bogen, samt på dens forside, findes nogle meget fine billeder hvortil der står, at de stammer fra en samling af Aage Fredslund Andersens sportsbilleder fra 1930'erne i Lokalhistorisk samling Århus. De burde efter min mening have fået en bredere præsentation.

Jeg vil dog absolut anbefale bogen, da den uden tvivl vil inspirere til videre forskning om sporten og dens betydning i menneskers tilværelse, sådan har den ialtfald virket på mig.

Mini- Anmeldelser

Bysociologi og social virkelighet. Af Frank Gundgaard. København 1983. (208 s.) Anm. af Bodil Bjerring.

Bogen består af en gjennomgang af forskjellige bysosiologiske skoler, - fra Chicagoskolen i 30'erne, over engelsk bysociologi i 60'erne, til nyere franske strukturmarxistiske byteorier.

Den er også et oppør mod at definere genstandsfeltet, byen, for snøvert, og forfatteren argumenterer for at se bysociologien som en del af den almene sociologi, der især, men ikke kun, interesserer sig for byernes utvikling. En god, men litt svært tilgjengelig indføring i den eksisterende litteratur om bysociologi.

Livsrum og oplevelsesformer. Af Povl Schmidt og Jørgen Gleerup. Udgivet af Dansk lærerforening/FFS og Dansk kulturhistorie og bevidsthedsdannelse 1880-1920. Odense Universitetsforlag 1982. (Dansk kulturhistorie og bevidsthedsdannelse 1880-1920; bind 13). 132 s. Anm. af Else Marie Kofod.

PS og JG gjennomgår i "Livsrum og Oplevelsesformer" perioden 1680-1910 ud fra en synsvinkel, man kunne kalde hovedtendensene i familielivets utvikling. I begynnelsen eksisterer privat- eller familielivet slet ikke, fordi det er underlagt "det ceremonielle liv". Dette mønster ændres dog gradvist og familien slutter med at leve i et rendyrket afskærmet privatliv. Denne utvikling anskueliggøres ved, at forfatterne illustrerer afgørende ændringer i bygnings- og boligformer, hus- og haveindretning samt ved at markere skønlitteraturens plassering i forhold hertil. Bogen er følgelig spækket med mange fine illustrationer, der dels viser den arkitektoniske side og dels gengiver en række af de malerier, der bogstavelig talt afspejler livsrummet. Ind imellem kan man dog godt blive litt i tvil om hvorvidt forfatterne mener, det er boligformen, der skaber den nye livsstil, eller om det er den ændrede livsstil, der afføder de nye bolig-

former - forhåpentlig menes det sidste!

Desværre er livsmønstrenes utvikling på landet underbelyst, hvad der i følge forfatterne skyldes, at det har været umuligt at finde fyldestgørende billedmateriale.

Bogen fremtræder iøvrigt som en smuk bog både med hensyn til lay-out og illustrationernes kvalitet.

Oslo og Akershus i nær fortid. Av Randi Bjørkvik og Per Oscar Nybrugget. 300 s.

Buskerud og Telemark i nær fortid. Av Bernt Bærum Svendsen og Olav Solberg. 309 s.

Rogaland i nær fortid. Av Arvid Midbrød og Lisabet Risa. 288 s. Det norske samlaget, Oslo 1983. Pris pr. bd. n. kr. 173,00. Anm. av Reimund Kviedland.

Etter to band med premierte bidrag frå heile landet er nå tre av distriktabanda utgjevne. Opplegget er stort sett som i serien *I mann minne*. Utfordringa om å skriva sine livsminne gjekk denne gongen til personar som var fødte før 1914. Heile materialet er arkivert ved Institutt for folke-minnevitenskap, Universitetet i Oslo.

Frå Oslo er 36 av 140 bidrag tatt med i noko forkorta form og ordan etter bydelane, slik at også ulike emne kjem med. Avsnittet er ramma inn av eit minne om 1905 og krigsminne frå 1940-45. I Akershus-delen er utsnitt fra ulike svar ordna i kapittel om heim, arbeid, spesielle hendingar og fritid.

Også Buskerud-delen inneleier med nokre livshistorier. Ellers er stoffet ordna etter tema som naturlig høyrer heime i ei livshistorie og som det er spurt etter i oppropet. Det vil i praksis seia barndom, klede, mat og helse, familieliv, skule og fritid, ungdom, arbeid heime og ute.

Telemarksbandet er disponert etter arbeid i industri og jordbruk, med særlege avsnitt om kvinner og jordarbeidarar.

Mange andre opplysingar kjem fram i skildringane, og i alle banda har red. prøvt å få fram det typiske snarare enn det spesielle. I mange av bidraga skin ein ledig munnleg forteljestil gjennom.

Alle band er godt og informativt illustrerte med gamle foto. Ingen av banda har register slik at det enorme stoffet ikkje er så lett tilgjengeleg.

Det kildekritiske sida av dette stoffet er tatt opp i ein viktig artikkel av Bjarne Hodne: *Autobiografier som folkloristisk kilde* i *Norveg* 26, 1983, 5-40.

Indhold

Forord.....	3	Bagsværd - en forstad til København.....	76
Indledning.....	5	Af Lene Floris	
Præsentation af emnet.....	6	Film & lysbilleder.....	78
Dagbog.....	8	Gruppearbejdet.....	79
Hverdagsliv.....	12	Planlægningsgruppens oplæg til gruppearb.	81
Forberedelsesarbejdet.....	17	Behovsdannelse og "det frie valg" I & II..	82
Forelæsningsrækken by- og boligstudier....	21	Reklame, markedsføring og ideologifor- midling.....	83
Arbejdsform på seminaret.....	23	Af Anita Rundlöf, Finn Chr. Hansen, An- ne-Mari Salmela, Anders Linde-Laursen.	
Oplæg på seminaret.....	25	Ungdomsgrupper og vareæstetik.....	89
Historisk materialisme.....	27	Af Lene Floris, Kirsten Rykind-Eriksen, Hilkka Helsti, Jyrki Poysä.	
Af Lasse Scotte		Planlæggernes intentioner og virkeligheden.	95
Livsformsmodellen.....	39	Petita Onne, Lise Skjøt-Pedersen, Jette Ras- mussen.	
Af Kristina Due		Hjem og familie.....	99
Byforskning.....	46	Af Kristina Due, Mette Guldberg, Lene Hadsbjerg, Eeva-Liisa Högman, Anne- Dorte Højrup.	
Af Lene Floris, Mette Guldberg og Kri- stina Due		Evaluering.....	109
Planlægning og byudvikling.....	53	Deltagernes evaluering.....	111
Af Jette Rasmussen		Planlægningsgruppens evaluering.....	113
Miljødebatten - et forelæsningsnotat.....	65	Postseminar.....	115
Af Lars Gemzøe		Præsentation af deltagerne.....	116
Fältarbetet som teknik -	71	Litteratur.....	120
några reflexioner kring en seglivad myt. Af Nanne Engelbrektsson		English Summary.....	123
Det indre København.....	74		
Af Anders Linde-Laursen og Mette Gul- dberg			
Anmeldelser		Minianmeldelser	
Kend din By, din Rod!.....	124	Bysociologi och social virkelighed.....	128
Hälsa och livsmiljö.....	124	Livsrum og oplevelsesformer.....	128
Silkeborg 1845-1982.....	125	Oslo og Akershus i nær fortid.....	128
Kattegat - Skagerak.....	126		
Den jyske historiker.....	127		